

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs : 800fr. per jaar

Postcheckrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie : Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, Antwerpen

DE BELGISCHE RECHTER TEGENOVER HET INTERNATIONAAL RECHT EN HET GEMEENSCHAPSRECHT

Rede uitgesproken door de Heer W. J. GANSHOF VAN DER MEERSCH, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, op de plechtige openingszitting van het Hof op 1 september 1969

Mijne Heren,

Het Gerechtelijk Wetboek treedt in werking in een tijd van onzekerheid: tal van levensregels die bevredigend schenen worden in twijfel getrokken.

Laten wij ons toch erop verheugen dat, in deze algemene ommekeer, die ons vaak verrast en soms zonder verweer laat, er instellingen en regels overeind blijven ondanks de wilde vloed waarin men aarzelt vooruitgang, dan wel gewoon: verandering waar te nemen.

Tot de eigenschappen van het Hof behoren discretie en terughoudendheid. Het rechtswezen is wars van lawaai en buitensporigheden. Het reeds oude instituut dat ons hier heden samenbrengt is er niet een dat de aandacht trekt. Het werd juist honderd jaar geleden door de wetgever tot stand gebracht ⁽¹⁾. De stroom die tal van zaken waarin wij geloofden doet verdwijnen heeft het niet meegesleept. Mij legt het een plicht op, namelijk U toe te spreken, en wel over een onderwerp dat ons gemeenschappelijk belang inboezemt.

Wij mogen aannemen dat de geschiedschrijver van de instellingen eens verbaasd zal zijn te vernemen dat, in de loop van het jaar waarin werd gebaad de weg naar het hemellichaam dat, sedert de aardbol onze wereld is, de mens in zijn ban gevangen houdt, wij vergaderen om sereen beschouwingen te wijden aan de zending van de rechter, en dat wij het gevoel hebben zodoende een heilzaam en maatschappelijk nuttig werk te verrichten.

Hij die, vandaag, in deze zaal waar slechts enkele mensen verenigd zijn, deze verbazing deelde, zou tonen dat hij vergeten heeft dat de crisissen der volkeren dikwijls hand in hand gaan met het wegdeemsteren van hun rechters.

(1) Wet van 18 juni 1869, art. 222, vervangen door artikel 351 van het Gerechtelijk Wetboek. Cfr. het decreet van 30 maart 1808, art. 101; wet van 20 april 1810, art. 8; decreet van 6 juli 1810, art. 34. *Pasinomie*, 1869 p. 246, noot (1).

Verleden jaar had ik, bij deze gelegenheid, de eer het Hof enkele overwegingen mee te delen aangaande de grondwettelijke procedure voor uitwerking van internationale verdragen en aangaande de voorrang van de regel van internationaal recht. U zou het zeker niet billijken dat ik, hoewel reeds vrezende van Uw aandacht misbruik te maken, de dialoog zonder einde voortzette die vóór de nationale rechter aangeknoopt is tussen het recht der verdragen en het interne recht, dialoog waarvan een aantal aspecten vóór uw college al tweemaal werden uiteengezet ⁽²⁾ in een telkens hernieuwd juridisch perspectief.

Toch is mijn onderwerp hiermee verwant. Ik zou U heden inderdaad vooral willen onderhouden over de rechter, voor wie het internationaal recht, en inzonderheid het recht van de Europese Organisaties, hoe langer hoe vaker problemen stelt die buiten de gewoonlijk bewandelde, veilige paden liggen.

Om deze problemen op te lossen, kan hij er niet meer mee volstaan de vertrouwde bladzijden van de wetboeken te lezen en de verzamelingen op te slaan van de rechtspraak der rechtbanken, die met hem bijdragen tot de stabiliteit van een recht dat voorzeker evenals voorheen in de maatschappij harmoniërend blijft werken, maar dat tevens hoe langer hoe breder opengaat naar nieuwe horizonnen.

Wil de rechter dagen van ongewisheid vermijden, wil hij zijn ambt handhaven als één van de hoekstenen in het gebouw der instellingen, dan moet hij zich een tweevoudige inspanning opleggen. Staande in het middelpunt van het fijne raderwerk waardoor het recht, in zijn blijvend

(2) *Het conflict tussen het verdrag en de interne wet*. Rede, op 2 september 1963 ter plechtige zitting van het Hof uitgesproken door de H. Procureur-generaal R. Hayoit de Termicourt, Arr. H. cass. 1963 en R.W. 1963-64, kol. 74 en volg.

Réflexions sur le droit international et la revision de la Constitution. W.J. Ganshof van der Meersch. Rede uitgesproken op de plechtige zitting van het Hof, de 2e september 1968. Bull. arr. cass. 1968, en J.T. 1968, pp. 485 tot 497.

streven naar maatschappelijke harmonie, de bescherming van de belangen van enkelingen of groepen kan verzekeren ten aanzien van de imperatieven van het algemeen belang, moet hij erop toezien dat de oude structuren vernieuwd worden. Bovenal echter moet hij er zich ten volle van bewust wezen, dat de rechtsregel, zomin als de regels die de wetenschap, de economie of de landsverdediging beheersen, kan worden getoetst in de misleidende afzondering van de nationale kring. Dit zou thans een opvatting zijn die in het luchtledige hangt. Het kan hem niet ontgaan dat de werking van de hoven en rechtbanken onderworpen is aan het internationaal recht, inzonderheid langs de weg van de aansprakelijkheid en haar uitvloeisel, de verplichting tot herstel. ⁽³⁾

Nog ruimschoots van politieke drukkingen gevrijwaard, heeft hij in de natie een krediet behouden dat gewettigd wordt door zijn onafhankelijkheid van geest, zijn plichtsbetrachting en zijn rijpheid, de vruchten van een lange traditie in dit land.

Maar de bepalingen die het institutionele raam van de rechterlijke macht vormen en de procedureregels die men nog steeds met een onduidelijke uitdrukking de « waarborgen voor een goede rechtsbedeling » noemt, zijn in deze tijden mede betrokken in een hernieuwingsproces waarmee heel wat onzekerheden gepaard gaan.

Het is mijn wens, dat deze voortekenen van diepgaande veranderingen in de maatschappij niet ontsnappen aan het begrip van de rechter, wiens belangstelling en geestesvorming niet zonder gevaar beperkt zouden blijven tot het nationaal recht aan de uitbouw waarvan hij meewerkt, of zelfs tot die geschillen alleen welke hij dient te be-rechten.

De rechter is zeker niet in staat om alleen de gerechtelijke mechanismen aan te passen naar vereiste van dit nieuwe tijdsgewricht. De voortdurende verruiming van zijn arbeidsveld, de directe terugslag van het internationale recht op het interne recht, de noodzakelijke kennis van het buitenlands recht zijn evenveel vereisten waarvoor de wetgever en de regering met kennis van zaken hun bijstand moeten verlenen. En dit blijkt in de Staat begrepen te zijn. De oprichting van de Dienst voor documentatie bij het Hof, die U, Mijnheer de Eerste Voorzitter dynamisch en vastberaden werkklaar maakt, is een eerste stap in de goede richting. Maar van de andere kant is het te betreuren dat België de « Convention européenne dans le domaine de l'information sur le droit étranger » ⁽⁴⁾ niet ondertekend heeft, waarmee een aanzienlijke vooruitgang is bereikt. Het is voor de rechter onontbeerlijk geworden zich te kunnen wenden tot een dienst voor internationale juridische documentatie, die de wetgeving van de vreemde Staten en de voornaamste beslissingen der buitenlandse rechterlijke instanties stelselmatig verzamelt en bijhoudt. De aandacht van de regering moge in het bijzonder daarop worden gevestigd ⁽⁵⁾. Dit verdrag is op zijn tijd gekomen voor ons land, nu het Hof andermaal verklaard heeft bevestigd te zijn om van de vreemde wet kennis te nemen ⁽⁶⁾.

* * *

De internationale rechter en het interne recht.

De problemen welke het internationaal recht, en inzonderheid het recht der Europese Organisaties, aan de rechterlijke macht stelt nemen in aantal toe.

In beginsel vallen de regionale organisaties onder het internationaal recht ⁽⁷⁾. Ik zou dus in de eerste plaats het internationaal gerecht onder ogen willen nemen.

Voor dit gerecht worden de verhoudingen tussen het internationaal recht en de internrechtelijke normen beheerst door het primaat van het internationaal recht ⁽⁸⁾.

Ongetwijfeld kan de internationale rechter aan de internrechtelijke rechtsregel juridische gevolgen toekennen, en doet hij dit ook, maar deze regel kan niet zulke gevolgen teweegbrengen die strijdig zouden wezen met de regels van het internationaal recht. Indien de vraag van de verenigbaarheid van een internrechtelijke regel wordt opgeworpen vóór het internationaal gerecht, dan is, in de eigenlijke zin van het woord, geen conflict mogelijk: uit het oogpunt van het internationaal recht primeert het verdrag altijd de internrechtelijke regel ⁽⁹⁾. De problemen waarvoor de nationale rechter in dit opzicht kan komen te staan rijzen hier niet. Voor de internationale rechter is de interne wet in beginsel ⁽¹⁰⁾ « een feit zonder mee », « un simple fait » ⁽¹¹⁾ ⁽¹²⁾.

De internationale rechter immers waakt over de toepassing van het internationaal recht.

De rechtsmacht van het Internationaal Gerechtshof wordt uitgeoefend overeenkomstig artikel 36 van zijn Statuut. Wanneer bij het Hof een zaak wordt aanhangig gemaakt door een Staat, partij bij het Statuut, doet het uitspraak over « alle rechtsgeschillen, betrekking hebbende op :

La Cour de cassation et la loi étrangère, op. cit. p. 4 ; De uitbreiding van de cassatiecontrole tot de toepassing en de interpretatie van de vreemde wet, J. Rutsaert, R.W. 1967-1968, kol. 1416.

⁽⁷⁾ Raadpl. Rigaux F., *Nature juridique des communautés*, in *Droit des Communautés européennes*. Brussel 1963, nrs 49 tot 123 ; in hetzelfde werk : Ganshof van der Meersch W.J., *Le droit communautaire et ses rapports avec les droits des Etats membres*. nrs. 130 tot 148 en 167 tot 189 ; zie ook Pescatore P., *Droit international et droit communautaire*, uitg. Centre européen universitaire, Nancy, 1969

⁽⁸⁾ Raadpl. *Le droit communautaire et ses rapports avec les droits des Etats membres*, in *Droit des Communautés européennes*, Brussel 1969, nrs 134 en 139, p. 45.

⁽⁹⁾ Cour Permanente de Justice internationale. Avis consultatif, 31 juillet 1930, *Question des communautés gréco-bulgares*, série B, nos 17, 32. - Betreffende het principe, raadpl. o.m. : Suy E., *Les rapports entre le droit communautaire et le droit interne des Etats membres*, Heule, 1964, 7 ; Rigaux F., *Les conflits de la loi nationale avec les traités internationaux*. Rapport au VIIe Congrès international de droit comparé d'Uppsala. Brussel 1966, 270.

⁽¹⁰⁾ De verhouding intern recht - internationale rechter kan evenwel geregeld worden volgens een systeem speciaal ingevoerd door een bepaald verdrag, dat afwijkt van het beginsel. Aldus het Verdrag van 31 maart 1965 tussen België, Luxemburg en Nederland, tot instelling van het Benelux-Gerechtshof, dat bepaalt dat de rechtsregelen, aangewezen als gemeen aan de drie Staten, uitgelegd worden door het Beneluxhof, zie *infra* kol. 228 vlg.

⁽¹¹⁾ C.P.J.I., arrest 25 mei 1926. *Affaire relative à certains intérêts allemands en Haute-Silésie polonaise* (fond), série A, n° 7, 19 ; zie ook : Cavaré L., *Le droit international public positif*, I, 2e éd., Parijs 1961, 162 en volg. ; O'Connell D.P., *International Law*, Londen, New-York, 1965, 47 tot 49. Cfr. Stoll J.A., *L'application et l'interprétation du droit interne par les juridictions internationales*, Brussel 1962, o.m. : Conclusion, p. 211.

⁽¹²⁾ Cfr. Doctrine en jurisprudentie volgens welke de buitenlandse wet door de nationale rechter werd gelijkgesteld met een feit zonder meer, en door het Hof van cassatie beschouwd als onder de soevereine beoordeling van de feitenrechter vallende. Deze doctrine en jurisprudentie worden aangehaald en besproken door de h. Procureur-generaal Hayoit de Termicourt R. in *La Cour de cassation et la loi étrangère*, op. cit. pp. 10, 11, 13, 18 en 19.

⁽³⁾ Rolin H. *Le contrôle international des juridictions nationales*, R.B.D.I., 1967, p. 3.

⁽⁴⁾ Verdrag, ondertekend te Londen op 7 juni 1968 door alle Staten die lid zijn van de Raad van Europa, uitgezonderd België, Ierland en Zwitserland.

⁽⁵⁾ Dezelfde wens werd reeds in 1962 nadrukkelijk uitgesproken door de H. Procureur-generaal R. Hayoit de Termicourt : *La Cour de cassation et la loi étrangère*. Rede gehouden op de plechtige zitting van het Hof, de 1ste september 1962. *Bull.* 1963, pp. 27 en 28.

⁽⁶⁾ Cass. 14 juni 1967 (*Arr. cass.* 1967, 1260, en *Bull.* en *Pasic.* 1967, I, 1224) ; 15 december 1966 (*Arr. cass.* 1967, 479) en de conclusie van de h. Eerste advocaat-generaal P. Mahaux in *Bull.* en *Pasic.* 1967, 471 ; 12 november 1965 (*Bull.* en *Pasic.* 1966, I, 336) en de conclusie van de h. Advocaat-generaal F. Dumon in *R.W.* 1965-1966, kol. 873. Raadpl. ook :

- a. de uitlegging van een verdrag ;
- b. ieder punt van internationaal recht ;
- c. het bestaan van enig feit dat, wanneer het werd vastgesteld, de schending van een internationale verbintenis zou inhouden ;
- d. de aard of de omvang van de vergoeding verschuldigd voor de schending van een internationale verbintenis » ⁽¹³⁾.

Artikel 38 van het Statuut luidt dat de taak van het Hof is « de aan zijn oordeel onderworpen geschillen te beslissen, in overeenstemming met het internationale recht ». Het bepaalt het recht dat door het Hof wordt toegepast :

- « a. internationale overeenkomsten, zowel van algemene als van bijzondere aard, welke regelen vaststellen, die uitdrukkelijk door de bij het geschil betrokken Staten zijn erkend ;
- « b. internationale gewoonte als bewijs van een algemene als recht aanvaarde praktijk ;
- « c. de door de beschaafde volken erkende algemene rechtsbeginselen ;
- « d. (...) rechterlijke beslissingen en de leerstellingen van de meest bevoegde schrijvers der verschillende volken (...) ». Maar slechts als hulpmiddel ter bepaling van rechtsregelen.

Al deze categorieën blijven in het raam van het internationaal recht. Men ziet dus dat de internationale rechter in de regel alleen het internationaal recht toepast.

De internationale rechter kan een interne juridische norm niet toepassen op een internationaal geschil. Hij is niet in staat het interne recht als zodanig toe te passen.

Geen enkel internationaal gerecht kent de toepassing van het interne recht door de internationale rechter en geen enkele doctrine huldigt de opvatting dat hij bevoegd is om het toe te passen. Artikel 38 van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof, hetwelk het recht vaststelt dat het Hof toepast, verwijst nergens naar het interne recht.

Dit betekent evenwel niet dat voor de internationale rechter de internrechtelijke regel niet bestaat. Zoals men gezien heeft bepaalt paragraaf 2 van artikel 36 van het Statuut van het Internationaal Gerechtshof, dat de Staten de rechtsmacht van het Hof als verplicht kunnen aanvaarden voor alle rechtsgeschillen die betrekking hebben op « het bestaan van enig feit dat, wanneer het werd vastgesteld, de schending van een internationale verbintenis zou inhouden ». Nu het vast te stellen feit — dat onverschillig is ten aanzien van het internationaal recht — van gelijk welke aard mag wezen, kan het een regel van intern recht zijn ⁽¹⁴⁾.

Aan de internationale rechter kan door een compromis uitdrukkelijk een bevoegdheid worden verleend die hem ertoe leidt van een regel van intern recht kennis te nemen. De partijen, die tot leidraad voor hem bepalen waarover het geschil loopt, kunnen hem een twistpunt voorleggen dat zijn grondslag heeft in een internrechtelijke vraag ⁽¹⁵⁾.

Hij kan ook te onderzoeken hebben of het intern recht in overeenstemming is met de regel van internationaal recht. Er zijn internationale overeenkomsten die deze

macht uitdrukkelijk opdragen aan de rechterlijke instanties die zij instellen.

Aan het Europees Verdrag over de rechten van de mens werd een mechanisme van jurisdictioneel type verbonden, met het oog op de bescherming van de rechten en vrijheden welke het Verdrag tot doel heeft te waarborgen. Aldus werd in de zaak De Becker voor de Commissie voor de rechten van de mens, door de verzoeker betoogd dat de in artikel 123 sexies van het Strafwetboek bepaalde vervallenverklaring voor het leven van het recht om in welke hoedanigheid ook deel te nemen aan de exploitatie, de administratie, de redactie, het drukken of verspreiden van om het even welke publicatie onverenigbaar was met artikel 10 van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden hetwelk de vrijheid van meningsuiting waarborgt ⁽¹⁶⁾. Het geschil sloot een onderzoek naar de draagwijdte van de regel van intern recht in. De Commissie moest bijgevolg nagaan of de Belgische wet strookt met de regel, gegeven in artikel 10 van het Verdrag. Aldus de internrechtelijke regel aanwenden om een geschil van internationaal recht op te lossen, is niet toepasselijk maken van die rechtsregel.

De verdragen waarbij de Europese Gemeenschappen zijn opgericht geven het Hof van justitie geen mogelijkheid het recht van de Lid-Staten toe te passen ⁽¹⁷⁾. Concluderend over een tegen de Hoge Autoriteit gericht beroep, zegde Advocaat-generaal Lagrange terecht : « Het (gaat) er hier niet om het Italiaanse of het Franse recht of dat van welk ander land van de Gemeenschap toe te passen, maar het recht van het Verdrag, en de bestudering der oplossingen naar nationaal recht vindt, telkens wanneer zulks nodig schijnt, uitsluitend plaats met het oog op de vorming en de ontwikkeling van het Verdragsrecht » ⁽¹⁸⁾.

Zonder van de algemene regel af te wijken, hebben de verdragen van Parijs en Rome, waarbij Europese Gemeenschappen zijn opgericht, nochtans een stelsel ingevoerd tot constatering, bij rechtspraak, van de tekortkomingen van de Lid-Staten aan de verplichtingen welke krachtens de verdragen en het daaruit gesproten gemeenschapsrecht op hen rusten ⁽¹⁹⁾. In het raam van beroepen van volle rechtsmacht, kan het Hof van Justitie uitspraak te doen hebben, op het initiatief van de Commissie of van een Lid-Staat, over de regelmatigheid van nationale bepalingen ten aanzien van het gemeenschapsrecht, ongeacht de rang dier bepalingen en de autoriteit, hetzij wetgevende, gerechtelijke of administratieve, door welke zij werden genomen.

In beide gevallen — het Europees Verdrag over de rechten van de mens en de verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen — heeft men te doen met de invoering van een werkelijk contentieux van de wetgeving op het gebied van de internationale jurisdictie.

* * *

(16) Raadpl. Suy E., *De zaak De Becker vóór het Europees Hof der Mensenrechten*. Rechtskundig Tijdschrift voor België, 1962, Antwerpen, p. 131 ; Wiebringhaus, *Institution und bisherige Rechtsprechung der Strassburger Menschenrechte Kommission*, Die Friedenswarte, 1957-1958, p. 265 ; Vasak K., *La Convention européenne des Droits de l'Homme*, Parijs 1964, inzonderheid nrs 106 en 177 ; Ganshof van der Meersch W.J., *Organisations européennes*, Brussel en Parijs 1966, I, pp. 341 tot 344.

(17) Raadpl. Louis J.V. *Les règlements de la Communauté économique européenne*. Brussel 1969, pp. 81, 82 en 83 ; H.J.E.G. zaak 1/58 Stork. Jur. V, pp. 65 en 66 ; zaken 36, 37, 38 en 40/59, Comptoirs de vente t./ Hoge Autoriteit, Jur. VI/2, p. 92 ; zaak 26/62. Van Gend & Loos. Jur. IX, pp. 21 en 22. Raadpl. H.J.E.G., zaak 6/60, Humblet t./Belg. Staat, Jur. VI/2, pp. 1187 en 1192.

(18) H.J.E.G. zaak 3/54. Jur. I. 1954-1955, p. 158.

(19) E.G.K.S.-Verdrag, art. 88 ; E.E.G.-Verdrag, art. 169. Raadpl. *Recours en constatation des manquements des Etats* ; Marchesini G., *Le Traité C.E.C.A. Amphoux J., Les Traités C.E.E. et Euratom, in Droit des Communautés européennes*, Brussel 1969, nrs 1.016 en volg. ; 1042 en volg.

(13) Statuut van het Internationaal Gerechtshof. 26 juni 1945, art. 36-2. B.S., 1 januari 1946, p. 17. Cfr. *Statut de la Cour permanente de Justice internationale*. art. 36. Doc. S.D.N. C 80. M. 28. 1936. V.

(14) Raadpl. Stoll J.A., op. cit. pp. 54 en 55, waarin verwezen wordt naar de arresten van de C.P.J.I. (Affaire des emprunts serbes émis en France et Affaire des emprunts brésiliens) Rec. Série A, nos 20/21, respectievelijk p. 17 en p. 101.

(15) Raadpl. Stoll J.A., op. cit., die uitvoerig uitweidt over deze stelling in afdeling III van hoofdstuk I, inzonderheid pp. 40 tot 48 ; zie ook eod. loc. de pp. 54 tot 58 en 210 tot 212.

Aansprakelijkheidsgeschillen en de internationale rechterpositie van de nationale rechter.

Zeker, het internationaal gerechtelijk contentieux betreft in wezen nog aansprakelijkheidsgeschillen. Dit contentieux heeft tot doel de regel van internationaal recht te doen naleven, de gevolgen van de onrechtmatige daad te bepalen en de vergoeding van het nadeel ontstaan door de schending van het recht, te verzekeren⁽²⁰⁾. Krachtens de regels van de internationale aansprakelijkheid is het subject van internationaal recht, waaraan een volgens het internationaal recht onrechtmatig handelen of niet-handelen toe te rekenen valt, vergoeding verschuldigd aan het subject van internationaal recht dat, hetzij zelf ofwel in de persoon of de goederen van zijn onderdanen, daardoor werd getroffen⁽²¹⁾, of deze onrechtmatigheid nu begaan werd door de wetgever, de rechter of de administratie. Bedoelde aansprakelijkheid ligt onmiddellijk in het gebied van de betrekkingen tussen de Staten⁽²²⁾ (22bis). Zij is vóór de internationale rechter, een aansprakelijkheid van Staat tot Staat⁽²³⁾ (24). «Le dommage

(20) Raadpl. Reuter P., *Droit international public*, Parijs 1938, pp. 133 en volg.

(21) Raadpl. Basdevant J., *Dictionnaire de la terminologie du droit international*. 1960; Rousseau Ch., *Droit international public*. Paris 1955, n° 440, p. 357. Zie ook Salmon J.J.A., *La Responsabilité internationale*, 1963, Leergang gedoceerd aan de Rechtsfaculteit te Brussel, waarin de klassieke definitie van de internationale aansprakelijkheid uitgebreid is, buiten de Staten, tot de «subjecten van internationaal recht». Raadpl. betr. de internationale aansprakelijkheid: De Visscher Ch., *La responsabilité des Etats*. Bibliotheca Visseriana, Leiden, 1924; Ago R., *Le délit international*, R.C.A.D.I., T. II, 1939, vol. 68, p. 415, 513 en volg.; Berlia G., *De la responsabilité internationale de l'Etat*. Etudes en l'honneur de G. Scelle, Paris, II, p. 875; Garcia Amador V., *Responsabilité de l'Etat*, Quelques problèmes nouveaux, R.C.A.D.I., 1958, II, p. 969.

(22) C.P.J.I., Rec. Série A/B, n° 74, arrest van 14 juni 1938. Affaire des Phosphates marocains, p. 28. Men lette er echter op, dat het modern internationaal publiek recht ook de internationale organisaties erkent als actief en passief subject van de internationale aansprakelijkheid (C.J.I. Avis consultatif, 11 avril 1949. Réparation des dommages subis au service des Nations Unies, Rec. 1949, p. 174).

(22bis) Zie een overzicht van het ontstaan en het begrip van internationale aansprakelijkheid van de Staat, door E. Van Bogaert, *De internationale aansprakelijkheid van de Staat voor de beslissingen van de gerechtelijke instanties*, in Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht, 1968, pp. 339 en volg.

(23) Het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, gesloten in de schoot van de Raad van Europa, stelt een individueel recht van beroep in voor «ieder natuurlijk persoon, iedere (andere dan een regerings-) organisatie of iedere groep van particulieren welke beweert het slachtoffer te zijn van een schending door een der Hoge Verdragssluitende Partijen van de rechten welke in dit Verdrag zijn vermeld» (art. 25, § 1). Maar dit is een beroep dat wordt aangetekend, bij de Commissie voor de Rechten van de Mens, tegen elke Staat die partij is bij het Verdrag, en dus eventueel door een persoon tegen de Staat waarvan hij zelf een onderdaan is. Betr. het individueel beroep, raadpl. *Organisations européennes*, op. cit. 1966, I, p. 297.

(24) Men weet dat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 16 december 1966 twee pakten heeft aangenomen: het *Pacte international relatif aux droits économiques, sociaux et culturels*; het *Pacte international relatif aux droits civils et politiques*. O.N.U. Chronique mensuelle, vol. IV, n° 2, février 1967. Het *Protocole facultatif se rapportant au Pacte international relatif aux droits civils et politiques*, dat op dezelfde datum door de Algemene Vergadering werd aangenomen, organiseert voor de particulieren een beroep bij de Internationale Organisatie. Evenwel betreft het hier niet werkelijk een vordering; de particulier kan een schriftelijke mededeling vóór het Comité brengen («présenter une communication écrite au Comité» — art. 2). «Le Comité porte toute communication qui lui est présentée en vertu du présent Protocole à l'attention de l'Etat partie audit Protocole qui a prétendument violé l'une quelconque des dispositions du Pacte» (art. 4). Het Protocol wordt van kracht, drie maanden na de nederlegging van de 10de oorkonde van bekrachtiging of toetreding (art. 8).

causé à un particulier ne saurait constituer par lui-même une violation du droit international», schrijft Charles Rousseau⁽²⁵⁾. Deze schending kan slechts plaatshebben door het miskennen van een verplichting jegens de Staat waarvan die particulier een onderdaan is, aldus deze auteur⁽²⁶⁾. De Staat die een vordering instelt oefent dus een eigen recht uit⁽²⁷⁾. Wanneer hij uit naam van zijn onderdaan optreedt, handelt hij om te doen gelden het hem als eigen toebehorend recht het internationaal recht in de persoon van zijn onderdanen te doen naleven⁽²⁸⁾.

Alleen de Staten staan als partij in de zaak, ook al zijn de benadeelden in werkelijkheid particuliere personen⁽²⁹⁾; ofschoon de internationale aansprakelijkheid enkel ten behoeve van de Staat is ingevoerd, vormen de particuliere belangen de ondergrond van de procedure vóór de internationale rechter. De vergoeding wordt in dit geval berekend naar de schade, door die benadeelden geleden in hun persoon of hun goederen, en niet naar de belangen van de Staat welke meestal louter morele belangen zijn.

De internationale aansprakelijkheid wordt dus in werking gesteld door de endossering, dit wil zeggen doordat de Staat de vordering op zich neemt⁽³⁰⁾. Tot de vereisten voor de ontvankelijkheid⁽³¹⁾ van de endossering, die een van de vormen der diplomatieke bescherming is⁽³²⁾, behoort de uitputting van de nationale rechtsmiddelen⁽³³⁾. De internationale vordering kan pas worden ingesteld nadat de rechtsoverdracht, aangebracht bij de nationale

(25) (26) Rousseau Ch., *Droit international public*, Paris 1953, n° 442, p. 357.

(27) De regel is *mutatis mutandis* van toepassing op de ambtenaren van de internationale organisaties.

(28) C.I.J. Affaire Nottebohm, tweede fase. Arrest 6 april 1955, Rec. p. 24. Het Hof verwijst in het arrest naar de arresten van het Permanent Hof van Internationale Justitie. Affaire des Concessions Mavromatis en Palestine, Rec. Série A, n° 2, 30 augustus 1924, p. 12; Affaire concernant le paiement de divers emprunts serbes émis en France, Série A, n° 20/21. 12 juli 1929, p. 17. Raadpl. ook: C.P.J.I., Affaire des emprunts brésiliens, Rec. Série A, n° 20/21, p. 101.

(29) Cfr. Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens. Procedure vóór de Commissie, art. 25.

(30) Rousseau Ch., *Droit international public approfondi*, op. cit. n° 114, pp. 107 en 108.

(31) C.I.J. Aff. Ambatielos, 11 mei 1953, Rec. 1953, pp. 22 en 23; A.F.D.I., 1956, pp. 402 tot 416; J.D.I. 1957, p. 564 en de noot de Pinto R., I.L.R., 1956, p. 334; Aff. Interhandel, 21 maart 1959, Rec. 1959, p. 26; Aff. Anglo-Iranian, 22 juli 1952, Rec. 1952, p. 114. Maar er is betoogd dat de uitputting van de nationale rechtsmiddelen een regel voor de inhoud der zaak en niet voor de ontvankelijkheid was, in deze zin dat de onrechtmatige daad wegens welke vergoeding wordt geëist niet zou zijn voltrokken indien de nationale rechterlijke macht daaraan niet deel had genomen door vergoeding te weigeren.

(32) Cfr. in het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, art. 24.

(33) Over het begrip van uitputting van de nationale rechtsmiddelen, raadpl. Rousseau Ch., *Droit international public*, op. cit., n° 455; Cavaré L., *Le droit international public positif*, Parijs 1962, II, p. 360 en volg.; Borchard E., *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad*. New-York, 1928, pp. 817 en volg., en in de *Annuaire de l'Institut de droit international*, ses. de Cambridge, 1931; Friedman H., *Epuisement des voies de recours interne*, R.D.I.L.C. 1933, pp. 318-327; De Visscher Ch., *Le déni de justice*, R.C.A.D.I., 1935, T. II, p. 365; Eustathiades C. Th., *La responsabilité internationale des Etats pour les actes des organes judiciaires et le problème du déni de justice en droit international*. Parijs 1936, p. 302. Raadpl. ook de resolutie van het Institut de Droit international, 18 april 1956, *Annuaire de l'Institut*, vol. 46, pp. 315 en 358; de inleidende uiteenzetting van dhr J.H.W. Verzijl, vol. 45, p. 1, het aanvullend verslag, vol. 46, p. 1, en de discussies, vol. 46, pp. 275 en volg.; Bagge A., *Intervention on the Ground of Damage Caused to Nationals, with Particular Reference to Exhaustion of Local Remedies...* B.Y.B.I.L. 1958, p. 170; zie ook E. Van Bogaert, op. cit. in noot 22bis pp. 341 en 342.

Over de regel van uitputting van de nationale rechtsmiddelen ter zake van bescherming van de rechten van de mens, zie de voortreffelijke studie van Guinand J., *La règle de l'épuisement des voies de recours interne dans le cadre des systèmes internationaux de protection des droits de l'homme*, R.B.D.I., 1968, p. 471.

rechter, is afgewezen door deze rechter ⁽³⁴⁾, wiens beslissing dus voor het internationaal gerecht een aanvullend karakter heeft. Alle trappen van jurisdictie, met inbegrip van het buitengewoon beroep in cassatie, moeten aangewend zijn ⁽³⁵⁾. De regel is gesteund op het beginsel dat de verwerende Staat eerst de aangevoerde grief moet kunnen herstellen, door zijn eigen middelen in het raam van zijn interne rechtsorde ⁽³⁷⁾. De internationale rechter moet dus acht slaan op het interne recht om te oordelen of het rechtsmiddelen openstelt en of de « particulier » die ze kon aanwenden ze regelmatig heeft in acht genomen en uitgeput. De regel is van toepassing, telkens wanneer het door de eiser beoogde doel kan worden bereikt én vóór de nationale, én voor de internationale rechter. Een vereiste tot toepassing van de regel is dat de schending waarvan vergoeding wordt gevraagd een schending van het intern recht en tevens van het internationaal recht is ⁽³⁸⁾.

De regel van de exceptie van uitputting van de nationale rechtsmiddelen is een regel van internationaal gemeen recht alleen ter zake van de internationale aansprakelijkheid ⁽³⁹⁾, en bijgevolg op het stuk van bescherming van de rechten van de mens. Daar hij ingevoerd werd met het oog op de bijzondere positie van de particulieren in de internationale betrekkingen, is hij niet van toepassing wanneer de internationale aansprakelijkheid plaatsheeft wegens een door de Staat onmiddellijk geleden schade ⁽⁴⁰⁾.

Hij werkt als een conflictregel, aan de hand waarvan jurisdictieconflicten tussen de interne rechter en de internationale rechtsinstantie kunnen opgelost worden ⁽⁴¹⁾.

Hij heeft tot doel de inachtneming van de regelmatige rangregeling van de rechtsinstanties en dus de bevoegdheid van de nationale rechter. Het opwerpen van de internationale aansprakelijkheid mag er niet toe leiden dat aan deze rechter stoffen worden onttrokken welke onder zijn rechtsmacht vallen, en een bepaalde rangregeling

tussen de nationale rechtbanken en de internationale justitie te wijzigen ⁽⁴²⁾.

Het beginsel van de uitputting van de nationale rechtsmiddelen is niet alleen een regel van algemeen internationaal recht; het wordt gehuldigd door een aanzienlijke praktijk en een omvangrijk conventioneel recht ⁽⁴³⁾. Aldus is in het Europees Verdrag over de rechten van de mens uitdrukkelijk de regel neergelegd. Artikel 26 bepaalt dat de Commissie een zaak pas in behandeling kan nemen nadat alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput, « overeenkomstig de beginselen van algemeen erkend internationaal recht » ⁽⁴⁴⁾.

Het instituut van uitputting van de nationale rechtsmiddelen stelt de gevolgen in het licht van het samenvallen van de bevoegdheden van de Belgische en van de internationale rechter, wanneer zij van dezelfde rechtsvraag kennis dienen te nemen.

Het conventioneel internationaal recht heeft op het stuk van internationale aansprakelijkheid belangrijke innovaties ingevoerd. Hiermee wil zeker niet gezegd zijn dat de klassieke regelen voor de werking van de aansprakelijkheid hun waarde verloren hebben, maar zowel ter zake van de rechten van de mens als in het gemeenschapsrecht zijn de technieken tot uitoefening van het toezicht op het naleven, door de staatsorganen, van de uit het internationaal recht voortvloeiende verplichtingen verder verbeterd.

Dit is inzonderheid het geval voor de controle van het nationale gerecht door het internationaal gerecht.

In internationaal publiek recht kan de beslissing zelve

(42) Reuter P., *Principes de droit international public*, R.C.A.D.I. 1961, pp. 616 en 617: « modifier un certain ordre entre les tribunaux nationaux et la justice internationale ».

(43) Zie o.m.:

Acte général d'arbitrage, van 26 september 1928, art. 31, § 1. *Convention européenne pour le règlement pacifique des différends*, 29 april 1957.

Pacte des Nations Unies relatif aux droits civils et politiques, 16 december 1966, art. 41.

Protocole facultatif se rapportant au Pacte international relatif aux droits civils et politiques, artt. 2 en 5, 2b.

Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft daarentegen beslist, dat de regel van uitputting van de nationale rechtsmiddelen niet van toepassing was voor het Hof (Zaak 6/60, Humblet, 16 december 1960, *Jur.* VI, 1167 & volg., inz. 1192). Deze beslissing steunt het op het beginsel dat, in de verdragen tot oprichting van de Gemeenschappen, « tussen de bevoegdheden van de instellingen van de Gemeenschap en die van de organen van de Lid-Staten een scherpe scheiding bestaat » (*ead. loc.*, inz. p. 1187).

(44) Deze regel moet strikt toegepast worden (Req. n° 712/60).

De verzoekende partij is verplicht alle passende en doelmatige rechtsmiddelen uit te putten welke haar openstaan. « Les principes de droit international généralement reconnus obligent(e) le requérant à épuiser non seulement les recours devant les tribunaux ordinaires, mais aussi tout le système de recours légaux disponibles (...) » (aff. Lawless, req. n° 332/57, *Ann.* II, p. 309; Nielsen t./ Denemarken, *Ann.* 1958-59, p. 439; De Becker t./ Belgische Staat, *Ann.* 1958-59, p. 237).

De draagwijdte van deze verplichting werd verduidelijkt door verwijzing naar de algemeen erkende beginselen van internationaal recht: « Seule la non-utilisation d'un recours essentiel pour établir le bien-fondé de la cause devant les tribunaux internes, entraîne l'irrecevabilité de la réclamation internationale » (*Ann.* IV, 1960-61, Req. N° 788/60, Oostenrijk t./ Italië, p. 117, ad p. 173. Over de draagwijdte van de regel in het Europees Verdrag over de rechten van de mens, raadpl. Wiebringhaus H. *La règle de l'épuisement préalable des voies de recours internes dans la jurisprudence de la Commission européenne des Droits de l'Homme*, in A.F.D.I., 1959, p. 685 & volg.; Vasak K., *La convention européenne des Droits de l'Homme*, Paris 1964, pp. 113 tot 131).

De Commissie heeft overwogen dat het vanzelf sprak dat de regel toepasselijk was, niet alleen op de individuele verzoekschriften, maar ook op de verzoekschriften van de Staten (Req. 299/57, Griekenland t./ Verenigd Koninkrijk, *Ann.*, II, p. 187, en 788/60, Oostenrijk t./ Italië, *Ann.* IV, p. 149. Raadpl. Guinand J., *op. cit.* p. 478 en 479. Cfr. Eustathiades C. Th. *Les Recours individuels à la Commission européenne des Droits de l'Homme*, in « Problèmes fondamentaux du Droit international », Mélanges Spiropoulos, 1957, p. 111 & volg.).

Raadpl. C.P.J.I., Aff. de la Compagnie d'Electricité de Sofia et de Bulgarie, Except. préliminaires, 4 april 1939, *Rec. Série A/B*, n° 77 pp. 78 & volg.; C.I.J. Aff. Interhandel, 21 maart 1959, *Rec.* 1959, p. 27; zie ook de vierde « exception préliminaire », door Spanje opgeworpen tegen België in de zaak van de Barcelona Traction Light and Power Company Limited. C.I.J., arrest 24 juli 1964. *Rec.* 1964, inzonderheid pp. 12 & 46.

(34) Dit begrip is soms uitgebreid, buiten de eigenlijke vorderingen in rechte, tot het integrale stelsel van juridische bescherming waarin het interne recht voorziet en dat voor de gelaedeerde particuliere personen openstaat. Zie de referenties: Cavaré L., *op. cit.*, p. 365.

(35) C.P.J.I. *Rec. Série A/B*, n° 77, p. 79. Aff. Compagnie d'électricité de Sofia, 4 april 1939, *Rec. Série A/B*, n° 77, p. 64 & volg.; Raadpl. ook: Reuter P., *op. cit.*, p. 171.

(36) Zie nochtans: Beschikking van de Europese Commissie voor de rechten van de mens, 9 juni 1958, over de ontvankelijkheid van het Verzoekschrift De Becker tegen België (*Annuaire*, II, pp. 237 tot 239). De Commissie nam aan dat de verzoeker geen cassatieberoep behoefde te hebben ingesteld om de nationale rechtsmiddelen als uitgeput te kunnen beschouwen. Dit was logisch, vermits niet over de rechtspleging vóór het Militair Gerechtshof werd geklaagd maar over de wetgeving zelve, die door de nationale rechter wettig was toegepast.

(37) Beschikking van de Europese Commissie voor de rechten van de mens, 2 september 1959, over de ontvankelijkheid van het verzoekschrift nr 343/57. *Annuaire*, II, p. 413.

(38) Guinand J., *op. cit.* p. 476; Fawcett J., *The Exhaustion of Local Remedies: Substance or Procedure?* B.Y.B.I.L., pp. 454 tot 458.

(39) Rousseau Ch., *Droit international public*, *op. cit.* n° 456, p. 367. Guinand J., *op. cit.* p. 471.

(40) Raadpl. Reuter P., *op. cit.* p. 169.

(41) Raadpl. Salmon J., *op. cit.* p. 120. Deze redenering behoeft niet op absolute wijze te worden aangenomen. Dit zou wel kunnen, als het rechtsmiddel altijd op de uitsluitende bevoegdheid van de nationale rechter was gesteund. Maar het kan ook beogen achtereenvolgens voldoening op de inhoud van de zaak te bekomen vóór de nationale rechter en de internationale instantie, die gelijkelijk bevoegd zijn, het geschil hetzelfde blijvende en alleen de eisende partij een andere wordende.

van de nationale rechter als zodanig vóór het internationaal gerecht worden gebracht. Dit is de inwerkingstelling van de internationale aansprakelijkheid die berust op het beginsel dat de Staat verantwoordelijk is voor de handelingen van zijn ambtenaren. Als grief kan tegen de Staat worden aangevoerd iedere daad, door een van zijn ambtenaren in de uitoefening van zijn functie verricht ⁽⁴⁵⁾. Zulke daad zal echter de internationale aansprakelijkheid alleen in het leven roepen indien het feit, dat aldus aan de Staat kan worden ten laste gelegd, in internationaal opzicht onrechtmatig is. De onrechtmatigheid van de daad die aan de internationale aansprakelijkheid ten grondslag ligt kan enkel volgens het internationaal recht worden beoordeeld; een feit kan rechtmatig zijn in intern recht, onrechtmatig in internationaal opzicht. Professor Rousseau, om deze regel toe te lichten, haalt het voorbeeld aan van de administratieve handeling, die een maatregel zou zijn tot toepassing van een wet welke strijdig is met een verdrag dat de Staat verbindt ⁽⁴⁶⁾.

Niet alleen op het gebied van de uitvoerende macht kan de Staat zich dus vóór de internationale rechter te verantwoorden hebben wegens zijn handelen of niet-handelen. Hetzelfde geldt voor de wet. « C'est l'Etat, schrijft professor Rolin, que le droit international rend responsable de la faute de ses organes, qu'il s'agisse de l'exécutif, du judiciaire ou même du législatif, aucun d'eux ne pouvant échapper à la règle de droit international que la Cour permanente de Justice internationale a clairement formulée dans son arrêt rendu dans l'affaire de l'usine de Chorzow » ⁽⁴⁷⁾. Is de wet in strijd met de internationale verbintenissen van de Staat dan kan haar toepassing tot aansprakelijkheid van deze Staat leiden ⁽⁴⁸⁾ ⁽⁴⁹⁾. Deze aansprake-

(45) Rousseau Ch., *Droit public approfondi*, op. cit., n° 125, p. 116; Reuter P., *Droit international public*, op. cit., p. 148; Rolin H. *Le contrôle international des juridictions nationales* R.B.D.I. 1967, pp. 1 & volg.

(46) Rousseau Ch., op. cit. n° 113, p. 107.

(47) Rolin H., op. cit. p. 2 Aff. Usine de Chorzow C.P.J.I. série A, n° 9, p. 2.

(48) Raadpl. Rolin H. op. cit. inz. pp. 1 tot 21, 177 tot 182 en de conclusie vanaf p. 200.

(49) a) Verz. R. De Becker, op 1 juni 1947 door het Militair Gerechtshof veroordeeld wegens overtreding van art. 118bis van het Strafwetboek tot levenslange hechtenis, deze veroordeling van rechtswege medebrengende, overeenkomstig art. 123 sexies van het Strafwetboek, de vervallenverklaring voor het leven van het recht om in welke hoedanigheid ook deel te nemen aan de exploitatie, de administratie, de redactie, het drukken of verspreiden van om het even welke publicatie.

Het verzoekschrift strekte ertoe te doen zeggen dat deze bepaling van artikel 123 sexies in strijd was met art. 10 van het Verdrag, dat de vrijheid van meningsuiting waarborgt.

De Europese Commissie voor de rechten van de mens, die besloten had dat de paragrafen e, f en g van artikel 123 sexies van het Strafwetboek onverenigbaar waren met art. 10 van het Verdrag, legde op deze basis het verzoekschrift voor aan het Hof voor de rechten van de mens. Maar op 3 juli 1961, twee dagen vóór de zitting van het Hof waarop de zaak De Becker zou worden gepleit, werd in het *Belgisch Staatsblad* de wet van 30 juni 1961 betreffende de epuratie inzake burgertrouw bekendgemaakt, die voormeld artikel 123sexies wijzigde en de bepaling waartegen het verzoekschrift was gericht ophefde.

Nadat De Becker aan het Hof een nota had gezonden waarin hij meedeelde dat hij voldoening had bekomen, wees het Hof op 27 maart 1962 een arrest waarbij het vaststelde dat de procedure doelloos was geworden, en het de zaak van de rol schrapte (*Ann.*, V, 1962, p. 320).

b) Verzoekschriften van Belgische particulieren aan de Europese Commissie voor de rechten van de mens, in taal-zaken.

In twee van deze verzoekschriften betoogden de klagers dat de wet van 24 juli 1961 en het koninklijk besluit tot uitvoering van 3 november 1961, die hadden afgeschaft het « taalluik » van de algemene telling, voorgeschreven door de wet van 28 juni 1932, in strijd waren met de artikelen 8, 9, 10 en 14 van het Verdrag en art. 2 van het Protocol nr 1 bij dit Verdrag (Requ. 1474/62 en 1677/62; *Rec.* n° 11, p. 50; *Ann.* VI, p. 333). In andere verzoekschriften werd betoogd dat de wetgeving op het gebruik van de talen in het lager onderwijs,

lijkheid zal plaats hebben wanneer een met de internationale verbintenissen van de Staat strijdige wet wordt afgekondigd, of wanneer een vooraf bestaande, tegen zulke verbintenissen indruisende wet niet opgeheven wordt ⁽⁵⁰⁾.

De Staat is aansprakelijk voor de handelingen zowel van zijn jurisdictionele organen als van de andere ^(50bis). De onafhankelijkheid van de rechter, zelfs door de Grondwet gewaarborgd, kan niet tot gevolg hebben de Staat aan zijn internationale aansprakelijkheid te onttrekken; de rechter blijft een orgaan van de Staat. Hier gaat het over internationaal onrechtmatige handelingen, welke worden de wetgeving op de toekenning van de academische graden samengevat in de uitdrukking « rechtswegering », gebezigd in de ruime zin ⁽⁵¹⁾. « Cette notion, schrijft Rousseau, s'applique à toute défaillance dans l'organisation ou dans l'exercice de la fonction juridictionnelle, impliquant un manquement de l'Etat à son devoir international de protection judiciaire » ⁽⁵²⁾ ⁽⁵³⁾. Dit beginsel van internationaal gemeen recht heeft zijn bevestiging en zijn reglementering gevonden in het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, dat het beginsel van de rechterlijke bescherming overbrengt in het conventioneel internationaal recht en dit beginsel verduidelijkt in positief recht ⁽⁵⁴⁾. Deze bepaling vormt waarlijk een code van de rechten der verdediging en van het « eerlijk rechtsgeding » ⁽⁵⁵⁾. Zij neemt in de jurisprudentie van de Commissie en van de nationale gerechten der Verdragsluitende Partijen

en die betreffende de voorwaarden tot verlening van toelagen aan het lager en het technisch onderwijs in strijd waren met dezelfde artikelen van het Verdrag en het Protocol nr. 1 daarbij (Zie de verzoekschriften en de verwijzing naar de *Annuaire* en de *Recueil in Organisations européennes*, I, op. cit. pp. 323, 324 en 325). C.E.D.H., arrest 9 februari 1967. *Public. de la Cour eur. dr. de l'homme*. Série A. 1966-1967, p. 14; arrest 23 juli 1968. R.W. 1968-1969, kol. 1 & volg.

(50) « Un Etat qui a valablement contracté des obligations internationales est tenu d'apporter à sa législation les modifications nécessaires pour assurer l'exécution des engagements pris ». C.P.J.I., Avis consultatif 21 février 1925, relatif à l'Affaire de l'échange des populations grecques et turques. *Rec. Série B*, n° 10, p. 1 - 28; E.G.K.S.-Verdrag, art. 86; E.E.G.-Verdrag, art. 5; E.G.A.E.-Verdrag, art. 192.

(50bis) Zie E. Van Bogaert, op. cit. in noot (22bis).

(51) Raadpl. De Visscher Ch., *Le déni de justice en droit international*, op. cit. pp. 369 tot 442. Ago R. *Le délit international*. R.C.A.D.I. Vol. 68, 1939, II, pp. 419 & volg.; García Amador F.V., *Responsabilité internationale*, in *Ann. Commission du droit international*, 1956 en volg. jaargangen; Rolin H. op. cit. pp. 10 & volg.

(52) Rousseau Ch., *Droit international public approfondi*, op. cit. n° 127, p. 117.

(53) De internationale praktijk onderscheidt in de rechterlijke handelingen welke met het internationaal recht in strijd zijn, traditioneel: de rechtswegering *stricto sensu*, d.w.z. de weigering aan de buitenlanders de bescherming van hun rechten door beroep bij de rechtbanken te verlenen; de slechte rechtsbedeling; het kennelijk onrechtvaardig vonnis, wat het verkeerde vonnis (le « mal jugé »), d.w.z. de door de rechter te goeder trouw begane dwaling uitsluit (Zie betr. de draagwijdte en de inhoud van deze klassificering: Reuter P., op. cit. p. 178; Rousseau Ch., *Droit international public approfondi*, op. cit. n° 128, p. 118; *Droit international public* op. cit. n° 468, pp. 374 tot 376).

(54) *Verdrag*, art. 6; raadpl. Rolin H., op. cit., pp. 185 tot 193

(55) Een verzoekschrift, op artikel 6 van het Verdrag gesteund, werd tegen België bij de Commissie ingediend. Het heeft geleid tot een « regeling in der minne ».

Verz. Boeckmans t./ België. Bij een geding vóór het Hof van beroep te Brussel was Boeckmans wegens diefstal veroordeeld tot twee jaar gevangenis en een geldboete. De voorzitter van de zetel zou het verdedigingsstelsel van de beklaagde met weinig serene termen bestempeld hebben. Een beroep bij het Hof van cassatie was verworpen door een arrest van 6 juni 1962. (*Bull. en Pasie*. 1962, I, 1148, en R.W. 1962-1963, kol. 987 en volg.). In het bij de Commissie ingediende verzoekschrift (nr. 1727/62), wierp Boeckmans schending op van art. 6, §§ 1, 2 en 3, c, recht op een eerlijke berechting, vermoeden van onschuld, rechten van de verdediging. In haar uitspraak van 29 oktober 1963 heeft de Commissie het verzoekschrift ontvankelijk geacht. Op 17 februari 1965 werd in de zaak een minnelijke schikking getroffen, overeenkomstig art. 28, b, 29 en 30 van het Verdrag (*Rec.* nr. 12, p. 29; *Ann.*, VI, p. 371).

een belangrijke plaats in ⁽⁵⁶⁾. Ver liggen zij achter ons, de klassieke en rudimentaire mechanismen waarmee, in de internationale arbitrale en jurisdictionele rechtspraak tegen de « rechtswegering » kon worden opgekomen.

* * *

De nationale rechter en de rechtstreeks toepasselijke bepalingen van het internationaal recht en het gemeenschapsrecht.

De toename van de « rechtstreeks toepasselijke » regelen van internationaal recht heeft ook voor de nationale rechter nieuwe problemen doen rijzen.

De « rechtstreeks toepasselijke » bepaling van internationaal recht of gemeenschapsrecht lost voor de interne rechter het conflict op. Zij zal door hem worden toegepast, niettegenstaande elke nationale wet ⁽⁵⁷⁾.

De notie van rechtstreekse toepassing van de bepaling van een verdrag is niet eigen aan het gemeenschapsrecht. Het traditioneel internationaal recht kent ook de regel die voor de enkelingen rechten of verplichtingen in het leven roept en rechtstreeks kan worden toegepast door de nationale rechtbanken. Aldus vindt men in de jurisprudentie van het Permanent Hof van Internationale Justitie ⁽⁵⁸⁾ het advies van dit Hof bij een overeenkomst welke de betrekkingen beheerste tussen het Pools spoorwegbestuur en de functionarissen van Dantzig die hun rechten en verplichtingen onmiddellijk daaraan ontleenden en die zich bijgevolg voor de interne rechter direct op de overeenkomst konden beroepen ⁽⁵⁹⁾. Hier blijkt duidelijk dat één van de fundamentele elementen van de rechtstreeks toepasselijke bepaling is het oogmerk van de Hoge Verdragsluitende partijen ⁽⁶⁰⁾.

De oorsprong van de rechtstreeks toepasselijke regel schijnt te liggen in de rechtspraak van de Supreme Court der Verenigde Staten, die in 1829 een uitlegging diende te geven van artikel 8 van het Verdrag van 22 februari 1819 waardoor Spanje aan de Verenigde Staten Florida afstond. De rechter maakt een onderscheid tussen de akte die « door zichzelf van toepassing is, zonder dat daartoe een legislatieve bepaling nodig is » en de voor iedere verdragsluitende partij een verbintenis inhoudende stipulatie van het verdrag welke zich richt tot de politieke en niet tot de rechterlijke macht, de wetgevende macht in dit geval verplicht zijnde die verbintenis na te komen « alvorens zij een regel kan worden die voor het Hof verbindend is » ⁽⁶¹⁾. In de conceptie die de Supreme Court van de Verenigde Staten heeft van de rechtstreeks toepasselijke internationale overeenkomst, is de vraag dus

of de stipulatie ja dan neen van toepassing is « zonder dat daartoe een aanvullende legislatieve bepaling nodig is » ⁽⁶²⁾. De uitdrukking « rechtstreeks toepasselijk » slaat hier ongetwijfeld op de aard van de verbintenis of van het recht welke in de regel worden vastgelegd, maar de bepaling is « rechtstreeks toepasselijk » of niet, naargelang zij ja of neen volledig is ⁽⁶³⁾.

Er bestaat zoals men ziet een merklijk verschil tussen de bepaling van internationaal recht die rechtstreeks door de nationale rechter kan worden toegepast omdat zij rechtstreeks voor de enkelingen rechten in het leven roept, wat het geval is dat het Permanent Hof van Internationale Justitie overweegt bij de uitlegging van het statuut van de ambtenaren van Dantzig, en die welke rechtstreeks toepasselijk is omdat zij aan zichzelf genoeg heeft en derhalve kan toegepast worden zonder de medewerking van een aanvullende legislatieve bepaling, wat het door de Supreme Court der Verenigde Staten gemaakte onderscheid is ⁽⁶⁴⁾. Bij de eerste bepaling ligt de nadruk meer op haar inhoud, d.w.z. op het object zelve van de norm die zij verwoordt; bij de tweede op de vorm waarin zij uitgedrukt wordt, m.a.w. op haar min of meer volledig karakter ⁽⁶⁵⁾.

Het gaat trouwens niet op ten deze een te absolute scheiding aan te willen brengen. In beide gevallen is het aangestipte element niet het enige dat in beschouwing kan genomen worden: de bepaling enerzijds, die voor de enkelingen rechtstreeks rechten of verplichtingen in het leven roept impliceert dat zij volledig is, onverminderd de intern-rechtelijke maatregelen welke voor haar inwerkingstelling vereist zijn; anderzijds kan de bepaling, die rechtstreeks kan worden toegepast zonder de medewerking van een aanvullende legislatieve bepaling voor de enkelingen rechtstreeks rechten of verplichtingen in het leven roepen. Hier doet zich een overlapping voor waaruit blijkt hoe gevaarlijk te absolute onderscheidingen en classificeringen zijn.

Terwijl in het klassiek internationaal recht dus sedert lang, hoewel bij uitzondering, de direct toepasselijke bepaling bestaat en deze ook betrekkelijk vaak voorkomt onder de stipulaties van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens ⁽⁶⁶⁾, is dit karakter een fundamenteel element van het hoofd- en het afgeleid gemeenschapsrecht ⁽⁶⁷⁾.

De Verdragen van Parijs en Rome beogen, benevens de regeringen van de Lid-Staten, de onderdanen van die Staten en de opbouw van een aan die Staten gemene rechtsorde, waarvan de subjecten niet alleen de Staten zelve, maar ook dezer onderdanen zijn. Door de structuren die zij invoeren getuigen deze verdragen van de wil van

(56) Zie, betr. deze jurisprudentie, Raymond F., « L'article 6 de la Convention européenne des droits de l'homme et la loi pénale nationale » in *Droit pénal européen*, uitg. Inst. Et. eur. Brussel 1969.

(57) *Het Conflict tussen het verdrag en de interne wet*. Rede, op 2 september 1963 ter plechtige zitting van het Hof uitgesproken door de H. Procureur-generaal R. Hayoit de Termicourt. Arr. H. cass. 1963 en R.W. 1963-64, kol. 74 en volg.

Réflexions sur le droit international et la revision de la Constitution. Rede uitgesproken op 2 september 1968 ter plechtige zitting van het Hof van cassatie. Bull. arr. cass. 1968, en J.T. 1968, pp. 485 tot 497.

(58) *Cour Permanente de Justice internationale*. Avis consultatif. Rec. Série B. n° 15, 3 maart 1928, pp. 17, 18 en 19. Compétence des Tribunaux de Dantzig. Réclamations pécuniaires des fonctionnaires passés au service polonais contre l'administration polonaise des chemins de fer. Raadpl. betr. de adviserende bevoegdheid van het Permanent Hof van Internationale Justitie en het Internationaal Gerechtshof: Rosenne S. *The Law and Practice of the International Court*, vol. II, Leiden 1965, Deel V, Hfdst. XIX, p. 651, en hfdst. XX, p. 698, hfdst. XXI, p. 730.

(59) In deze zin is de regel *self executing*.

(60) Raadpl. in deze zin *Organisations européennes*, op. cit. pp. 349 en 350.

(61) Zaak Foster & Elain Neilson. 26 US. 253 at 314; 7 L. Ed. 415 at 436 (1829).

(62) (63) Zie *Organisations européennes*, T. I, op. cit. p. 340. In deze zin wordt de bepaling soms *self sufficient* geheten. Raadpl. Louis J.V., *Les règlements de la Communauté économique européenne*, Brussel 1969, pp. 258 en 272.

(64) Zie *supra*, pp. 34 en 35.

(65) Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, dat over de al dan niet rechtstreekse toepasselijkheid van een bepaling oordeelt onder inachtneming van de aard der verbintenis, heeft nochians verwezen, bij de beoordeeling van die toepasselijkheid, naar het feit dat de in de bepaling vastgelegde verplichting (E.E.G.-Verdrag, artt. 12 en 95, lid 1) « uitvoerbaar is en rechtsgevolgen sorteert zonder enige nadere handeling van gemeenschapsinstellingen of Lid-Statens », « dat de verbodsbepaling derhalve volledig is en als juridisch perfect moet worden beschouwd en alzoo op de rechtsbetrekkingen tussen de Lid-Statens en hun justitiabelen kan inwerken » (Zaak Lütticke 57/65, arrest 16 juni 1966, *Jur. XII*, 1966, 354; zaak Fink-Frucht 27/67, arrest 4 april 1968, *Jur. XIV*, 1968, pp. 315 en volg. Zie ook *infra*, p. 52).

(66) Zie *infra*, kol. 213 en volg.

(67) De rechtstreekse toepasselijkheid is het specifieke kenmerk van de gemeenschapsverordening. E.E.G.-Verdrag, art. 189, lid 2: « Een verordening heeft een algemene strekking. Zij is verbindend in al haar onderdelen en is rechtstreeks toepasselijk in elke Lid-Staat ». Zie ook E.G.A.E.-Verdrag, art. 161, lid 2. Cfr. E.G.K.S.-Verdrag, art. 14, lid 2.

hun makers buiten het raam van de Staten te treden en aan de particulieren rechtstreeks verplichtingen of verbodsbepalingen op te leggen of hen rechtstreeks in het genot van rechten te stellen; door de machten die zij toekennen aan de gemeenschapsorganen welke zij oprichten, zijn zij in staat die doelstellingen te bereiken⁽⁶⁸⁾. Hier plaatst de toepassing van de verdragen de Belgische rechter voor problemen waarmee hij nog niet vertrouwd is.

De techniek van de rechtstreekse toepasselijke bepalingen⁽⁶⁹⁾ is, met de bevoegdheid van het Hof van Justitie tot uitlegging van de Verdragen van Rome en van de akten der daardoor geschapen instellingen⁽⁷⁰⁾, het voorname middel waardoor de Europese Gemeenschappen in de Lid-Staten een gemeenschappelijke rechtsorde kunnen handhaven.

De theorie van de rechtstreekse werking van het afgeleid gemeenschapsrecht hebt U toegepast in uw arrest van 8 juni 1967, waarin U impliciet hebt beslist dat artikel 9 van de Verordening nr. 17, genomen tot toepassing van artikel 85 van het E.E.G.-Verdrag, van de interne Belgische rechtsorde deel uitmaakte en door de rechtbanken rechtstreeks kon worden toegepast⁽⁷¹⁾. Maar U hebt geen definitie gegeven van de rechtstreekse toepasselijke normatieve akte van gemeenschapsrecht. Immers, wanneer een voorziening bij U heeft aangebracht, onder beschuldiging van wetsmiskenning, een vonnis dat een bepaling van een der verdragen van Rome of van een beschikking der gemeenschapsinstellingen toepast, is U niet meer vrij in uw interpretatiebevoegdheid⁽⁷²⁾. U zult gebonden zijn

(68) Raadpl. *Le droit communautaire et ses rapports avec les droits des Etats membres*, Ganshof van der Meersch W.J., nrs 138 en 139, p. 46, Brussel 1969.

(69) Over het begrip van rechtstreekse toepasselijke bepaling in het gemeenschapsrecht bestaat er een overvloedige rechtsliteratuur. Een recente kritische uiteenzetting ervan is te vinden, met een rijk apparaat van referenties, in het werk van dhr. J.-V. Louis, *Les règlements de la Communauté économique européenne*, op. cit., inzonderheid pp. 247 tot 307. Raadpl. ook de onlangs verschenen studie: Mertens de Wilmars J., *De directe werking van het Europees recht*. S.E.W. 1969, p. 62.

(70) E.E.G.-Verdrag, art. 177; E.G.A.E.-Verdrag, art. 150; cfr. E.G.K.S.-Verdrag, art. 41.

(71) Arr. H. cass. 1967, 1227; zie de conclusie van Advocaat-generaal F. Dumon in J. Trib. 1967, p. 459 en de noot van P. Foriers en L. Simont in C.D.E. 1968, p. 436; zie ook de noot van M. Waelbroeck. Rev. crit. jur. b. 1968, n° 1, p. 1 en volg.

(72) De toepassing van de wet en van de «aan de wet gelijke handelingen», hierdoor bedoeld zijnde de door een handeling van de wetgevende macht goedgekeurde verdragen (Cass. 27 november 1950, Arr. cass. 1951, 142 en de conclusie van Procureur-generaal Hayoit de Termicourt in Bull. en Pasic. 1951, 180) houdt doorgaans de uitlegging van het verdrag in (Cass. 20 mei 1916 en de conclusie van Procureur-generaal Terlinden, Bull. en Pasic. 1915-1916, I, 375. Raadpl. Ganshof van der Meersch W.J., *Le droit communautaire et ses rapports avec les droits des Etats membres*, in *Droit des Communautés européennes*, Brussel 1969, n° 194, p. 62; Rigaux F., «Les problèmes de validité soulevés devant les tribunaux nationaux par les rapports juridiques existant entre la Constitution de l'Etat, d'une part, et les traités et les principes généraux de droit international, d'autre part». *Problèmes contemporains de droit comparé*. Tokio, 1962, t. I, pp. 202-204; Masquelin J., *Le contrôle et l'application des traités par les organes juridictionnels internes*, A.D.S.P., 1955, t. XV, n° 1, p. 18; Mûls F., *Le traité international et la Constitution belge*, 1934, p. 480; De Visscher P., «Droit et jurisprudence belges en matière d'exécution des conventions internationales», R.B.D.I., 1965, p. 138; Institut royal des relations internationales, *Conséquences d'ordre interne de la participation de la Belgique aux organisations internationales*, op. cit. pp. 172 en 173).

Men mag zich evenwel afvragen of de Belgische rechter niet gehouden is door de uitlegging, gegeven door het Internationaal Gerechtshof uit kracht van artikel 36 van zijn statuut, in zoverre hij nog kennis dient te nemen van een geschilpunt van internationaal recht waarvan de oplossing werd gegeven door een arrest van het Hof, om tussen dezelfde partijen een geschil te berechten dat dezelfde oorzaak en hetzelfde voorwerp heeft. Artikel 94 van het Handvest der Verenigde Naties immers kent aan de uitspraken

door de uitlegging welke dit Hof zal geven van de ter discussie staande normatieve bepaling⁽⁷³⁾. Er moet dus worden aangenomen, dat de vraag, of een bepaling van een der verdragen van Rome of van het afgeleid gemeenschapsrecht in elke Lid-Staat rechtstreeks toepasselijk is of niet, een kwestie van interpretatie van deze bepaling is en dat bijgevolg, indien omtrent die vraag een meningsverschil heerst dat moet worden beslecht om het geschil te kunnen berechten, zij in de soevereine beoordelingsbevoegdheid van het Hof van Justitie alleen valt⁽⁷⁴⁾. Alleen dit college heeft in laatste instantie de macht te beslissen wat de Verdragen van Rome verstaan onder verordening die «verbindend (is) in al haar onderdelen en (...) rechtstreeks toepasselijk is in elke Lid-Staat»⁽⁷⁵⁾.

De jurisprudentie van de Raad van State is beslist dezelfde weg ingeslagen als het Hof. Het hoog administratief rechtscollege heeft inderdaad op 24 maart 1967 een arrest gewezen, waarin het, onder aanwending van de prejudiciële procedure tot uitlegging, impliciet heeft beslist dat de verordeningen nrs. 3 en 4 van de Raad inzake de sociale zekerheid van migrerende werknemers rechtstreeks konden toegepast worden⁽⁷⁶⁾. Op 7 oktober 1968 heeft dat college in zijn jurisprudente over de rechtstreekse werking van het gemeenschapsrecht een nieuwe stap gezet: het heeft een ministerieel besluit tot terugwijzing van 19 augustus 1966 vernietigd omdat «de bestreden maatregel is genomen met schending van artikel 3 van de richtlijn van 25 februari 1964»⁽⁷⁷⁾. Dit artikel bepaalt: «De maatregelen van openbare orde of openbare veiligheid moeten uitsluitend berusten op het persoonlijk gedrag van de betrokkene», en vervolgt: «Het bestaan van strafrechtelijke veroordelingen vormt op zichzelf geen motivering van deze maatregelen». Welnu, het besluit wees een in Frankrijk veroordeelde persoon terug en steunde uitsluitend op die veroordeling om de maatregel te verantwoorden. Door het besluit tot terugwijzing te vernietigen, heeft de Raad van State dus noodzakelijk aangenomen dat artikel 3 van de richtlijn rechtstreeks toepasselijk was⁽⁷⁸⁾.

Artikel 189, lid 3, van het E.E.G.-Verdrag bepaalt: «Een richtlijn is verbindend ten aanzien van het te bereiken resultaat voor elke Lid-Staat waarvoor zij bestemd is, doch aan de nationale instanties wordt de bevoegdheid gelaten, vorm en middelen te kiezen». Deze tekst volgt onmiddellijk op lid 2 dat betrekking heeft op de verorde-

van het Hof te 's-Gravenhage een verbindend karakter toeten opzichte van de Staten die partijen in het geschil zijn (Raadpl. *Les conséquences d'ordre interne...* I.R.R.I., op. cit. pp. 172 en 173).

(73) Artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag, net als artikel 150 van het E.G.A.E.-Verdrag, beperken de regel niet uitdrukkelijk tot de handelingen van de Raad en de Commissie; zij spreken van «de door de instellingen van de Gemeenschap verrichte handelingen». De «instellingen» van de Gemeenschappen zijn, zoals men weet, de «Vergadering», de «Raad», de «Commissie» en het «Hof van Justitie». Het staat evenwel vast dat de makers van de Verdragen niet de Vergadering bedoeld hebben. Nu de resoluties van de Vergadering noch jegens noch in de Lid-Staten het executoriaal of verbindend karakter hebben, rijst de vraag niet voor haar handelingen. In de voornoemde artikelen zijn dus bedoeld de handelingen van de Raad en de Commissie.

(74) Noch de interpretatiebevoegdheid van de internationale rechter, noch die van de nationale rechter zijn beperkt tot de uitdrukkelijk geformuleerde norm.

(75) E.E.G.-Verdrag, art. 189, lid 2; E.G.A.E.-Verdrag, art. 161, lid 2.

(76) R.S. 24 maart 1967, Greissart, n° 12.308. Arr. Adv. R.S. 1967, p. 366; zie het advies van Auditeur Dumont in R.J.D. A.C.E. 1967, p. 177 en volg.

(77) Richtlijn, 25 februari 1964, voor de coördinatie van de voor vreemdelingen geldende bijzondere maatregelen ten aanzien van verplaatsing en verblijf, die gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de openbare orde, de openbare veiligheid en de volksgezondheid (Publikatieblad van de Eur. Gem., 4 april 1964).

(78) Arr. en Adv. R.S., 1968, p. 752; zie de noot van Gigon P. in C.D.E. 1969, p. 343.

ning die « rechtstreeks toepasselijk (is) in elke Lid-Staat ». Voor de richtlijn bestaat zulk voorschrift niet. Daaruit heeft de klassieke doctrine dan ook afgeleid dat, in tegenstelling tot de verordeningen, de richtlijnen niet rechtstreeks toepasselijk zijn op de onderdanen van de Lid-Staten en dat zij slechts bestemd zijn voor de Staten, die eventueel bij wet, reglement of bestuurlijk besluit de tot toepassing daarvan nodige maatregelen zullen treffen ⁽⁷⁹⁾.

Men mag zich afvragen of deze ongenueanceerde stelling wel gegrond is. Artikel 189, lid 3, zegt niet uitdrukkelijk dat de richtlijn niet rechtstreeks toepasselijk is. Terecht schrijft de h. J. Vandermeulen, Permanent Vertegenwoordiger van België bij de Europese Gemeenschappen: « In feite hangt het van het objectief dat wordt gesteld af of de nationale instanties hun bevoegdheid tot kiezen inzake vorm en middelen moeten, mogen of kunnen aanspreken. Men mag aannemen dat deze vrije keuze van de middelen en de vorm alleen geldt voor de gevallen waar er inderdaad middelen moeten aangewend worden en de mogelijkheid van diverse vormen aanwezig is. Als het verplichtend resultaat er voor de Lid-Staat alleen in bestaat iets niet te doen is het klaar dat er van een keuze van vorm en middelen geen sprake is. Er is ook geen reden om het rechtstreeks van toepassing zijn van een dergelijk voorschrift van een richtlijn in het interne recht van de Lid-Staat niet te aanvaarden » ⁽⁷⁹⁾.

De aanhangers van deze stelling kennen hetzelfde karakter toe aan al de voorschriften in de richtlijnen die preciese welomschreven en volledige verplichtingen inhouden. « De bepalingen van zulke richtlijnen verschillen inderdaad in wezen niet van die van een verordening of een beschikking; de erin voorkomende verplichting is juridisch even volmaakt als die van een verordening of beschikking zodat logischerwijze haar een gelijke werking in het interne recht van de Lid-Staat mag worden toegeschreven. Bijgevolg kan, volgens deze stelling, een particulier zich ook op deze richtlijnen beroepen wanneer een Lid-Staat de voorgeschreven tijdspanne heeft laten verlopen zonder dat hij de verplichting van zulke richtlijn heeft ten uitvoer gelegd » ⁽⁷⁹⁾.

De positie van de Raad van State lijkt mij dan ook des te meer gefundeerd, nu men vaststelt dat een groot aantal richtlijnen duidelijk en volledig zijn, waardoor, in het begrip van de rechtstreeks toepasselijke bepaling, de aandacht wordt teruggelaid naar de volledigheid van de regel ⁽⁸⁰⁾. Er moet inderdaad worden erkend, dat de doctrine die voornamelijk op de tekst zelve van beide bepalingen van artikel 189 steunde niet meer zo overtuigend is ⁽⁸¹⁾ sedert

het Hof van Justitie verklaard heeft, zonder onderscheidingen te maken, dat het gemeenschapsrecht geëigend is rechten te scheppen welke de particulieren uit eigen hoofde kunnen geldig maken en dat deze rechten « niet slechts ontstaan door uitdrukkelijke toekenning vanwege het Verdrag, maar evenzeer als weerslag van de duidelijke verplichtingen welke het Verdrag zowel aan particulieren als aan de Lid-Staten en de gemeenschappelijke instellingen oplegt » ⁽⁸²⁾.

Anders dan de verordeningen, bedoeld in de artikelen 189 van het E.E.G.-Verdrag en 161 van het E.G.A.E.-Verdrag, die alle uitteraard rechtstreeks toepasselijk zijn ⁽⁸³⁾, voldoet elke bepaling van de Verdragen zelf niet aan de voor die toepasselijkheid gestelde vereisten. Of deze aanwezig is kan niet alleen aan de hand van de tekst der bepalingen worden nagegaan. De rechtstreeks aan de particulieren toegekende rechten bestaan niet slechts wanneer de Verdragen daarin uitdrukkelijk voorzien, zoals men weet ⁽⁸⁴⁾. Het Hof van Justitie heeft dan ook steeds onderzocht of de ten geschille staande bepaling « er zich krachtens (haar) aard geheel toe leent » dergelijk effect te verlangen ⁽⁸⁵⁾. In een zeer bekend arrest heeft het Hof het eigenlijk beginsel en het fundament van de rechtstreeks toepasselijke gemeenschapsrechtelijke bepaling in herinnering gebracht ⁽⁸⁶⁾. Een aanhaling van geheel de redenering van het Hof kan hier achterwege blijven, maar het is wel nuttig de voornaamste passages eruit te lichten. Het Hof overweegt « dat het E.E.G.-Verdrag, anders dan met gewone internationale verdragen het geval is, een eigen rechtsorde in het leven heeft geroepen, die (...) in de rechtsorde der Lid-Staten is opgenomen en waarmede de nationale rechters rekening dienen te houden; dat namelijk de Lid-Staten (...) hun souvereiniteit, zij het op een beperkt terrein, hebben begrensd en derhalve een rechtstelsel in het leven hebben geroepen, dat bindend is zowel voor hun onderdanen ⁽⁸⁷⁾ als voor henzelf ».

« Indien de werking van het gemeenschapsrecht van Staat tot Staat zou verschillen op grond van latere wetten, dit de verwezenlijking van de doelstellingen van het Verdrag (...) in gevaar zou brengen en een bij artikel 7 verboden discriminatie in het leven zou roepen ».

« De voorrang van het gemeenschapsrecht wordt bevestigd ⁽⁸⁸⁾ door artikel 189, bepalend dat de verordeningen

(82) Zaak 26/62, arrest 5 februari 1963, Van Gend en Loos, *Jurispr.* IX, p. 23 en 24. Raadpl. ook: Kellermans A.E. *Les directives de la CEE dans l'ordre juridique néerlandais* C.D.E. 1969, p. 247.

(83) Terwijl het Hof van Justitie in talrijke arresten over de directe werking van het E.E.G.-Verdrag heeft gehandeld, bestaat er zeer weinig jurisprudentie over de directe werking van de verordeningen. *Jur.* IX, pp. 1 en volg. Betr. dit arrest, raadpl. de noten: Amphoux J., *A propos de l'arrêt 26/62*. R.G.D.I.P. 1964, n° 1, pp. 110 tot 154; Rigaux F., *J.T.* 1963, p. 190; S.E.W. 1963, p. 95. Zie ook Suetens L.F., *Hebben de bepalingen van het E.E.G.-Verdrag rechtstreekse werking?* R.W. 1962-1963, kol. 1939.

(84) Zaak Van Gend en Loos, *Jur.* IX, p. 23.

(85) Zaak 26/62 Van Gend en Loos, arrest waarin het Hof beslist dat art. 12 van het E.E.G.-Verdrag directe werking heeft t.o.v. particulieren. *Jur.* IX, pp. 1 en volg. Betr. dit arrest, raadpl. de noten: Amphoux J., *A propos de l'arrêt 26/62*. R.G.D.I.P. 1964, n° 1, pp. 110 tot 154; Rigaux F., *J.T.* 1963, p. 190; S.E.W. 1963, p. 95. Zie ook Suetens L.F., *Hebben de bepalingen van het E.E.G.-Verdrag rechtstreekse werking?* R.W. 1962-1963, kol. 1939.

(86) Zaak Costa t./ E.N.E.L. 6/64, arrest van 15 juli 1964 waarin het Hof beslist dat de artikelen 37, § 2, en 53 tot stand brachten een verplichting die « volledig rechtens perfect is en bijgevolg directe werking heeft voor de rechtsbetrekkingen tussen de Lid-Staten en hun justitiabelen » (*Jur.* X, p. 1223 en 1224).

(87) Bedoeld is hier de rechtstreekse toepasselijkheid van de rechten in de nationale rechtsorden van de zes Lid-Staten en niet in de rechtsorde der gemeenschappen.

(88) Opmerkelijk is dat het Hof de term « bevestigd » gebruikt. Daarvoor beoelt het te doen ui komen dat de regel van de directe toepasselijkheid niet beperkt is tot de in lid 2 van artikel 189 uitdrukkelijk vermelde verordening. Deze regel beheerst ook, om de redenen die het arrest in

(79) Van Binsbergen W.C. *Kan een richtlijn tot aanpassing der wetgevingen ingevolge artikel 100 E.E.G.-verdrag in details treden?* S.E.W. 1961, p. 217; Rabe H.J. *Das Verordnungsrecht der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*. Hamburg, 1963, p. 40; Catalano N. *Manuel de droit des Communautés européennes*. Parijs 1965, p. 135, en S.E.W. 1965, p. 561; Wohlfarth E. en anderen. *Die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft*, Berlin en Frankfurt 1960, nrs 4026-4027, art. 189; Kooijmans P.H. *De richtlijn van het Europese gemeenschapsrecht*. S.E.W. 1967, p. 122 en volg.; raadpl. ook: Samkalden I. *Opheffing van de beperkingen tot vestiging en dienstverlening in de gemeenschappelijke markt*. S.E.W. 1965, p. 96.

(79) *Juridische Informatie*, Permanent vertegenwoordiging van België bij de Europese Gemeenschappen, 27 augustus 1969, p. 4.

(79) *ibid.*, pp. 4 en 5. Zie: *Gev. zaken 16-17/62, Confédération nationale des producteurs de fruits et légumes*, 14 december 1962, *Jur.* VIII, p. 941; zaak 57/65, *Firma Alfons Lütticke*, 16 juni 1966, *Jur.* XIII, p. 345.

(80) *Zie Organisations européennes*, T. 1er, op. cit. p. 351.

(81) Raadpl. Dumon F., *L'Afflux européen dans les droits et les institutions des Etats membres des Communautés européennes*, C.D.E. 1965, p. 10; Desmedt H.A., *Les deux directives du Conseil de la CEE concernant la police des étrangers*, C.D.E. 1966, p. 155; Waelbroeck M., *The Application of EEC Law by National Courts*, Stanford Law Review, 1967, p. 1248.

verbindend zijn en rechtstreeks toepasselijk in elk van de Lid-Staten. Deze bepaling, die zonder enig voorbehoud is neergeschreven, (zou) van iedere betekenis zijn ontbloot indien een Staat de gevolgen ervan eenzijdig zou kunnen te niet doen door een wettelijk voorschrift uit te vaardigen, dat boven de gemeenschapsbepalingen uit zou gaan ».

De « rechtstreekse toepasselijkheid » van de gemeenschapsrechtelijke bepaling laat de wetgever geen macht om het uit deze bepaling gesproten recht te wijzigen. Dit verklaart het Hof van Justitie in dezer voege: « dat uit het bovenstaande volgt dat het verdragsrecht, dat uit een autonome bron voortvloeit, op grond van zijn bijzonder karakter niet door enig voorschrift van nationaal recht opzij kan worden gezet, zonder zijn gemeenschapsrechtelijk karakter te verliezen en zonder dat de rechtsgrond van de Gemeenschap zelf daardoor wordt aangetast... ». Aan de directe werking is noodzakelijk verbonden de voorrang van de gemeenschapsrechtelijke norm op de internrechtelijke regel. De regel kan niet beperkt worden tot de verordening, waarvoor het zonder voorbehoud gegeven is in artikel 189. Zo de rechtstreeks toepasselijke verordeningen van de Raad en de Commissie de voorrang hebben op het interne recht van de Lid-Staten, moet aan de regelen van het Verdrag, die de bovenhand hebben op de verordeningen, a fortiori dezelfde voorrang toekomen.

Het antwoord dat het Hof van Justitie gegeven heeft op verscheidene prejudiciële verzoeken om uitlegging laat toe nauwkeurig de gevolgtrekkingen te bepalen welke de nationale rechter dient af te leiden uit het feit dat een internrechtelijke regel in strijd is met een rechtstreeks toepasselijke bepaling van een der Verdragen van Rome: deze internrechtelijke regel is ontbloot van elke rechtskracht. Herhaaldelijk heeft het Hof van Justitie beslist dat de nationale rechter tot plicht heeft de « handhaving van die belangen der onderdanen, welke mogelijk door een miskenning (van een rechtstreeks toepasselijke norm) geschonden werden, zulks bij wege van een rechtstreekse en onmiddellijke bescherming »⁽⁸⁹⁾. In een andere zaak heeft het beslist, dat, gezien de directe werking van een bepaling van het Verdrag « de toepassing van alle met dit voorschrift strijdige binnenlandse maatregelen uitgesloten moet worden geacht »⁽⁹⁰⁾.

Het systeem van uitlegging van het gemeenschapsrecht door het Hof van Justitie, zoals het in de Verdragen van Rome is bepaald, beantwoordt, zoals men gezien heeft, aan dezelfde fundamentele reden als het rechtstreeks toepasselijk karakter dat de makers van de Verdragen aan het gemeenschapsrecht ruimschoots hebben willen verlenen: het voorkomen van discriminatie tussen de Lid-Staten en dezer onderdanen bij de toepassing van de maatregelen waarin de Verdragen en de bepalingen van afgeleid recht voorzien tot het bereiken van de gemeenschapsdoelstellingen. Het kan niet genoeg beklemtoond worden dat het gemeenschapsrecht een specifieke en aan de Lid-Staten gemene rechtsorde is. In zijn rechtstreeks toepasselijke bepalingen is het voor de Belgische rechter, net als voor de rechters van andere vijf Lid-Staten, het nationale recht geworden⁽⁹¹⁾; dit recht legt aan de Staten dezelfde verplichtingen op; het kent ook aan de particulieren en de

ondernemingen dezelfde rechten of dezelfde belangen toe en onderwerpt hen aan dezelfde verplichtingen⁽⁹²⁾. Dat is de bedoeling van de makers van de Verdragen en deze bedoeling is het gegeven dat in de eerste plaats in acht moet worden genomen door de rechter die verzocht wordt het gemeenschapsrecht toe te passen⁽⁹³⁾.

Ongetwijfeld mag men, bij de beoordeling van een regel, welke artikel 189 « rechtstreeks toepasselijk » heet, niet de volledigheid over het hoofd zien welke zulke regel moet bezitten, m.a.w. het feit dat hij geen legislatieve of reglementaire aanvulling behoeft om tussen de Lid-Staten en hun justitiabelen rechtsgevolgen voort te brengen⁽⁹⁴⁾. Maar het is moeilijk dit gegeven strikt te beoordelen; er bestaan inderdaad gemeenschapsregelen die stroken met het begrip dat zoëven van de rechtstreeks toepasselijke regel werd gegeven, maar die, om in de Lid-Staten te worden nagekomen, maatregelen noodzakelijk maken welke geen gewone bestuursvoorschriften zijn; in dit geval kan het voorschrift, dat gegeven wordt om toepassing van de regel mogelijk te maken, naar de vorm een reglementair voorschrift zijn.

Deze beschouwingen leiden tot de gevolgtrekking dat de « rechtstreeks toepasselijke » bepaling die is waarop de rechtssubjecten in de Lid-Staten zich vóór de nationale rechter kunnen beroepen, maar welke tevens bestemd is voor de Lid-Staten zelve waaraan zij oplegt een verplichting iets niet te doen, of soms zelfs een welbepaalde verplichting iets te doen⁽⁹⁵⁾. Indien de Staat zich aan deze verplichting niet onderwerpt en indien het recht of het belang dat de bepaling aan zijn onderdaan toekent bijgevolg wordt geschonden, dan bevindt deze zich in dezelfde toestand als wanneer hij zou gelaedeerd worden door een schending van een interne wet die hetzelfde voorwerp zou hebben⁽⁹⁶⁾.

Ik meen dat er mag aangenomen worden, uitgaande van de rechtspraak van het Hof van Justitie der Gemeenschappen, dat rechtstreeks toepasselijk is de duidelijke en vol-

(92) (93) *Organisations européennes*, T. 1er, op. cit. pp. 349 en 350.

(94) Zie *supra* p. 37, noot (65).

(95) Zaak Salgoil, 13/68, arrest 19 december 1968, *Jur.* XIV, pp. 631 en volg.; Zaak Lütticke, 57/65, arrest 16 juni 1966, *Jur.* XII, p. 345, inz. pp. 354 en volg. Zie betr. dit arrest de opmerkingen van Waelbroeck M., C.D.E. 1967, pp. 80 en volg. Het Hof neemt in het arrest aan dat artikel 95 in zijn geheel — dus ook lid 3 — directe werking heeft. Dit artikel nu bepaalt het tijdstip waarop de internrechtelijke bepalingen, die « strijdig zijn met bovengenoemde regels » (van het artikel) uiterlijk moeten worden afgeschaft of herzien, wat voor de Staten waarvan het interne recht met deze bepaling strijdig is de verplichting meebrengt te handelen (Raadpl. de nota, op 11 maart 1969 opgemaakt door dhr. Strauss W., rechter in het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen voor de magistraten van de hoogste gerechtshoven der Lid-Staten: *L'applicabilité directe du Traité C.E.E. aux justiciables des Etats membres*, pp. 10 tot 12).

De bepalingen waarbij aan de Lid-Staten een verplichting iets te doen wordt opgelegd zijn niet rechtstreeks toepasselijk wanneer de Staten een discretionaire bevoegdheid behouden om besluiten te treffen tot uitvoering van die bepalingen. Zaak *Molkerei-Zentrale*, 28/67, arrest 3 april 1968, *Jur.* XIV, pp. 203 en volg.

(96) Raadpl. *Le problème des dispositions directement applicables des traités internationaux et son application aux traités instituant les Communautés*. 2e Coll. de droit européen à La Haya (1963), Zwolle, 1966; verslag van een commissie van de Fédération internationale pour le droit européen, opgemaakt door dhr. F. Dumon, de voorzitter van deze Commissie: C.D.E. 1968, n° 4, pp. 369 en volg.; zie ook Brinkhorst L.J. *Tenuitvoerlegging van gemeenschapsrecht door de Nederlandse overheid*, Geschriften van de vereniging voor administratief recht, L X 1968, pp. 1 en volg., en de voortreffelijke studie *De directe werking van het Europese recht*, waarin dhr. J. Mertens de Wilmars, kamervoorzitter in het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen door een nauwkeurig en helder onderzoek het begrip van de rechtstreeks toepasselijke bepaling aan de hand van de recente uitspraken van het Hof van Justitie in een nieuw licht heeft gesteld. S.E.W. 1969, p. 62.

herinnering brengt, de bepalingen van het Verdrag zelve die, door de bedoeling van de Verdragsluitende Partijen, door hun inhoud en hun bewoordingen laten blijken dat zij niet alleen tot de Staten maar ook tot hun onderdanen zijn gericht.

(89) Zaak *Molkerei-Zentrale*, 28-67, arrest 3 april 1968, *Jur.* XIV, p. 203. Zaak *Lück*, 34-67, arrest 4 april 1968, *Jur.* XIV, p. 345. Zaak *Salgoil*, 13-68, arrest 19 december 1968, *Jur.* XIV, p. 631.

(90) Zaak *Lück*, 28-67, arrest 4 april 1968, *Jur.* XIV, p. 345. Raadpl. Pépy A. *Le rôle de la Cour de Justice des Communautés européennes dans l'application de l'article 177 du Traité de Rome*. C.D.E. 1966, inzonderheid p. 478.

(91) Zaak *Molkerei-Zentrale*, 28-67, arrest 3 april 1968, *Jur.* XIV, p. 203.

ledige regel⁽⁹⁷⁾ die de Staten ertoe verplicht, hetzij niet te handelen, hetzij te handelen op een welbepaalde manier, en die kan worden ingeroepen, als een recht dat hun eigen is, door de justitiabelen in die Staten. De rechtstreeks toepasselijke regel kan aan de Staat geen discretionaire macht laten⁽⁹⁸⁾.

* * *

In het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden⁽⁹⁹⁾, en het eerste⁽¹⁰⁰⁾ en vierde⁽¹⁰¹⁾ Aanvullend Protocol bij dit Verdrag komen ook een aanzienlijk aantal rechtstreeks toepasselijke bepalingen voor. Dit karakter wordt daaraan niet uitdrukkelijk toegekend door het Verdrag of de Protocollen; het blijkt in een zekere mate uit de tekst, maar vooral uit de bedoeling van hun opstellers⁽¹⁰²⁾. In artikel 1 van het Verdrag werden de woorden « De Hoge Verdragsluitende Partijen verzekeren eenieder, die ressorteert onder haar rechtsmacht, de rechten en vrijheden welke zijn vastgesteld in de eerste titel van dit Verdrag », in de plaats gesteld van de woorden « De Hoge Verdragsluitende Partijen verbinden zich ertoe aan eenieder te verzekeren... ». Dit amendement werd gerechtvaardigd als volgt: « Suivant le nouveau texte, les Hautes Parties contractantes ne s'engageront pas à reconnaître: elles reconnaîtront, de sorte qu'une fois ratifié par nos Etats, le texte élaboré ne devra plus faire l'objet d'amendements ultérieurs à nos constitutions ou législations respectives; il s'introduira massivement de plein droit dans la législation de nos quinze Etats »⁽¹⁰³⁾.

Dat de regelen in het Verdrag, waarvan de redactie duidelijk en volledig genoeg is, rechtstreeks toepasselijk zijn blijkt ook in de tekst van de meeste bepalingen betreffende welbepaalde rechten en vrijheden; over het algemeen wordt de uitdrukking gebezigd: « eenieder heeft recht op... »⁽¹⁰⁴⁾, wat ook hier het bestaan van een subjectief recht impliceert bij de onderdanen in de Verdragsluitende Staten.

Ook de Belgische wetgever heeft duidelijk beklemtoond dat het Verdrag rechtstreeks toepasselijk is. Dit blijkt o.m. uit de mening, geuit door de verslaggever in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de h. De Vleeschauwer, die bij de bespreking en de stemming van het ontwerp van wet tot goedkeuring van het Verdrag verklaarde: « De inwerkingtreding van het Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en van de Fundamentele Vrijheden heeft tot gevolg dat de erkenning der omschreven rechten

en vrijheden in het nationaal recht wordt ingevoerd. Derhalve kunnen de private personen, aan wie die rechten en vrijheden werden verleend, zich daarop beroepen, de eerbiediging ervan eisen en, in geval van schending ervan, herstel vóór de nationale rechtbanken vorderen »⁽¹⁰⁵⁾. De h. Rolin, die in de Senaat over het ontwerp verslag deed, sprekende met het gezag dat hem wegens zijn aandeel in de totstandkoming van het Verdrag toekwam, legde eveneens de nadruk op de directe toepasselijkheid ervan. Hij verklaarde: « Contrairement à ce qui se passe pour beaucoup de conventions, l'entrée en vigueur de celle-ci va avoir pour effet d'introduire directement dans notre droit interne la reconnaissance à toute personne des droits, libertés et devoirs énumérés »⁽¹⁰⁶⁾.

Nu toch in de Kamer, noch in de Senaat enige opwerping werd gemaakt tegen deze uitlegging van het Verdrag, en het wetsontwerp in beide Kamers vrijwel eenparig werd gestemd⁽¹⁰⁷⁾, moet er worden aangenomen dat dit de door de wetgever vastgelegde uitlegging is, in het Belgisch recht, van de draagwijdte van het Verdrag, behalve daar waar de bepaling zelve en de aard van het beschermende recht ze uitsluiten⁽¹⁰⁸⁾.

De gelding van deze rechten, die als een geheel in het nationaal recht worden opgenomen, mag niet belet worden door internrechtelijke bepalingen. U hebt dan ook, in reeds talrijke arresten, op cassatieberoepen die schending van een bepaling van het Verdrag doen gelden, de rechtstreekse toepasselijkheid van verscheidene bepalingen ervan gehuldigd en impliciet beslist, bijgevolg, dat zij van het interne Belgische recht deel uitmaakten⁽¹⁰⁹⁾. De juris-

(105) *Gedr. st. Kamer*, 223 (1954-1955) nr. 2, 3 februari 1955, p. 11.

(106) *Parl. hand.*, Senaat, 12 november 1953, p. 20.

(107) Het ontwerp werd in de Senaat aangenomen met 140 stemmen bij 1 onthouding op 141 (*Parl. Hand.* Senaat 19 november 1953, p. 78). In de Kamer werd het gestemd met 183 stemmen bij 6 onthoudingen op 189 (*Parl. Hand.* Kamer, 28 april 1955, p. 7).

(108) In het Verdrag en de Aanvullende Protocollen komen ook bepalingen voor die niet rechtstreeks toepasselijk zijn. Dit is het geval voor de bepalingen die een beginsel of een gedragsregel voor de ondertekenende Staat vastleggen en die niet nauwkeurig of volledig genoeg zijn. In zijn arrest van 15 maart 1965 (*Bull. en Pasic.* 1965, I, 734) heeft het Hof van Cassatie duidelijk een onderscheid gemaakt tussen de bepaling die rechtstreeks rechten in het leven roept voor de personen op het grondgebied van de Lid-Staten, en de bepaling die zich richt tot de Verdragsluitende Staten als subjecten van internationaal recht en de eis met zich brengt dat legislatieve of bestuurlijke maatregelen worden getroffen om de particulier in staat te stellen het recht uit te oefenen. Dit is het geval o.m. met artikel 3 van het Aanvullend Protocol nr. 1, naar luid waarvan « de Hoge Verdragsluitende Partijen (zich) verbinden... om met redelijke tussenpozen vrije, geheime verkiezingen te houden ».

(109) Cass. 21 september 1959, *Arr. Cass.* 1960, 72 (art. 8, eerbiediging van het gezinsleven); 22 juli 1960, *ibid.* 1960, 997 (art. 6, lid 3, b, inachtneming van de rechten der verdediging); 24 oktober 1960, *ibid.* 1961, 177 (art. 6, lid 3, inachtneming van de rechten der verdediging); 29 mei 1961, *Bull. en Pasic.* 1961, I, 1037 (art. 6, lid 3, b, inachtneming van de rechten der verdediging); 6 juni 1962, *ibid.* 1962, I, 1148 en R.W. 1962-63, kol. 987 (art. 6, leden 1, 2 en 3, c, rechten van de verdediging); 20 juli 1962, *Bull. en Pasic.* 1962, I, 1238 (art. 6, lid 3, inachtneming van de rechten der verdediging); 29 oktober 1962, *ibid.* 1963, I, 284 (art. 5-2, recht van de gearresteerde in een taal die hij verstaat op de hoogte te worden gebracht van de redenen van zijn arrestatie); 25 maart 1963, *ibid.* 1963, I, 808 en R.W. 1963-64, kol. 499 (art. 6, lid 3, b, rechten der verdediging); 16 maart 1964, *Bull. en Pasic.* 1964, I, 762 (art. 5-3, recht van de gearresteerde binnen een redelijke termijn berecht te worden); 23 maart 1964, *ibid.* 1964, I, 797 (art. 5 en 6, recht niet van zijn vrijheid te worden beroofd, behalve in de gevallen bepaald bij art. 5, en rechten van de verdediging); 15 maart 1965, *ibid.* 1965, I, 734 (art. 6, gerechtelijke waarborgen); 1 juni 1966, *ibid.* 1966, I, 1243 en R.W. 1966-67, 941 (artt. 6-1 en 13, gerechtelijke waarborgen, recht op rechtshulp); 2 oktober 1967, *Arr. cass.* 1968, 161 (artt. 1 en 6, gerechtelijke waarborgen); 9 oktober 1967, *ibid.* 1968, 198 (art. 6-1, gerechtelijke waarborgen); 23 oktober 1967, *ibid.* 1968, 273 (art. 6, ge-

(97) Zaak Lütticke, 57/65, arrest 16 juni 1966, *Jur.* XII, 345, inz. pp. 354 en volg.; zaak Fink-Frucht, 27/67, arrest 4 april 1968, *Jur.* XIV, pp. 315 en volg.

(98) Zie de conclusie van Advocaat-generaal Gand voor het arrest-Lütticke, 57/65, 16 juni 1966, *Jur.* XII, p. 364 en 365, en het arrest Molkerei-Zentrale, 28/67, 3 april 1968, *Jur.* XIV, pp. 228 en 229. Raadpl. ook Mertens de Wilmars J., *De directe werking van het europees recht*, op. cit. pp. 75, 76 en 78.

(99) Verdrag ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd bij handeling van de wetgevende macht van 13 mei 1955 (*B. St.* 19 augustus 1955).

(100) *Eerste aanvullend Protocol*, ondertekend te Parijs op 20 maart 1952, goedgekeurd bij handeling van de wetgevende macht van 13 mei 1955 (*B. St.* 19 augustus 1955).

(101) *Vierde aanvullend Protocol*, ondertekend te Straatsburg op 16 september 1963, opengesteld voor bekrachtiging door de Lid-Staten op 2 mei 1968; raadpl. *Bekn. Versl.* Kamer, 12 juni 1969, pp. 803 en 808.

(102) Raadpl. *Organisations européennes*, T.I, op. cit. pp. 352 § volg. Zie ook Süsterhenn A., *L'application de la Convention sur le plan du droit interne*, in « La protection internationale des Droits de l'Homme dans le cadre européen », Parijs, 1961, p. 303.

(103) *Ass. consult. C.R.*, vergadering van 25 augustus 1950, T. 3, p. 927; raadpl. Golsong H., *Das Rechtsschutzsystem der Europäischen Menschenrechtskonvention*, 1958, p. 7. Zie ook Robertson A.H., *Human Rights in Europe*, Londen, 1963, p. 15.

(104) Artt. 5, 6, 8, 9, 10 en 11.

prudentie van de Raad van State gaat van hetzelfde beginsel uit ⁽¹¹⁰⁾.

Niet alleen zal de rechter dus de bepaling van het Verdrag of van een Aanvullend Protocol toepassen die in het Belgisch recht rechtstreeks is opgenomen maar, ingeval hij ze niet in acht neemt, dan kan zijn beslissing, net als die van het bestuur of van de wetgever zelf, ertoe leiden dat de Belgische Staat zich moet verantwoorden vóór het Hof voor de rechten van de mens ⁽¹¹¹⁾, onder de voorwaarden bepaald in het Verdrag.

* * *

De toepassing en de uitlegging van het gemeenschapsrecht.

De verdragen waarbij de Europese Gemeenschappen worden opgericht, hoewel zij tot doel hebben onder meer op uitgebreide gebieden een recht tot stand te brengen dat aan de Lid-Staten gemeen is, laten onaangeroerd de bevoegdheid van de nationale rechter om het gemeenschapsrecht toe te passen ⁽¹¹²⁾ en om het buiten de gemeenschapsbepalingen liggend Belgisch recht te interpreteren.

De Belgische rechter is — zoals men weet — zelf een gemeenschapsrechter geworden: de rechtstreeks toepasselijke bepalingen van het Verdrag ⁽¹¹³⁾ en van het afgeleid recht zijn in het Belgisch recht opgenomen zonder het tussenstadium van een parlementaire procedure tot goedkeuring, zonder bekrachtiging en zonder exequatur ⁽¹¹⁴⁾.

rechtelijke waarborgen); 23 september 1968, in zake Marchal, *ibid.* 1969, op zijn datum (art. 6, gerechtelijke waarborgen); 7 oktober 1968, in zake Keulemans, *ibid.* 1969, op zijn datum (art. 6-3, e, gerechtelijke waarborgen, recht op kosteloze bijstand van een tolk).

(110) R.S. 24 maart 1961, Bakhouché, n° 8.500, A.A.R.S. 1961, 313. Raadpl. ook R.S. 24 maart 1967, Guissart, A.A.R.S. 1967, 366, vermeld in noot (76) hier te voren.

(111) Verdrag, art. 48. De zaak kan ook voor het Comité van Ministers worden gebracht (artt. 31 en 32).

(112) Raadpl. o.m.: Dolve J.L. *Le pouvoir judiciaire et le Traité de Rome ou la diplomatie des juges*. J.C.P. 1968, n° 39, Chr. 2.184.

(113) Hier zal alleen worden verwezen naar het E.E.G.-Verdrag, met dien verstande dat de gemaakte opmerkingen ook gelden, behoudens bij afwijking, voor het E.G.A.E.-Verdrag.

(114) De tekst van de Verdragen van Rome en Parijs laat niet toe stelselmatig een onderscheid te maken, onder verwijzing naar het intern publiek recht, tussen het «verbindend» karakter van de handelingen der gemeenschapsinstellingen en hun «uitvoerbaar» karakter.

1° In het E.G.K.S.-Verdrag zijn de beschikkingen van algemene aard «van kracht door het enkele feit van hun openbaarmaking» (art. 15, lid 3), d.w.z. de 20ste dag na deze openbaarmaking (Hoge Autoriteit. Beschikking nr. 22/60, 7 september 1960, *Publ. blad* 29 september 1960, pp. 1248-1249). Cfr. beschikkingen «van individuele aard», art. 15, lid 2.

Maar niet alle beschikkingen van de Hoge Autoriteit (sedert de inwerkingtreding van het Verdrag van 8 april 1965 tot instelling van een Raad en een Commissie welke de Europese Gemeenschappen gemeen hebben: de Commissie) vormen een «uitvoerbare titel». Zulke titel vormen alleen de beschikkingen «die geldelijke verplichtingen (...) inhouden» (art. 92, lid 1). Het beginsel van de «gedwongen tenuitvoerlegging op het grondgebied van de Lid-Statens» werd geregeld door artikel 92, lid 2; de Lid-Statens konden alleen de minister aanwijzen door bemiddeling van wie de formaliteit van de verificatie van de authenticiteit dezer beschikkingen, het enige voorwerp van het formulier van tenuitvoerlegging, rechtsgeldig zou worden vastgesteld. Maar in België is de aangelegenheid geregeld door de wet: de verificatie van de authenticiteit der «beschikkingen die een uitvoerbare titel uitmaken» wordt verricht door de Minister van Buitenlandse Zaken (Wet 6 aug. 1967, art. 1, B.S. 20 sept. 1967). Deze beschikkingen waarvan de authenticiteit daarna rechtsgeldig vaststaat, worden «door tussenkomst van de Minister van Justitie overgemaakt aan de hoofdgriffier van het Hof van beroep te Brussel, die het formulier van tenuitvoerlegging aanbrengt» (art. 2). De regeling van de wet van 6 aug. 1967 geldt voor deze beschikkingen en de arresten van het Hof van Justitie. De wet zegt niet welke de «beschikkingen die een uitvoerbare titel uitmaken» zijn. Daardoor zouden immers de Verdragen uitgelegd worden. Welnu,

De Belgische rechter is dus een van de organen die tot taak hebben de naleving van het gemeenschapsrecht te bewerkstelligen dat de Belgische Staat zich verbonden heeft in acht te doen nemen ⁽¹¹⁵⁾.

Zoals de andere instellingen der Gemeenschappen, heeft het Hof van Justitie slechts een toewijzingsbevoegdheid. «Iedere instelling handelt binnen de grenzen van de haar door dit Verdrag verleende bevoegdheden», zegt artikel 4 ⁽¹¹⁶⁾. Hieruit moet worden afgeleid dat al wat niet uitdrukkelijk aan het Hof van Justitie is toegekend, nog tot de bevoegdheid van de nationale rechter behoort ⁽¹¹⁷⁾. Deze blijft dus bevoegd om het recht van het Verdrag en het afgeleid recht, in het leven geroepen door de gemeenschapsinstellingen, toe te passen. Hij heeft, net als het Hof van Justitie op zijn gebied ⁽¹¹⁸⁾, de plicht een correcte toepassing van dat gemeenschapsrecht te bevorderen.

Maar, terwijl het Hof van Justitie zich, volgens het Verdrag, niet mag inlaten met de toepassing van de gemeenschapsrechtelijke bepalingen, die aan de nationale rechter is voorbehouden ⁽¹¹⁹⁾, is het noodzakelijk geweest, om het gemeenschapsrecht te handhaven als een recht gemeen aan de Lid-Statens, de eenheid in de toepassing ervan te verzekeren, door divergerende uitleggingen uit te schakelen en door een cohesie van de nationale jurisprudenties op te leggen. De diversiteit van de nationale rechten immers kan tot gevolg hebben dat de interne rechters in hun uitspraken uiteenlopende wegen opgaan, zowel wegens het eigen karakter van bepaalde juridische en economische begrippen als wegens de variaties in de interne jurisprudenties.

Artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag ⁽¹²⁰⁾ voert het beginsel in van uitlegging, bij wijze van prejudiciële beslissing, van het Verdrag en «van de door de instellingen van de Gemeenschap verrichte handelingen». Deze uitleggings-

men weet dat voor het E.E.G.- en het E.G.A.E.-Verdrag deze bevoegdheid bij het Hof van Justitie berust (E.E.G., art. 177; E.G.A.E., art. 150).

2° In het E.E.G.- en het E.G.A.E.-Verdrag is de verordening «verbindend in al haar onderdelen en is (zij) rechtstreeks toepasselijk in elke Lid-Staat» (E.E.G., art. 189, lid 2; E.G.A.E., art. 161, lid 2). De beschikking is «verbindend in al haar onderdelen voor degenen tot wie zij uitdrukkelijk is gericht» (E.E.G., art. 189, lid 4; E.G.A.E., art. 161, lid 4).

In beide verdragen «treden (de verordeningen) in werking op de (daarin) bepaalde datum of, bij gebreke daarvan, op de twintigste dag volgende op die van hun bekendmaking»; de beschikkingen «worden door deze kennisgeving van kracht» (E.E.G., art. 191; E.G.A.E., art. 163). Alleen «de beschikkingen van de Raad of van de Commissie welke voor natuurlijke of rechtspersonen, met uitzondering van de Staten, een geldelijke verplichting inhouden, vormen executoriale titel» (E.E.G., art. 192, lid 1; E.G.A.E., art. 164, lid 1). De regeling i.v.m. het formulier van tenuitvoerlegging stemt overeen met die welke het E.G.K.S.-Verdrag instelt (E.E.G., art. 192, lid 2; E.G.A.E., art. 164, lid 2; wet 6 aug. 1967, art. 1 en 2).

(115) E.G.K.S.-Verdrag, art. 86, leden 1 en 2; E.E.G.-Verdrag, art. 5; E.G.A.E.-Verdrag, art. 192.

(116) Zie ook E.E.G.-Verdrag, art. 183.

(117) Raadpl. de conclusie van Advocaat-generaal Gand: «Men bedenke echter ook, dat behoudens de aan U verleende rechtsmacht de rechtsgedingen der Gemeenschap niet aan de competentie van de nationale rechter zijn onttrokken, en zo kunnen ook haar handelingen aan het nationaal recht onderworpen zijn indien het Verdrag niet anders bepaalt of eisen aan het doel van — of aan de goede gang van zaken in — de instellingen ontleend, daaraan niet in de weg staan. (...) De Gemeenschap — en onder haar instellingen ook Uw Hof — (heeft) een rechtsmacht welke, hoe uitgebreid ook, haar niettemin blijft «opgedragen». Zaak 9/69. Prejudiciële vraag van het Hof van Cassatie van België, Sayag en N.V. Zurich t./Leduc e.a. Conclusie genomen ter terechtzitting van 1 juli 1969.

(118) E.E.G.-Verdrag, art. 164: «Het Hof van Justitie verzekert de eerbiediging van het recht bij de uitlegging en toepassing van dit Verdrag».

(119) Zaak 26/62, Van Gend en Loos, 5 februari 1963, *Jur. IX*, pp. 1 en volg.

(120) Zie ook: E.G.A.E.-Verdrag, art. 150.

bevoegdheid kent het toe aan het Hof van Justitie^(120/1). Maar, uitgezonderd voor de rechterlijke instanties « waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep »⁽¹²¹⁾, is deze « verwijzing » tot uitlegging naar het Hof van Justitie der Gemeenschappen niet verplicht. Hier ook blijkt, ondanks de sterke oorspronkelijkheid van deze procedure die de uitlegging aan haar natuurlijke rechter onttrekt en ze toekent aan de gemeenschapsrechter⁽¹²²⁾, hoe voorzichtig de makers van

(120/1) Bij het hoofd- en afgeleid gemeenschapsrecht zullen geleidelijk worden gevoegd de verdragen tussen Lid-Staten, bedoeld in artikel 220 van het E.E.G.-Verdrag, om bij te dragen tot het bereiken van de economische integratie. Twee verdragen werden aldus ondertekend: op 29 februari 1968 het Verdrag inzake de wederzijdse erkenning van vennootschappen en rechtspersonen, en op 27 september 1968 het Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken. De vraag kan gesteld worden of, om deze verdragen uit te leggen, de regeling niet dient te worden gevolgd waarin is voorzien door artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag (Betr. het laatstgenoemde der twee verdragen, raadpl.: Jenard P., *La convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 concernant la compétence judiciaire et l'exécution des décisions en matière civile et commerciale, in Le Code judiciaire. Travaux de la Faculté de droit de Namur 1969*, pp. 222 en volg.). De Lid-Staten hebben trouwens verklaard bereid te zijn op dit gebied bevoegdheden toe te kennen aan het Hof van Justitie der Europese Gemeenschappen (Het gemeenschapsrecht. Tweede Algemeen Rapport over de activiteit van de Europese Gemeenschappen in 1968, nr. 629).

(121) E.E.G.-Verdrag, art. 177, lid 5.

De term « hoger beroep » in de Nederlandse tekst van art. 177, heeft soms geleid tot de mening, in Nederland, dat verplicht waren zich tot het Hof van Justitie te wenden de rechterlijke instanties die hun uitspraak geven in laatste aanleg. Zie, betreffende deze strijd, het Rapport van dhr. Dumon F. in « Semaine de Bruges » 1965, *Droit communautaire et droit national*, pp. 226 en volg.

(122) In Belgisch recht rust het op de rechter de bepalen van het verdrag uit te leggen die « de instemming van de Kamers hebben verkregen ».

De regel van uitlegging van het verdrag door de nationale rechter wordt niet onbeperkt aangenomen door de Franse rechtspraak die uitgaat van het beginsel dat de, zelfs interne, interpretatieve oplossingen van het conventioneel internationaal recht niet mogen indruisen tegen de door de Staten aanvaarde internationale verplichtingen. Deze regel werd geformuleerd door het Permanent Hof van Internationale Justitie en beheerst de Franse rechtspraak (C.P.J.I. Rec. Série A, n° 7, p. 19). Hieruit volgt dat, uit het oogpunt van het internationaal recht en van de vreemde Staten, de interpretatieve beslissingen van de interne rechters die tegen de internationale uitlegging ingaan, juridisch krachteloos zijn (Zie *supra* kol. 196 en de noten (11) en (12)). In het Franse stelsel heeft de nationale rechter bevoegdheid tot uitlegging van verdragen voor zover deze uitlegging op geschillen van particulier belang betrekking heeft, maar niet wanneer zij een vraag doet rijzen die de internationale openbare orde raakt. In dit geval zijn de rechtbanken ertoe gehouden zich te schikken naar de officiële uitlegging, gegeven door de Franse regering, in casu de Minister van Buitenlandse Zaken; is men het er niet over eens hoe het Verdrag dient uitgelegd te worden, dan moet de rechter zijn uitspraak verdragen totdat de regering de uitlegging heeft gegeven. De door de Franse regering eenzijdig gegeven uitlegging is op dit gebied bindend voor de rechtbanken even goed als de diplomatieke uitlegging.

Deze doctrine wordt gevolgd door het Franse Hof van Cassatie — burgerlijke en criminele kamer — zodat dit rechtcollege een kies onderscheid moet maken tussen het gebied van het recht dat het zijne blijft, en het gebied dat het als politiek beschouwt en waar het geen bevoegdheid heeft, aan de hand van een distinctie tussen de uitlegging van de clausules van een verdrag die nodig is om een particulier geschil te beslissen en de uitlegging in een geschil dat een vraag « van internationale openbare orde » doet rijzen (Cass. fr. crim. 23 februari 1912 en 8 maart 1913, D. 1915, I, 81 en de noot van Professor P. Pic; Cass. fr. civ. 2 juni 1923 en de noot van dezelfde, D. 1923, I, 917; Cass. fr. crim. 15 december 1928, Comm. sup. cass. fr. 21 en 28 november, 5 december 1929 en 2 januari 1930; Cass. fr. crim. 28 februari 1930; Comm. sup. cass. fr. 26 juni 1930, alle D. 1932, I, 113 en de noot van Professor J. Devaux. Zie ook, aangaande het arrest van 15 december 1928, de noot getekend C.J., in R.D.I.P. 1929, p. 79; Cass. fr. ch. réunies 27 april 1950, J.C.P.

het Verdrag van Rome zijn geweest die deze procedure eenvoudig facultatief hebben gesteld, zolang tegen de beslissing van de rechter een rechtsmiddel kan worden aangewend.

Over de vraag welke rechterlijke instanties verplicht zijn zich tot het Hof te wenden, zijn de commentatoren van artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag verdeeld. Moesten de natuur van de instanties en haar plaats in het rechtsbestel abstract worden beoordeeld, ofwel concreet, namelijk volgens het onderscheid dat de beslissing, gewezen in een welbepaald geval, voor een gewoon rechtsmiddel vatbaar is of niet⁽¹²³⁾? Men weet dat het Hof van Justitie der Gemeenschappen zich, zoals het er naar uitziet, voor de concrete theorie heeft uitgesproken⁽¹²⁴⁾. Deze opvatting lijkt ons betwistbaar. Heeft men niet op het oog gehad het gezag dat uitgaat van de uitlegging die de rechterlijke instantie van een rechtsregel geeft? Welnu, de uitspraken van de rechters ontleen dit gezag niet aan het feit dat zij in laatste aanleg zijn gewezen, maar wel aan het niveau van de instantie. Betreft het een rechtcollege tegen de beslissingen waarvan geen rechtsmiddel meer openstaat, met andere woorden een « hoogste » instantie, of niet? Alleen wanneer de uitlegging definitief moet zijn ten aanzien van de Belgische rechtspraak, is de prejudiciële vraag verplicht⁽¹²⁵⁾. Zij is het Hof van Cassatie en de Raad van State⁽¹²⁶⁾.

Het karakter van deze procedure werd door een schrijver juist beoordeeld waar hij zegde dat zij tot doel heeft, door haar buitengewone soepelheid, de eenheid in de toepassing van het gemeenschapsrecht te verzekeren, terwijl

1950, II, 5650, en de noot Lerebours-Pigeonnière; Cass. fr. civ. 19 maart 1963, J.C.P. 1963, II, 13.270 en de noot van Raadsheer Ancel; raadpl. ook Mestre A., *Les traités et le droit interne*, R.C.D.A.I., 1931, IV, pp. 288 tot 302; Benoist J., *L'interprétation des traités d'après la jurisprudence française*, R.H.D.I., 1953, pp. 103 en volg.; Rousseau Ch., *Principes généraux du droit international public*, t. 1er, Paris, 1944, nrs 409 tot 415; Barthélemy J. et Duez P., *Traité de droit constitutionnel*, Paris, 1933, pp. 860 en volg.; Battifol H., *Traité élémentaire de droit international privé*, Paris, 1959, nr. 38; Basdevant J., *Le rôle du juge national dans l'interprétation des traités diplomatiques*, R.C.D.I.P., 1949, pp. 413 en volg.).

De jurisprudentie van het Franse Conseil d'Etat is nog formeler: « Il n'appartient pas au Conseil d'Etat de connaître d'un litige portant sur le sens et la portée d'une convention diplomatique » (C.E. 28 juli 1927, Paulat, D.P. 1925, 3, 29 en de noot: 9 januari 1935, Balachet, D.P. 1925, 3, 65 en de noot van Professor J. Devaux; 21 januari 1927, Commune de Lanne, D.P. 1929, 3, 49 en de conclusie van Regeringscommissaris Dayras alsmede de noot van Professor J. Devaux; 22 november 1933, Mamon. Rec. p. 1071; 27 mei 1955, Sté Kovit, Rec. p. 308; 8 juli 1960, Sté Indochinoise d'Electricité, Rec. p. 458; 5 maart 1965, 2 arresten: Union régionale d'Algérie Rec. p. 143; Société Union des Transports et participation. Rec. p. 144. Raadpl. ook: Jèze G., *Les principes généraux du droit administratif*, 3e édit., T. 1er, pp. 392 en volg. en pp. 401 en volg.; Hauriou M., *Précis de droit administratif*, 11e édit., pp. 395 en volg.; Alibert R., *Le contrôle juridictionnel de l'administration*, pp. 75 en volg.

(123) Zie betr. deze controverse, E. Arendt, *La procédure selon l'article 177 du Traité instituant la C.E.E.*, S.E.W., 1965, p. 385.

(124) Zaak 6-64. Costa t. E.N.E.L., Jur. X, p. 1217. Het bedrag van de bij de rechter te Milaan aangebrachte eis was lager dan het minimum dat voorgeschreven is tot het instellen van een hoger beroep tegen de beslissing van de Giudice Conciliatore die aan het Hof de vragen tot uitlegging heeft gesteld. Het Hof heeft de nadruk gelegd op de verplichting een uitlegging te vragen die rust op « de nationale rechterlijke instanties waarvan de beslissingen, zoals in het onderhavige geval, niet vatbaar zijn voor hoger beroep... ». Zie van Emde Boas M.J. en Suetens L.P., *Gemeenschapsrecht en nationaal recht* S.E.W., 1965, p. 267, ad. p. 275. Raadpl. evenwel het Rapport van dhr. Dumon F., in « Semaine de Bruges » 1965, inz. pp. 221 en volg.

(125) Zie *infra*, kol. 233-34.

(126) De mogelijkheid een voorziening in cassatie aan te tekenen, in de gevallen omschreven in paragrafen 1 en 2 van artikel 20 van de wet van 23 december 1946 tot instelling van een Raad van State, tegen bepaalde arresten van deze Raad, kan deze conclusie niet ontzenuwen.

tevens de functionering van de nationale rechterlijke instanties gevrijwaard blijft⁽¹²⁷⁾.

Artikel 177 van het Verdrag organiseert dus eigenlijk een « rechterlijke samenwerking » tussen het Europees Hof en de nationale rechterlijke instantie⁽¹²⁸⁾, ter voorkoming van divergerende jurisprudenties, waardoor de uniforme uitbouw van het gemeenschapsrecht op losse schroeven zou komen te staan⁽¹²⁹⁾.

Deze samenwerking treedt allereerst aan de dag in het feit dat de « verwijzing » tot uitlegging facultatief is voor alle instanties uitgezonderd die tegen de beslissingen waarvan geen rechtsmiddel openstaat. Zij blijkt nog duidelijker hieruit dat zij buiten het gebied van artikel 177 de toepassing van het Verdrag laat, welke onder de nationale rechter valt. Het Hof van Justitie zal zich ertoe beperken te beslissen wat de betekenis van de gemeenschapsnorm is, en achterwege laten enige uitspraak over de toepassing van de rechtsregel in een bepaald geval, wat in beginsel voor de nationale rechter een waarborg is⁽¹³⁰⁾. Men kan zich evenwel niet ontveinen dat het moeilijk is de uitlegging los te maken van de contigente aspecten der geschillen welke die uitlegging vereisen⁽¹³¹⁾.

De samenwerking tussen het Hof van Justitie en de nationale rechter blijkt eveneens hieruit, dat alleen deze vermog te beslissen of er een « vraag » bestaat betreffende de uitlegging van een gemeenschapsrechtelijke bepaling^(131/1) en of deze vraag het mogelijk zal maken een moeilijkheid op te lossen waarvan de afloop van het geschil afhangt⁽¹³²⁾.

Het mechanisme van artikel 177 van het Verdrag van Rome werd vaak beschreven. Deze procedure heeft de belangstelling van veel auteurs gaande gemaakt en werd behandeld in talrijke en voortreffelijke commentaren⁽¹³³⁾. Ik behoeft hier niet de probleemstelling en behandeling

van die auteurs over te nemen, daar de jurisprudentie van het Hof van Justitie in verband met de uitleggingsbevoegdheid op prejudiciële vragen zeer rijk is en daar tal van problemen welke in de doctrine uitvoerig zijn besproken thans kunnen worden beschouwd als ruimschoots tot oplossing gebracht.

Ik moge me dan ook bepalen bij twee opmerkingen. De eerste betreft de aard van de uitleggingsbevoegdheid van het Hof van Justitie; de tweede heeft betrekking op de voorwaarden waaronder de nationale rechter zich tot het Hof kan wenden.

* * *

Het prejudiciële verzoek tot uitlegging is door zijn doelstelling een procedure van geheel eigen karakter, die strikt gesproken niet kan worden vergeleken met andere instituten. De procedure en de beslissing waartoe zij leidt enten zich op een contentieuze vordering, maar de uitlegging blijft alleszins buiten het geschil. In dit stadium heeft het debat zijn contentieus karakter verloren⁽¹³⁴⁾. De partij die de vraag heeft opgeworpen neemt als zodanig niet deel aan de procedure, evenmin als de andere partijen vóór de nationale rechter⁽¹³⁵⁾; zij kunnen alleen schriftelijke opmerkingen maken over de betekenis en de draagwijdte van de uit te leggen bepaling, maar moeten zich onthouden van welke beschouwingen ook aangaande het geschil zelve. De tussenkomst is niet ontvankelijk.

Van de beslissing van de nationale rechterlijke instantie waarbij op het Hof een beroep tot uitlegging wordt gedaan, wordt aan alle Lid-Staten en aan de Commissie kennis gegeven krachtens artikel 21 van 's Hof's Statuut; immers, niet alleen de Staten hebben allemaal belang bij de authentieke uitlegging van het Verdrag, maar de Commissie, als « hoedster van het Verdrag » heeft zulk belang in de eerste plaats en zij is een partij in de procedure. De beslissing wordt ook de Raad ter kennis gebracht, wanneer de handeling waarvan de zin wordt betwist van deze uitgaat. De partijen voor de nationale rechterlijke instantie, alle Lid-Staten, de Commissie en, bij voorkomend geval, de Raad hebben het recht bij het Hof memoriën of schriftelijke opmerkingen in te dienen.

De interpretatieve arresten van het Hof zijn a.h.w. gesteld in een toonaard die verschilt van die van zijn andere arresten. Ook de termen, gebezigd voor het dispositief van het interpretatie-arrest, wijzen op het karakter van de procedure tot uitlegging voor het Hof die, wanneer één of meer partijen haar eenmaal hebben ingeleid voor de

(127) Prats Y. *Incidence des dispositions du Traité instituant la Communauté économique européenne sur le droit administratif français*. R.T.D.E. 1968, p. 45.

(128) Zaak 16/65, Schwarze, 1 december 1965, *Jur. XI*, inz. p. 1117; zaak 44/65, Hessische Knappschaft, 9 december 1965, *Jur. XI*, p. 1155; zaak 6/64, beschikking Costa t./ E.N.E.L., 29 mei 1964, *Jur. X*, p. 1257.

(129) Het E.E.G.-Verdrag organiseert een specifieke samenwerking op het gebied van de « mededingingsregelingen » en de « machtspositie(s) » (art. 85 tot 89). Raadpl. o.m. de noot van dhr. Waelbroeck M. bij Cass 8 juni 1967, *Rev. crit. jur. b.* 1968: *Compétences respectives des juridictions nationales et des institutions communautaires pour l'application de l'article 85 du Traité instituant la C.E.E.*, pp. 15 & volg.

(130) *Gev. zaken* 28 tot 30/62, da Costa & Schaake, 27 maart 1963, *Jur. IX*, p. 78; zaak 100/63, van der Veen, 15 juli 1964, *Jur. X*, p. 1177; zaak 6/64, Costa t./ E.N.E.L., 15 juni 1964, *Jur. X*, inz. pp. 1216-1217; zaak 24/64, Dingemans, *Jur. X*, p. 1335; zaak 20/64, Albatros, 4 februari 1965 *Jur. XI-3*, p. 2; zaak 5/69, Völk, 9 juli 1969 (niet gepubliceerd).

(131) Zie *infra*, kol. 220 en volg.

(131/1) Zie *infra*, kol. 225 en de noten (159) en (160)

(132) H.J.E.G., Zaak 26/62, van Gend & Loos, 5 februari 1963, *Jur. IX*, p. 1; zaak 6/64, Costa t./ E.N.E.L., 15 juni 1964, *Jur. X*, p. 1217; zaak 44/65, Hessische Knappschaft, 9 december 1965, *Jur. XI*, p. 1154; zaak 56/65, Technique minière, 30 juni 1966, *Jur. XII*, p. 412; zaak 2/67, de Moor, 5 juli 1967, *Jur. XIII*, p. 254; zaak 20/64, Albatros, 4 februari 1965, *Jur. XI-3*, p. 2; zie ook de conclusie van Advocaat-generaal Lagrange, zaak 75/63, 19 maart 1964; Alexander W., *op. cit.* pp. 6 en 7. *Questions et réponses préjudicielles dans la procédure de la Cour de Justice*. Brussel 1964, uitg. Institut d'Etudes européennes, p. 12, noot 33; Pratz Y. *op. cit.*, p. 45; Dumon F., *op. cit.*, n° 987; Delvolve J.L., *op. cit.* J.C.P. 1968, Chr. 2.184; raadpl. ook Lesguillons H., *Les juges français et l'article 177*. C.D.E. 1968, p. 253.

(133) Raadpl. Erades L., *Recht en rechter in Nederland en in de Europese Gemeenschappen*, N.T.I.R., 1960, 334; *De verhouding van de rechtspraak van het Hof der Europese Gemeenschappen tot die van de nationale rechters in de Lid-staten* (Praeadvies), Mededelingen van de Nederlandse Vereniging voor internationaal recht, 1964, n° 49, 3; Mathijssen P., *De verhouding van de rechtspraak van het Hof der Europese Gemeenschappen tot die van de nationale rechters in de Lid-staten*, Praeadvies, Mededelingen van de

Nederlandse Vereniging voor internationaal Recht, 1964, n° 49, 29; Mertens de Wilmars J. en Goffin L., *De rechtsbescherming in de Europese gemeenschappen*, Juridische aspecten van de Europese integratie, Leuven, 1964, 83; Samkalden I., *De prejudiciële beslissingen in het Gemeenschapsrecht*, Individuele rechtsbescherming in de Europese Gemeenschappen, Deventer, Antwerpen, 1964, 135; Chevalier A.M., *Commentaire de l'article 177 du Traité de Rome à l'usage des juges et justiciables français*, Parijs 1964; Rodière R., *L'article 177 du Traité de Rome et l'interprétation du Traité*, Foro Italiano 1964, fasc. I; Alexander W., *op. cit.*; van dezelfde auteur: *Questions préjudicielles: l'application récente de l'article 177 C.E.E. par la Cour de Justice et par les juridictions nationales*, C.D.E. 1965, p. 47; Pépy A., *op. cit.*, C.D.E. 1965, n° 3, pp. 194 en volg. 1966, n° 1, pp. 21 en volg.; 1966, n° 5, p. 459; van dezelfde auteur: *Chronique D.* 1964, p. 9; Jeantet F. Ch., *Originalité de la procédure d'interprétation du Traité de Rome*. J.C.P. 1966, n° 12, 1967; Delvolve J.L. *op. cit.*, J.C.P. 1968, Chr. 39.2184; Berr A. *L'insertion dans les procès français du mécanisme européen des questions préjudicielles*. J.C.P. 1967, I, 2060. Juillard P., *Procédure des questions préjudicielles et renforcement du lien communautaire*. R.T.D.E. 1968, pp. 293 en volg.; Lesguillons H., *op. cit.* C.D.E. 1968, pp. 253 en volg.; Dumon F., *op. cit.* nrs 948 en volg.

(134) Zaak 44-65, Hessische Knappschaft, 9 december 1965, *Jur. XI*, p. 1147. Raadpl. Pépy A., *op. cit.* C.D.E., 1966, pp. 485 tot 487, Delvolve J.L., *ead. loc.*

(135) Zaak 28 tot 30-62, Da Costa & Schaake, 27 maart 1963, *Jur. IX*, p. 61.

ationale rechter, geheel buiten hen om gevoerd wordt. De principiële betekenis van de interpretatie van het gemeenschapsrecht gaat verder dan de belangen van de partijen die in de zaak staan⁽¹³⁶⁾. Terwijl het Hof in zijn arresten de formules «recht doen» of «een beschikking geven» gebruikt, bezigt het hier de wending «uitspraak doen»⁽¹³⁷⁾. Het legt geenszins de kosten ten laste van de partijen of van één der partijen voor de nationale rechter, maar draagt aan deze op daarover te beslissen. Daarin kan men een aanwijzing ervan zien dat het Hof deze kosten beschouwt als uitgaven voor een openbare vertaaldienst.

Terwijl het beroep, omschreven en georganiseerd door artikel 173 van het Verdrag, ingevoerd werd met het oog op de vrijwaring van particuliere belangen, heeft de prejudiciële vraag van artikel 177 uiteraard verband met het openbaar belang. De procedure is dan ook van openbare orde en het Hof van Justitie, verre van gehouden te zijn door de vorm waarin of de voorwaarden waaronder de partijen de vraag hebben opgeworpen of de rechter ze ahangig heeft gemaakt, stelt het probleem van ambtswege naar goedgevallen⁽¹³⁸⁾. Wegens de natuur zelve van de prejudiciële procedure tot uitlegging moet trouwens worden aangenomen dat, ook ingeval de vraag niet wordt «opgeworpen» voor de van het geschil kennis nemende nationale rechter, deze zich zelf ambtshalve tot het Hof van Justitie kan wenden; de verzochte uitlegging toch kan nodig zijn om het geschil te berechten; aan de rechter kan dit recht dus niet onthouden worden.

Uit deze overwegingen, en inzonderheid hieruit, dat de prejudiciële procedure tot uitlegging verder reikt dan het belang der partijen, en dat het doel zelve ervan, nl. het instandhouden van de eenheid van het gemeenschapsrecht, een karakter van openbare orde vertoont, heeft men geconcludeerd dat zij een algemene werking had en «erga omnes» gold⁽¹³⁹⁾. Uit de aard van de verwijzing tot uitlegging heeft men gemeend af te kunnen leiden dat, net als de interpretatieve wet een geheel vormt met de interpreterende wet en dezelfde waarde heeft, de uitleggende beslissing van het Hof van Justitie voor de Verdrag-sluitende Partijen, voor de instellingen en, voortaan, voor de justitiabelen dezelfde waarde heeft als de uitgelegde norm, dit wil zeggen een van de bepalingen van het Verdrag of van de handeling van afgeleid recht⁽¹⁴⁰⁾. Wordt daarbij niet uit het oog verloren dat men hier niet te doen heeft met twee wetten, en dat de handeling van de rechter geen handeling van de Verdragsluitende Partijen en evenmin de handeling van de normatieve macht der Gemeenschap is?

Ongetwijfeld heeft het Hof van Justitie duidelijk gezegd dat «artikel 177, dat is gebaseerd op een duidelijke scheiding van bevoegdheden tussen de nationale rechter en het Hof, dit laatste niet toelaat een onderzoek naar de feiten in te stellen, noch de beweegredenen van de oorspronke-

lijke rechter en het doel van zijn verzoek te toetsen»⁽¹⁴¹⁾. Maar betekent dit dat het Hof een uitsluitend doctrinale en abstracte uitlegging verstrekt die geheel los staat van het geschil? De h. Amphoux herinnert eraan, in een nota bij het arrest-Albatros⁽¹⁴²⁾, dat advocaten-generaal Lagrange, Gand en Roemer alle drie nadrukkelijk hebben gewezen op de noodzaak een grens te stellen aan de weigering te treden in beoordeling van de overwegingen waarop de verwijzing tot uitlegging steunt. Zoals professor Charles De Visscher schrijft: «La confrontation d'un fait concret avec la norme abstraite est la base de toute interprétation juridique»⁽¹⁴³⁾. Er valt bezwaarlijk in te zien waarom deze regel niet zou gelden voor de uitlegging van de gemeenschapsnorm, in de procedure van artikel 177. Deze mening wordt ook uitgesproken door de h. Jeantet, wiens sterke gemeenschapsgezinheid bekend is, naar aanleiding van de procedure tot uitlegging van het Verdrag van Rome: «Une question ne se conçoit qu'en fonction d'un problème»⁽¹⁴⁴⁾, schrijft hij, waarbij hij in herinnering brengt dat het Hof duidelijk verklaard heeft dat het zijn uitlegging geeft naar aanleiding van een concreet geval⁽¹⁴⁵⁾.

De nationale rechterlijke instanties, die alleen kunnen beslissen of er een voor uitlegging vatbare vraag aanwezig is⁽¹⁴⁶⁾, «hebben te beoordelen of 's Hof's prejudiciële uitspraak hun voldoende klaarheid heeft verschaft, dan wel of het noodzakelijk is het Hof andermaal te adiëren»⁽¹⁴⁷⁾. Het Hof zal dienen te beslissen of de voorgelegde vraag zich vereenzelvigt met die waarover het voorheen een interpretatief arrest heeft gewezen. Daarmee is gezegd, dat niet alleen de rechterlijke instantie die de vraag stelt, maar ook het Hof van Justitie niet onverschillig kunnen zijn voor het «concrete geval» waarin de vraag wordt opgeworpen. Hieruit blijkt hoe het gezag van de beslissing tot uitlegging en de beginselen die ten grondslag liggen aan het gezag van gewijsde in het gemeen recht van elkaar verschillen. Het Hof kan oordelen dat een «nieuw gezichtspunt» te zijner kennis is gekomen⁽¹⁴⁸⁾ en het onderzoek van de vraag hervatten. In de jurisprudentie van het Hof van Justitie blijkt trouwens dat het in zijn gronden zorgvuldig en uitvoerig verwijst naar de voorwaarden en omstandigheden waaronder de vraag wordt gesteld. De van het geschil kennis nemende nationale rechterlijke instanties zijn gebonden; maar de voorwaarden waaronder de vraag aan het licht is getreden kunnen verschillend zijn. Het recht te weigeren de vraag opnieuw te onderzoeken, dat het Hof van Justitie zich toekent, wetigt het besluit niet dat het van mening is dat zijn beslissingen over de prejudiciële vragen gezag «erga omnes» hebben⁽¹⁴⁹⁾. Het Hof blijft meester over wat het gevonden heeft. Maar gezegd kan worden dat de leer van het Hof, wat het gezag van zijn over prejudiciële vragen ge-

(136) Raadpl. de conclusie van Advocaat-generaal Lagrange in de zaak Kledingverkoopbedrijf, 13/6/61, Jur. VIII, inzonderheid p. 125.

(137) Pépy A., op. cit. p. 484; Jeantet F., eod. loc.

(138) Zaak 13/61, de Geus en Uitdenbogerd, 6 april 1962, Jur. VIII, p. 104; zaak 61/65, Vaassen, 30 juni 1966, Jur. XII, p. 276; zaak 16/65, Schwarze, 1 december 1965, Jur. XI, p. 1116; zaak 10/69, S.A. Portelange, 9 juli 1969 (niet gepubliceerd).

(139) Raadpl. Bebr G., *Judicial control of the European Communities*. Londen 1962, pp. 200 tot 202. Pépy A., op. cit. C.D.E. 1966, n° 5, pp. 484 tot 487; Juillard P., *Procédure des questions préjudicielles*. R.T.D.E. 1968, inz. pp. 321 & volg. Hierover dat de interpretatieve arresten «verordenende beslissingen» («décisions de règlement») zouden wezen, raadpl. het verslag van Raadsheer J. Mazard voor Cass. fr. crim. 29 juni 1966, D. 1966, J. p. 596.

(140) Delvolvé J.L., op. cit. Chr. 2.184; Jeantet F. Ch. *Originalité de la procédure d'interprétation*. J.C.P. 1966, 1987, n° 24. Pépy A., op. cit. 484 & volg.

(141) Zaak 26-62, Van Gend & Loos. Jur. XI, p. 22; zaak 6-64, Costa t./ E.N.E.L. Jur. X, p. 1218; zaak 10-69, S.A. Portelange, 9 juli 1969 (niet gepubliceerd).

(142) C.D.E., 1965, pp. 68 en 69.

(143) *Problèmes d'interprétation judiciaire en droit international public*. Parijs. 1963, p. 27.

(144) Jeantet F. Ch. *Originalité de la procédure d'interprétation du traité de Rome*. J.C.P. 1966, 1987, n° 19; van dezelfde schrijver: *L'arrêt Albatros*, J.C.P. 1965, 1907.

(145) Gevoegde zaken 28 tot 30-62, Da Costa & Schaake, 27 maart 1963, Jur. IX, p. 61.

(146) Zie *supra*, p. 66, noot (132).

(147) Gevoegde zaken 28 tot 30-62, Da Costa & Schaake, z. noot (145) hierboven; Zaak 29-68, Milch-, Fett- und Eierkontor, 24 juni 1969 (niet gepubliceerd).

(148) Zaken 28 tot 30-62 en 24-64, voorheen aangehaalde arresten.

(149) Raadpl. o.m. de vaak gecommentarieerde conclusie van Advocaat-generaal Lagrange in de gevoegde zaken 28 tot 30-62. Jur. IV, pp. 83 & volg.; Lesguillons H., op. cit. C.D.E. 1968; cfr. Juillard P., op. cit. R.T.D.E. 1968, inzond. pp. 320 & volg.; Pépy A., op. cit. C.D.E. 1966, n° 5, inzond. pp. 484 & volg.; Jeantet F. Ch., op. cit. J.C.P. 1966, 1987.

wezen arresten betreft, doet denken aan de regel van het « stare decisis », die de Common Law-rechter ertoe verplicht zich te houden aan de regels welke zijn gesteld ⁽¹⁵⁰⁾. Het Hof van Justitie zal niet in een nieuwe beoordeling treden, indien de vraag zakelijk geheel dezelfde is als die welke voorheen werd berecht.

Van het gemeenschapsrecht moet voorzeker een gelijke uitlegging worden gegeven, maar het is een recht dat voortdurend in evolutie verkeert. Een statische uitlegging ervan door het Hof van Justitie zou op deze evolutie verstarrend en gevaarlijk kunnen inwerken ⁽¹⁵¹⁾. Er mag aangenomen worden dat het Hof niet onverschillig is geweest voor deze beschouwing in de doctrine welke het heeft uitgewerkt betreffende het gezag van zijn eigen interpretatieve arresten.

* * *

De tweede vraag waarop ik uw aandacht wens te vestigen betreft de voorwaarden waaronder de nationale rechter zich tot het Hof van Justitie wendt om een prejudiciële beslissing ⁽¹⁵²⁾.

Artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag lijkt in het laatste lid de kennisneming van het Hof afhankelijk te stellen van de voorwaarde dat de vraag tot uitlegging is « opgeworpen in een zaak aanhangig bij een nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep ».

De vraag ligt anders, naargelang de zaak aanhangig is bij een instantie die men « hoogste instantie » zou kunnen heten ofwel bij een andere nationale rechterlijke instantie.

Voor de Belgische rechterlijke instanties, andere dan het Hof van Cassatie of de Raad van State, is de prejudiciële procedure tot uitlegging facultatief, in deze zin dat, ook al wordt de vraag opgeworpen, de instantie zich slechts tot het Hof van Justitie om een uitspraak zal wenden « indien zij een beslissing op dit punt noodzakelijk acht voor het wijzen van haar vonnis » ⁽¹⁵³⁾; de vraag kan in de ogen van de rechter niet « pertinent » zijn; het kan zijn dat naar zijn mening aan de uitlegging van de tekst niet behoefte te worden getwijfeld.

Zo integendeel de vraag wordt opgeworpen voor een rechtscollege waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep — het Hof van Cassatie of de Raad van State — dan « is deze instantie gehouden zich tot het Hof van Justitie te wenden » ⁽¹⁵⁴⁾.

Alleen de interne rechter beoordeelt het pertinent karakter, het « gewicht », van de aan het Hof van Justitie tot uitlegging voorgelegde vraag. In de samenwerking tussen dit Hof en het interne gerecht, staan beider bevoegdheden duidelijk los van elkaar. Het Hof van Justitie vermag de overwegingen niet te toetsen die de rechter hebben kunnen

leiden in de keuze van de vraag of in het pertinent karakter dat hij daaraan toekent ⁽¹⁵⁵⁾.

De vraag of de nationale rechter, die oordeelt dat de uitlegging van de gemeenschapsregel geen twijfel doet rijzen, desondanks niet ertoe gehouden is zich tot het Hof van Justitie te wenden, is alleen dienend in het geval, omschreven in het laatste lid van artikel 177 ⁽¹⁵⁶⁾; in het geval, bepaald bij het voorlaatste lid, laat de rechter een verzoek om uitlegging eenvoudig achterwege. Ook in het eerstgenoemde geval alleen is het nuttig te weten of de vraag kan worden « opgeworpen » door de rechterlijke instantie, dan wel of zijn het alleen door de partijen kan worden.

Moet er, gezien de aard en de reden van bestaan van de prejudiciële procedure, niet worden aangenomen dat, zelfs wanneer de vraag niet wordt « opgeworpen » door een partij voor de rechterlijke instantie tegen de beslissingen waarvan er geen hoger beroep meer openstaat, deze instantie de vraag zelf kan opwerpen en ze ambtshalve aan het Hof van Justitie voorleggen indien dit haar nodig dunk om recht te doen? Kan dit recht aan de rechter ontzegd worden? Wij menen van niet, aangezien, in het stelsel van het Verdrag, de bevoegdheid om de gemeenschapsnorm uit te leggen in beginsel niet bij de interne rechter berust ⁽¹⁵⁷⁾. Zulke interpretatie van het laatste lid van artikel 177, die de uitlegging van de gemeenschapsnormen zou overlaten aan de enkele wil, zoal niet aan de willekeur, van de partijen, terwijl deze uitlegging van algemeen belang is en verder reikt dan wat de partijen in de zaak nastreven, zou mogelijk tot gevolg hebben de uitlegging van de gemeenschapsregelen door het Hof van Justitie te beletten juist in die gevallen waarin zij kennelijk nodig is. Er bestaat trouwens een tekstargument in het voordeel van de bevoegdheid van de rechterlijke instantie om zelf de vraag op te werpen. In het voorlaatste lid van artikel 177 wordt er gesproken van het geval waarin « een vraag te dien aanzien wordt opgeworpen door een rechterlijke instantie van een der Lid-Staten », wat insluit dat niet de instantie zelf de vraag opwerpt, terwijl in het laatste lid het geval wordt bedoeld waarin « een vraag te dien aanzien wordt opgeworpen in een zaak aanhangig bij een... instantie... » ⁽¹⁵⁸⁾.

Het gaat mijns inziens niet op tegen dit recht voor de instantie om zelf de uitleggingsvraag op te werpen een beroep te doen op de regel dat het Hof van Cassatie in burgerlijke zaken geen middel van ambtswege opwerpt; wanneer het Hof zelf de uitleggingsvraag of de geldigheid van de regel opwerpt, dan doet het dit hier uit kracht van het specifieke recht dat het vindt in het laatste lid van artikel 177 van het Verdrag; het werpt niet van ambtswege een « middel » op.

* * *

Kieser is het probleem van de eigenlijke aanwezigheid van een vraag van uitlegging of geldigheid van een gemeenschapsnorm. De aan dit probleem gegeven oplossing kan inderdaad het stelsel van artikel 177 helemaal ontzetten, terwijl dit mechanisme toch fundamenteel is om

(150) Zie David R., *Les grands systèmes de droit contemporain*, Parijs, Dalloz, 1964, pp. 375 tot 377. Over de aanwending van deze doctrine, tot kenmerk van het gezag van 's Hofs interpretatieve arresten, zie conclusie van Advocaat-generaal Schmelck onder Cass. fr. 27 april 1967, D., 1967, J. p. 540, inzond. p. 544; Jaillard P., *op. cit.*, inzond. pp. 325 & volg.

(151) Cfr. Delvolve J.L., *op. cit.* J.C.P. 1968, Doctr. 2.184.

(152) Alleen de rechter kan zich tot het Hof wenden. De procesvoerende partijen kunnen de prejudiciële vraag van uitlegging niet rechtstreeks voor het Hof brengen. Zaak *Milchwerke*, gevoegde zaken 31 en 32/62, 14 december 1962 *Jur. VIII*, p. 967; *Hessische Knappschaft*, 44/65, 9 december 1965, *Jur. XI* en de conclusie van Advocaat-generaal Gand. Raadpl. Pépy A., *op. cit.* C.D.E. 1966, pp. 461, 462 en 463.

(153) E.E.G.-Verdrag, art. 177, voorlaatste lid.

(154) Raadpl. Cass. 12 februari 1968 (*Arr. H. cass.* 1968, 765), 12 november 1968 en 17 februari 1969, alle drie in zake Sayag Claude en de N.V. Zurich t./ Leduc Jean Pierre e.a. (de laatste twee niet gepubliceerd).

(155) Zaak Van Gend & Loos, 26/62, 5 februari 1963, *Jur. IX*, p. 5; zaak Costa t./ E.N.E.L., 6/64, 15 juli 1964, *Jur. X*, p. 1217; zaak *Albatros*, 20/64, 4 februari 1965, *Jur. IX-3*. Cfr. de conclusie van Advocaat-generaal Roemer (26/62, *Jur. IX*, p. 37) en van Advocaat-generaal Lagrange (6/64, *Jur. X*, p. 1234); zie ook *Amphoux J.*, noot bij C.J.C.E., aff. 20/64, *Albatros*, 4 februari 1965, C.D.E., inz. pp. 68 en 69.

(156) Raadpl. Alexander W. *Questions et réponses préjudicielles dans la procédure de la Cour de Justice*, Brussel, uitg. Institut d'Etudes européennes, 1964, p. 7.

(157) Raadpl. Pépy A., *op. cit.* C.D.E. 1966, p. 29; Dumon F. *op. cit.* n° 993.

(158) Cfr. E.G.K.S.-Verdrag, art. 41.

het gemeenschapsrecht in stand te houden en bij de uitoefening ervan niet op dwaalsporen te raken.

Is dergelijke «vraag» aanwezig in de zaak die wordt voorgelegd aan de instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep? Kan de nationale rechter soeverein beslissen dat de «vraag» niet bestaat ⁽¹⁵⁹⁾?

Automatisme in de ambtsuitoefening van de rechter staat onze geest tegen ^(159bis). Toch zijn er in het gerechtelijk recht, in de strafvordering en zelfs in het strafrecht, instituten en rechtsplegingen die automatisch het antwoord met zich brengen. Treffende voorbeelden hiervan zijn de verjaring van de publieke vordering en de verjaring van de straf.

Ik meen dat de rechter, in alle trouw aan het systeem van de Verdragen van Rome en aan de geest waarin zij werden opgesteld, in de verplichte «verwijzing» naar het Hof van Justitie niet automatisch behoeft te handelen mits hij zeer omzichtig te werk gaat bij de beslissing die hij zou nemen zich niet tot het Hof te wenden hoewel zulks hem verzocht wordt.

Ongetwijfeld heeft het Hof van Justitie herhaaldelijk en zeer duidelijk gewezen op het absolute karakter van de verplichting die het laatste lid van artikel 177 oplegt aan de hoogste gerechtshoven van de Lid-Staten. Het is zelfs zo ver gegaan te verklaren dat «artikel 177, laatste lid, (...) aan de nationale rechterlijke instanties (...) waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hogere voorziening, zonder enige beperking de verplichting oplegt om zich met vragen van uitlegging tot het Hof te wenden zodra zulk een vraag voor hen wordt opgeworpen» ⁽¹⁶⁰⁾.

En toch lijkt een voorbehoud te moeten worden gemaakt voor het geval dat het Hof mocht oordelen, om enige reden die met de geldigheid of de uitlegging ervan niets te maken heeft, dat de bepaling niet moet toegepast worden of dat de op schending van deze bepaling gesteunde eis niet ontvankelijk is. Dit werd, in een benaderende omschrijving, geheten de beoordeling van het «pertinente» of «relevante» karakter van de vraag ⁽¹⁶¹⁾.

* * *

Maar deze omstandigheden mogen niet verward worden met de beslissing zich niet tot het Hof van Justitie te wenden welke de rechter zou nemen op grond van zijn eigen opvatting van de betekenis en de draagwijdte van de bepaling waarover meningsverschil bestaat: quod clarum est non debet interpretari. Daargelaten nog dat zulke houding in strijd is met de tekst van het laatste lid van artikel 177, ligt het voor de hand dat zij het gevaar inhoudt dat de interne rechter van de ter discussie staande bepaling een nationale uitlegging geeft, in plaats van de uniforme gemeenschapsuitlegging welke artikel 177 tot doel heeft te verzekeren. De leer van de duidelijke tekst is bijzonder kies en — laten wij het ronduit zeggen — gevaarlijk voor de eenheid en de samenhang van het gemeenschapsrecht waarvoor zij een onmiddellijk gevaar oplevert indien zij niet uiterst omzichtig gehanteerd wordt. Een bepaalde toepassing van deze leer, ten aan-

zien van de plichten die artikel 177 aan de nationale rechter oplegt, had de heer Robert Lecourt, thans President van het Hof van Justitie, op het oog toen hij daarin zag «nieuwe grenzen in de Gemeenschappelijke Markt» ⁽¹⁶²⁾.

Deze leer, die inzonderheid van belang is voor de rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor een rechtsmiddel (artikel 177, laatste lid), is ontleend aan het Frans bestuurlijk recht, waarin zij aan het systeem van de prejudiciële vragen ten grondslag ligt, en bestaat erin aan te nemen dat de «verwijzing» slechts geboden is wanneer zich een werkelijke moeilijkheid voordoet «die bij een onderlegd persoon een twijfel kan doen rijzen» ⁽¹⁶³⁾.

Men kan zich afvragen of de rechter, door te bevinden dat hij ertoe gerechtigd is te oordelen of de uitlegging van de bepaling twijfelachtig is, het door het Verdrag ingevoerde systeem niet omkeert: is niet alleen het Hof van Justitie bevoegd tot het uitleggen van artikel 177, lid 3, zelve, — net als van alle andere bepalingen van het Verdrag — om na te gaan of deze bepaling het voorbehoud van de duidelijke tekst behelst? Beperkt men de draagwijdte van artikel 177, door te beslissen dat de ter discussie staande gemeenschapsrechtelijke bepaling duidelijk is en bijgevolg geen uitlegging vergt ⁽¹⁶⁴⁾, ontnemt men dan het Hof van Justitie niet zijn bevoegdheid tot uitlegging van een der voornaamste bepalingen van het Verdrag ⁽¹⁶⁵⁾? Zoals de h. Henry Lesguillons schrijft: «Dans la mesure où une juridiction suprême monopolise à son profit le droit d'avoir des doutes et de les faire disparaître, elle confisque les droits ou compétences reconnus (...) à la Cour de Justice» ⁽¹⁶⁶⁾.

Het Franse Hof van cassatie, de verruimende leer van de duidelijke tekst ter zijde schuivende welke door de Franse Raad van State in het arrest-Shell Berre gehuldigd werd ⁽¹⁶⁷⁾, heeft in een arrest van 27 april 1967 ⁽¹⁶⁸⁾ het Hof van Justitie verzocht prejudicieel uitspraak te doen over de uitlegging van een verordening betreffende de sociale zekerheid van migrerende werknemers. Advocaat-generaal Schmelck haalde in zijn conclusie niet andermaal de leer van de duidelijke tekst aan, maar wees nadrukkelijk op de gevaren welke de overheveling van het nationaal juridisch uitleggingssysteem in het gemeenschapskader met zich brengt en belichtte de eigen moeilijkheden van de uitlegging van het «Europees» recht. Hij spoorde de nationale rechter ertoe aan met de meeste

(162) «...nouvelles frontières dans le Marché Commun», *Le Monde*, 18 en 19 april 1965.

(163) Zie onder Cons. Etat fr. Assemblée, Société de Pétales Shell Berre, 19 juni 1964, de noot van Professor de Laubadère, die verwijst naar de definitie van Laferrère, *Act. jur. Droit administratif* 1964, nrs 7-8, p. 438-444. In dit arrest, dat sterk controversieel blijft en dat o.i. ernstig voorbehoud wettigt, beslist de Conseil d'Etat dat hij zijn uitspraak alleen behoeft te verdagen om zich tot het Hof van Justitie te wenden *ingeval er een twijfel heerst omtrent de betekenis en de draagwijdte van één of meer clausules van het verdrag*, en indien de beslissing over het geschil van de oplossing van deze moeilijkheid afhangt. *Rec. décis. C.E.* 1964, p. 344.

(164) C.E. fr. Assemblée, 19 juni 1964, aangeduid in de vorige noot.

(165) Alexander W. *L'application récente de l'article 177 C.E.E. par la Cour de Justice et par les juridictions nationales*, op. cit. p. 55. Raadpl. ook Lesguillons H., *Les juges français et l'article 177. C.D.E.* 1968, pp. 253 & volg.

(166) op. cit. p. 262.

(167) Zie het arrest aangehaald in noot (163) p. 82. Zie ook C.E. fr. Syndicat national des importateurs français des produits laitiers et avicoles, 25 januari 1967, *Rec. déc. C.E.*, 1967, p. 41; Etablissements Petitjean, 10 februari 1967, *ibid.* 1967, p. 63; Comité national de la Meunerie d'exportation, 15 februari 1967, *ibid.* p. 73. Betr. deze drie arresten, raadpl.: Lesguillons H., op. cit. pp. 262 & volg.; zie ook *Rev. trim. dr. eur.*, 1967, n° 2, pp. 398 & volg.

(168) D. 1967 J.p. 541. Cfr. voorheen: Cass. fr. crim. 29 juni 1966. D. 1966 J. p. 595; cass. fr. crim. 5 januari 1967, D. 1967 J. p. 465.

(159) Zie *supra*, kol. 197 en de noot (132).

(159bis) Raadpl. nochtans t.a.v. de gehoudenheid van het hoogste rechtcollege zijn uitspraak te verdagen en zich tot het Hof van Justitie te wenden zonder onderzoek naar de gegrondheid van de eis, de zienswijze van Professor C.A. Colliard waarvan sprake bij A. Pépy, op. cit. C.D.E. 1966, p. 34, noot (60); Catalano N. *Manuel du droit des Communautés européennes*, Parijs, 1962, p. 89.

(160) Zaak 28/62, Da Costa, *Jur. IX*, p. 77; cfr. de conclusie van Advocaat-generaal Laorange, *ibid.* pp. 90 en 91, zie ook: zaak 6/64, Costa t./ E.N.E.L. *Jur. X*, p. 1218; 20/64 Albatros, *Jur. XI-3*, p. 10 en de bespreking van dit arrest door dhr. Jeantet in *J.C.P.* 1965, I, 1907.

(161) Raadpl. Dumon F., op. cit. n° 987.

omzichtigheid te werk te gaan bij de beoordeling van de duidelijkheid van de bepaling om uitlegging waarvan hij verzocht wordt⁽¹⁶⁹⁾. Deze aansporing gaat hand in hand met de bedenking van President Donner die de rechter wijselijk aanbeveelt op te letten met de schijnbare duidelijkheid der teksten⁽¹⁷⁰⁾.

De leer van de duidelijke tekst behoeft niet verworpen te worden, maar zij is delicaat om te hanteren. Zij kan niet zonder meer vanuit het interne recht overgebracht worden in het raam van het gemeenschapsrecht. De regels van dit recht zijn complex en zitten vol nuanceringen; zij zijn in beweging en worden mede betrokken in de evolutie van de werking der gemeenschap; op eigen gezag uitmaken wat duidelijk en wat duister is kan des te moeilijker en gewaagder schijnen, daar de uitlegging van een gemeenschapsregel kan worden bepaald door de uitlegging van een andere gemeenschapsrechtelijke regel die de partijen voor de nationale rechter niet aangeduid hebben. Op deze vraag zal uw Hof bijzonder zijn aandacht richten want, terwijl het voorkomt dat het niet kan treden buiten de in de voorziening aangeduide bepalingen, vermag het Hof van Justitie dit wél te doen en van ambtswege te steunen op andere bepalingen. Het probleem rijst hier te enenmale anders dan in het intern grondwettelijk recht. Dit is een specifieke rechtsorde, die haar eigen regels volgt. « En vertu de la supériorité du droit communautaire sur le droit interne, schrijft professor Juillard, le principe l'empêche sur les règles nationales qui peuvent lui faire échec. Il ne laisse donc aucune place à l'application de l'acte clair par les juridictions nationales de dernière instance dans la mesure où cette doctrine peut frustrer de son but tout le mécanisme de la procédure préjudicielle »⁽¹⁷¹⁾. Misschien is deze doctrine zeer absoluut verwoord, maar zij heeft de grote verdienste de klemtoon te leggen op het karakter sui generis van het gemeenschapsrecht: de contentieuze gerechtelijke rechtspleging, die de interpretatiebevoegdheid van de rechter omvat, verschilt fundamenteel van de prejudiciële procedure van artikel 177⁽¹⁷²⁾; deze bepaling, die in hoofdzaak tot doel heeft de noodzakelijke gelijkheid in de uitlegging van het Verdrag zeker te stellen, werkt op een veel ruimer gebied dan dat van particuliere belangen die tegen elkaar ingaan: zij is ten nauwste verbonden met de openbare orde der gemeenschap, als zodanig⁽¹⁷³⁾.

Volgens de rechtspraak van het Hof van Justitie zelf is er een uitzondering op de voor de hoogste rechterlijke instanties geldende verplichting een uitlegging te vragen: het Hof neemt aan dat het gezag van de uitlegging welke het in een vorige zaak heeft gegeven « deze verplichting van haar grond kan beroven en derhalve van haar inhoud kan ontdoen »; dit is het geval wanneer dezelfde vraag wordt gesteld betreffende dezelfde bepaling⁽¹⁷⁴⁾. Het Hof van Justitie hernieuwt zijn uitlegging niet en de nationale rechter kan een daartoe strekkend verzoek achterwege laten « wanneer de voorgelegde vraag zakelijk gelijk is aan een vraag welke reeds in een gelijksoortig

geval voorwerp van een prejudiciële beslissing is geweest »⁽¹⁷⁵⁾.

* * *

Het Hof van Justitie werd in 1968 door het Bundesfinanzhof der Duitse Bondsrepubliek uitdrukkelijk verzocht de uitlegging van artikel 95, lid 1, van het E.E.G.-Verdrag opnieuw in overweging te nemen die het had gegeven in een vroeger arrest⁽¹⁷⁶⁾. Na onderzoek van de argumenten die de rechter deed gelden tegen de uitlegging welke het in 1966 had verstrekt, besliste het dat er geen reden was tot nieuwe uitlegging van de bepaling⁽¹⁷⁷⁾; tevoren had Advocaat-generaal Gand nochtans in zijn conclusie erop gewezen dat het niet slechts normaal doch ook wenselijk is dat het nationale gerecht een vraag van uitlegging opnieuw aan het Hof voorlegt wanneer de voorheen gegeven uitlegging « tot discussie aanleiding lijkt te geven »⁽¹⁷⁸⁾.

Uit deze beschouwingen lijkt te moeten worden afgeleid dat het hoogste nationale gerechtshof oordeelt of in de zaak waarvan het kennis te nemen heeft een vraag van uitlegging nodig is om het vonnis te wijzen; dat het zich niet kan stellen in de plaats van het Hof van Justitie bij hetwelk de uitleggingsbevoegdheid in beginsel berust en dat bijgevolg het hoogste nationaal gerechtshof zich niet dan met de grootste omzichtigheid mag beschouwen als ontslagen van de verplichting tot het Hof van Justitie een verzoek om uitlegging te richten om de reden dat het oordeelt dat de bepaling duidelijk is: dat de omstandigheid dat het Hof van de ingeroepen gemeenschapsrechtelijke bepaling voorheen een uitlegging heeft verstrekt, het nationale hoogste gerechtshof nooit het recht kan doen verliezen zich tot het Hof van Justitie te wenden in geval het meent geen voldoende klaarheid te vinden in de vroegere prejudiciële uitspraak; dat de verplichting zich tot het Hof van Justitie te wenden voor dat hoogste gerechtshof alleen dan niet aanwezig is wanneer de opgeworpen uitleggingsvraag zakelijk gelijk is aan een vraag waarover het Hof reeds uitspraak heeft gedaan; dat de door het Hof van Justitie gegeven uitlegging verbindend is voor de nationale rechterlijke instanties die kennis nemen van het geschil waarin die beslissingen zijn gewezen⁽¹⁷⁹⁾.

* * *

De interpretatiebevoegdheid van het Benelux-Gerechtshof.

De Belgische rechter zal binnenkort voor nieuwe problemen komen te staan waardoor nog sterker beklemtoond zal worden hoe zeer zijn aandacht zich op het interna-

(169) Zie deze conclusie. J.C.P. 1967, p. 541. Raadpl. ook Lesguillons H., op. cit., pp. 270 & volg.

(170) Les rapports entre la compétence de la Cour de Justice des Communautés européennes et des tribunaux internes, A.D.I. Recueil des Cours 1965, III, p. 45.

(171) Juillard P., *Procédure des questions préjudicielles et renforcement du lien communautaire*. R.T.D.E. 1968, pp. 293 & volg., inz. pp. 318 en 319.

(172) Zie *supra* kol. 221 en noot (136).

(173) Raadpl. Juillard P., op. cit.

(174) Gev. zaken 28 tot 30/62, Da Costa en Schaake, 27 maart 1963, *Jur. IX*, p. 61, inz. pp. 77 en 78; zaak 24/64, Dingemans, 2 december 1964, *Jur. X*, p. 1321 & volg., inz. 1337 en 1338; zaak 44/65, Hessische Knappschaft, 9 december 1965, *Jur. XI*, pp. 1147 & volg., inz. pp. 1154 tot 1158.

(175) H.J.E.G. Gev. zaken 28 tot 30/62, Da Costa en Schaake en zaak 24/64 Dingemans, aangeh. in vorige noot, zaak 13/67, Becher, 4 april 1968, *Jur. XIV*, p. 276. Raadpl. Cass. fr. crim., 29 juni 1966, D. 1966, J. 595; *Bul. crim.* n° 184. Zie ook de conclusie van Advocaat-generaal Schmelck, vóór cass. fr. civ. 27 april 1967, D. 1967, J. 541. Zie *infra* pp. 69 & 70.

(176) Zaak 57/65, Lütticke, 16 juni 1966, *Jur. XII*, p. 345.

(177) Zaak 28-67, Firma-Molkerei Zentrale Westfalen-Lippe, 3 april 1968, *Jur. XIV*, pp. 204 & volg., inz. pp. 217 tot 220.

Het Hof had kennis te nemen van prejudiciële vragen, gesteld nagenoeg tegelijkertijd met die van het Bundesfinanzhof en aangaande verwante problemen (uitlegging van de art. 95 en 97). Het heeft in bepaalde gevallen verwezen naar de uitlegging die de vorige dag was gegeven in het voren-aangehaalde arrest 28/67. Raadpl. Firma Kurt A. Becher t./Hauptzollamt München-Landsbergerstrasse, zaak 13/67, 4 april 1968, *Jur. XIV*, p. 226, inz. p. 276; Firma Milch-, Fett- und Eierkontor GmbH t./Hauptzollamt Saarbrücken, zaak 25-67, 4 april 1968, *Jur. XIV*, p. 294, inz. p. 308; Firma Gebrüder Lück t./Hauptzollamt Köln-Rheinau, zaak 34-67, 4 april 1968, *Jur. XIV*, p. 334, inz. p. 341.

(178) *Jur. XIV*, pp. 226-227.

(179) Zaak 29-68, Milch-, Fett- und Eierkontor, 24 juni 1969 (niet gepubliceerd).

tionaal recht dient te richten. Een interpretatieprocedure, naar het model van die waarin artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag⁽¹⁸⁰⁾ voorziet, wordt georganiseerd door het Verdrag van 31 maart 1965 tussen België, Luxemburg en Nederland, waarbij een Benelux-Gerechtshof wordt ingesteld⁽¹⁸¹⁾ ⁽¹⁸²⁾.

Het Verdrag werd goedgekeurd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 22 november 1967⁽¹⁸³⁾ ⁽¹⁸⁴⁾ en door de Senaat, op 19 juni 1969⁽¹⁸⁵⁾ ⁽¹⁸⁶⁾.

Tot instelling van het Hof en bevoegdheidsverlening daaraan door het Verdrag, leidde de wens dat, om de Beneluxlanden nader tot elkaar te brengen, een gelijkmaking van het recht zou verwelkomt worden die niet volledig kan worden bereikt dan indien een regulerende overheid optreedt ter bevordering van de eenheid in de rechtspraak daar waar gemeenschappelijke rechtsregels bestaan⁽¹⁸⁷⁾.

Deze toenadering, die moet plaatshebben op wetgevend gebied en in het domein dat onder de bevoegdheid van de uitvoerende macht valt, zal in gerechtelijk opzicht tot stand komen door de werking van een hof, samengesteld uit leden van de drie hoogste hoven van de Lid-Staten en van de parketten bij die hoven.

Wordt de procedure geregeld naar het beginsel dat de makers van het Verdrag van Rome geleid heeft, het

object van deze procedure is te enenmale anders: wat het internationaal gerecht zal uitleggen zijn niet de bepalingen van het Verdrag of de handelingen van de instellingen van de Organisatie, maar het interne recht zelf van de Lid-Staten. De nationale rechter is, zoals men ziet, aan de regels van de internationale organisatie in beginsel in grotere mate onderworpen dan in het stelsel van de verdragen tot oprichting van de Europese Gemeenschappen.

Het door de makers van het Verdrag beoogde doel is niet de wetgevingen eigenlijk met elkaar in overeenstemming brengen. Het Verdrag vervalt niet in de waan van die systemen, welke onderscheidingen over het hoofd willen zien die in bepaalde wezensverschillen wortelen en zich tegen al te radikale fusies verzetten; aldus, ondanks de verwantschap tussen de drie landen, die sedert lange jaren op economisch gebied nauw met elkaar verbonden zijn, wil het komen tot de gelijke toepassing van die regels alleen welke de wetgevingen van de drie Staten gemeen hebben⁽¹⁸⁸⁾. Maar de partijen vermogen niet te beslissen welke de gemene regels zijn: het Verdrag kent dit recht toe aan de politieke macht der Lid-Staten en aan het Benelux-Comité van Ministers er over te beslissen wat « gemeen » is⁽¹⁸⁹⁾.

* * *

Het Hof is samengesteld uit negen rechters, waaronder één president, één eerste en één tweede vice-president en uit zes plaatsvervangende rechters. Aan het Hof is verbonden een Parket, bestaande uit drie advocaten-generaal, waarvan één hoofd van het Parket. Het Hof wordt bijgestaan door drie griffiers, waarvan één hoofd van de griffie⁽¹⁹⁰⁾.

De rechters en plaatsvervangende rechters worden gekozen uit de leden van het hoogste rechtscollege van elk der drie landen⁽¹⁹¹⁾. De advocaten-generaal worden gekozen uit de leden van het Openbaar Ministerie bij die rechtscolleges. De rechters, plaatsvervangende rechters en advocaten-generaal worden in een voor elk der drie landen gelijk getal benoemd door het Comité van Ministers⁽¹⁹²⁾.

Zowel de leden van het Hof als die van het Parket zijn onafzetbaar. Maar zij blijven bij het Beneluxhof slechts in functie « zolang zij in hun eigen land als zodanig in actieve dienst zijn »⁽¹⁹³⁾. Zij « oefenen hun ambt uit in alle onpartijdigheid en onafhankelijkheid »⁽¹⁹⁴⁾. De toe-

(180) Zie ook het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie, 25 maart 1957, goedgekeurd bij akte van de wetgevende macht van 2 december 1957, art. 150 (B.S. 25 december 1957). Cfr. Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal, 18 april 1951, goedgekeurd bij akte van de wetgevende macht van 25 juni 1952, art. 41 (B.S. 6 augustus 1952).

(181) De regeringen van België, Luxemburg en Nederland, wensende tezamen een unie op te richten die de douanerechten aan de binnengrenzen geleidelijk zou doen verdwijnen en een gemeenschappelijk tarief van invoerrechten zou behelzen, hadden met dat doel op 5 september 1944 een overeenkomst ondertekend, goedgekeurd bij akte van de wetgevende macht van 6 september 1947 (B.S. 22 november 1947).

Op deze douane-unie overeenkomst, van kracht geworden op 1 januari 1948, volgde een akkoord van economische « pre-unie », ondertekend op 15 oktober 1949 (Raadpl. Pescatore P., *La Notion du Marché commun dans les Traités instituant l'Union économique belgo-luxembourgeoise, le Benelux et les Communautés européennes*, in « Hommage à Victor Gonthot », Luik, 1962, p. 507).

Met ingang van 9 december 1953, de datum waarop te Luxemburg tussen de drie landen een nieuw protocol betreffende hun gemeenschappelijk handelsbeleid werd ondertekend, werd Benelux erkend als een afzonderlijke entiteit in de Europese Organisatie voor economische samenwerking (E.O.E.S.).

De economische unie werd ingesteld bij het te 's-Gravenhage op 3 februari 1958 ondertekend verdrag, dat goedgekeurd werd bij akte van de wetgevende macht van 20 juni 1960 (B.S. 27 oktober 1960). Het is van kracht geworden op 1 november 1960.

(182) Zie betr. de Benelux-instellingen: *Organisations européennes*, op. cit., pp. 419 tot 451. Aangaande het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof van 31 mei 1965, zie: *Gedr. st. Kamer*, Zitt. 1966-1967, nr 338-1, 30 december 1966 en het verslag van dhr. Boey, nr 338-2, 29 juni 1967; *Senaat*, Zitt. 1968-1969, het verslag van dhr. Custers, nr 408, 5 juni 1969.

(183) Verslag uitgebracht namens de Commissie voor de burgerlijke, de handels- en de strafwetgeving van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad. Doc. 52-2, 2 september 1964. Aanvullend verslag, Doc. 52-3, 14 december 1964. Aanbeveling van de Interparlementaire Raad aan de Regeringen, Doc. 52-5, 15 januari 1965.

(184) *Parl. Handel. Kamer - Zitt. 1967-1968*, Vergadering 22 november 1967, p. 20.

(185) *Bekn. versl. Senaat*, Zitt. 1968-1969, vergad. 18 juni 1969, pp. 677 tot 681; vergad. 19 juni 1969, p. 689.

(186) Het ontwerp is ingediend bij de Tweede Kamer van de Staten-generaal der Nederlanden (januari 1969). Het is sedert 11 november 1965 tot adviesverlening voorgelegd aan de Conseil d'Etat te Luxemburg.

(187) Verdrag van 31 maart 1965 betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof. *Memorie van toelichting*, Algemene beschouwingen, § 2. *Gedr. st. Kamer*, Zitt. 1966-1967, Doc. 338 nr 1.

(188) Sedert tal van jaren streven de regeringen der drie landen ernaar hun recht meer in overeenstemming te brengen. Door een Protocol van 17 april 1948, door de ministers van justitie van België, Luxemburg en Nederland te Brussel ondertekend, werd opgericht de *Belgisch-Nederlands-Luxemburgse Studiecommissie voor de Eenmaking van het Recht*. Het reglement van de Commissie, dat op dezelfde datum werd vastgesteld, werd gewijzigd op 27 september 1954.

(189) *Verdrag*, art. 1, §§ 2, 3 en 4. Zie *infra*, kol. 232.

(190) *Verdrag*, art. 3, lid 1.

(191) Voor het Groothertogdom Luxemburg mogen de rechters en de plaatsvervangende rechters ook worden gekozen uit de leden van het « Comité du Contentieux » van de Raad van State.

(192) *Verdrag*, art. 3. De gedachte om de opdracht, de gelijkheid bij de toepassing van gemene rechtsregels te bevorderen, toe te vertrouwen aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen hebben de Regeringen ter zijde geschoven, niet alleen omdat deze taak hier vooral in geschillen van privaatrecht en strafrecht wordt uitgeoefend, terwijl het Hof van Justitie der Gemeenschappen hoofdzakelijk geschillen van administratief en economisch recht behandelt en het strafrecht buiten beschouwing laat, maar ook en misschien in de eerste plaats omdat het weinig gepast leek met de eenmaking van de rechtspraak in de Beneluxlanden rechters te belasten onder wie sommigen generlei contact hebben met deze landen en mogelijk met hun recht niet vertrouwd zijn.

(193) *Verdrag*, art. 3, 2.

(194) *Verdrag*, art. 4, § 1.

lichting bij de artikelen voegt er aan toe dat de enen en de anderen « geen vertegenwoordigers zijn van hun land doch de gemeenschappelijke belangen van de Unie voor ogen moeten houden » ⁽¹⁹⁵⁾. De onafhankelijkheid van de leden van het Parket wordt beklemtoond en nader omschreven in de tekst, die bepaalt dat zij « niet verplicht zijn de door de minister uitgesproken mening te verdedigen ». De minister van Justitie blijft dus, op nogal eigenaardige wijze, een tussenpersoon tussen de Lid-Staat en de magistraat van het Parket van het Benelux-Gerechtshof van de nationaliteit van die Staat ⁽¹⁹⁶⁾.

De samenstelling van het Hof biedt het voordeel het gezag te weerspiegelen dat de hoogste hoven in de drie landen genieten. Zij maakt het bovendien mogelijk eenvoudige voorzieningen te treffen wat het statuut van de leden van het Hof betreft. Van 's Hof's taak zegt de memorie van toelichting bij het Verdrag dat zij « nauw verbonden » dient te zijn « met die van de hoogste gerechtshoven van de drie landen waarvan zij als het ware een verlengstuk zal vormen » ⁽¹⁹⁷⁾.

De functies van president en van eerste en tweede vice-president bij het Benelux-Gerechtshof worden volgens nationaliteit bij toerbeurt vervuld voor een periode van drie jaar. Hetzelfde geldt voor de functie van hoofd van het Parket bij het Hof ⁽¹⁹⁸⁾.

* * *

De gelijkmaking van het recht der drie landen kan geschieden langs verschillende wegen.

De Lid-Staten kunnen zich bij overeenkomst ertoe verbinden in hun wetgeving gemeenschappelijke bepalingen in te voeren die een bepaalde stof op gelijke wijze regelen. Aldus hebben zij op 24 mei 1966 te Luxemburg gesloten de belangrijke Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, waarbij de « gemeenschappelijke bepalingen » betreffende deze stof zijn gevoegd ⁽¹⁹⁹⁾.

Zij kunnen ook bij overeenkomst een ontwerp van model-wetgeving vastleggen, waardoor de drie landen zich ertoe verbinden in hun wetgeving gelijke reglementeringsbeginselen in te voeren, de tekst van de modelwet aangepast kunende worden aan het nationaal juridisch stelsel van ieder land. Dit is het geval o.m. met :

- het Benelux-Verdrag inzake de warenmerken waarbij is gevoegd de eenvormige Benelux-wet op de warenmerken, dat ondertekend werd te Brussel op 19 maart 1962 ⁽²⁰⁰⁾;
- het Benelux-Verdrag inzake tekeningen of modellen waarbij is gevoegd de eenvormige Benelux-wet inzake tekeningen of modellen, dat ondertekend werd te Brussel op 25 oktober 1966;
- het Benelux-Verdrag houdende eenvormige wet betreffende het internationaal privaatrecht, dat ondertekend werd te Brussel op 3 juli 1969 ⁽²⁰¹⁾.

(195) Toelichting op de artikelen, hoofdstuk II, alinea's 4 en 9.

(196) Artikel 5,4, van het Verdrag bepaalt: « De Minister van Justitie van elk der drie landen kan zich rechtstreeks schriftelijk wenden tot het Parket bij het Hof », en « Hij kan langs die weg het Hof een uiteenzetting doen geworden van zijn zienswijze omtrent een geschilpunt ».

(197) *Memorie van toelichting*, § 5, a.

(198) *Verdrag*, art. 3, §§ 5 en 6.

(199) *Benelux Publikatieblad* 1966-5, Advies van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad. Doc. 76-3. Zie ook het Aanvullend Protocol bij de Overeenkomst « Verplichte aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen », ondertekend te Brussel op 26 september 1968, *Benelux Publikatieblad*, 1968-5 en de memorie van toelichting op dit Protocol, pp. 57 & volg.

(200) *Gedr. st. Senaat*, zitt. 1968-1969, nr 397, 3 juni 1969. Verslag van dhr. E. Van Bogaert.

(201) De volgende ontwerpen werden gunstig geadviseerd door de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad maar

Maar de eenmaking van het recht kan, langs een eenvormige wetgeving, haar doel niet bereiken wanneer de rechter in de drie landen de eenvormige bepalingen of de beginselen van de modelwetten anders kan uitleggen. Het Verdrag gaat dus uit van de juiste gedachte dat de eenvormigheid van het recht slechts kan worden bereikt indien een enig hoogste rechtscollege de eenheid in de rechtspraak verzekert ⁽²⁰²⁾.

Artikel 1, paragraaf 2, van het Verdrag bepaalt dan ook: « Het Hof heeft tot taak de gelijkheid te bevorderen bij de toepassing van rechtsregels, gemeen aan België, Luxemburg en Nederland welke zijn aangewezen hetzij bij Verdrag ⁽²⁰³⁾, hetzij bij een beschikking van het Comité van Ministers ». Om dit doel te bereiken heeft het Hof een rechtsprekende en een adviserende bevoegdheid ⁽²⁰⁴⁾.

In het raam van zijn rechtsprekende interpretatiebevoegdheid geeft het een prejudiciële beslissing « wanneer blijkt, dat een uitspraak in één voor een nationaal rechtscollege aanhangige zaak medebrenkt de beantwoording van een vraag van uitleg van een ... rechtsregel », als gemeen aangewezen overeenkomstig artikel 1 van het Verdrag, dit wil zeggen hetzij door een verdrag tussen de drie regeringen, hetzij bij een beschikking van het Benelux Comité van Ministers ⁽²⁰⁵⁾ ⁽²⁰⁶⁾.

Dat nationale rechtscollege kan, « indien het van mening is dat een beslissing op dit punt noodzakelijk is om vonnis te kunnen wijzen, ook ambtshalve zijn definitieve uitspraak opschorten teneinde een beslissing van het Bene-

nog niet in een verdrag vastgelegd: Ontwerp betreffende de bedrogsdelicten in de Benelux-landen: 8 november 1963;

Ontwerp betreffende de agentuurovereenkomst: 8 oktober 1968;

Ontwerp betreffende de valse getuigenis voor internationale gerechten: 8 november 1968.

(202) Op deze noodzakelijkheid werd de nadruk gelegd door de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad. Cf. *Handelingen Beneluxraad*, 5 mei 1959, 7 juli 1961, 27 en 28 oktober 1961. Aanbeveling aan de drie regeringen, van 26 januari 1963 (*Doc Interparlementaire Beneluxraad*, nr 38/4); raadpl. ook *eod. loc. Doc.* nr 52/2, 2 september 1964.

(203) Op 23 april 1969 werd te 's-Gravenhage ondertekend een protocol, ter uitvoering van artikel 1, lid 2, van het Verdrag, waardoor aan de interpretatiebevoegdheid van het Hof worden onderworpen, « als gemeenschappelijke rechtsregels », achttien in het Protocol vermelde Benelux-overeenkomsten, alsmede het Protocol zelve (*Benelux Publikatieblad* 1969-5, pp. 50 & volg.; Advies van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad, 29 november 1968, Doc. nr 88-3). Dit Protocol kent ook aan het Hof adviserende bevoegdheid toe voor het Verdrag aangaande de uitlevering en de rechtshulp in strafzaken, door de regeringen van de drie Staten ondertekend op 27 juni 1962.

(204) Het Benelux-Gerechtshof werd door een Protocol, ondertekend te 's-Gravenhage op 29 april 1969, ook ingesteld als hoog internationaal administratief rechtscollege voor het personeel in dienst van de Benelux Economische Unie (*Benelux Publikatieblad*, 1969-5. Advies van de raadgevende interparlementaire Beneluxraad, 14 juni 1968, Doc. nr 89-2). Het bij het Hof gebrachte beroep is slechts ontvankelijk « indien het is voorafgegaan door een intern beroep bij het gezag, dat de aangevallen beslissing nam » (*Aanvullend Protocol inzake de rechtsbescherming van de personen in dienst van de Benelux Economische Unie*, art. 7. Memorie van toelichting, *Publikatieblad* 1969-5, p. 83). Over het beroep wordt uitspraak gedaan door een kamer, samengesteld uit drie rechters, één uit ieder land, die door het Hof uit zijn midden zijn aangewezen (*Protocol*, art. 2).

(205) *Verdrag*, art. 6, § 2.

(206) Het gebruik van de talen voor het Hof is geregeld door het *Aanvullend Protocol inzake het taalgebruik*, getekend te Brussel op 25 oktober 1966. Artikel 1 van dit Protocol bepaalt: « Bij de processtukken moet steeds een vertaling in de beide andere talen worden gevoegd », « een pleitnota met een vertaling in de beide andere talen moet worden overgelegd », en tenslotte « wanneer de beslissing waarbij uitleg wordt gevraagd in de Duitse taal is gesteld, kan het Hof bevelen, hetzij dat de procesvoering en de uitspraak in het Nederlands, hetzij dat deze in het Frans plaatsvinden ».

luxhof over de vraag van uitleg uit lokken » (207) (208).

Daarentegen is, net als in de Verdragen van Rome, « een nationaal rechtscollege, tegen de uitspraken waarvan krachtens het nationale recht geen beroep kan worden ingesteld, verplicht de vraag van uitleg aan het Beneluxhof voor te leggen » (209).

Evenmin als in de Verdragen tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie, voorziet het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van het Benelux-Gerechtshof in een sanctie bij niet-nakoming van de verplichting de vraag van uitleg aan dit hof voor te leggen. In een flagrant geval zou zulke niet-nakoming tot internationaal-rechtelijke aansprakelijkheid van België kunnen leiden.

Gewis hebben de makers van het Verdrag voornamelijk het geval van privaatrechtelijke geschillen op het oog gehad (210). Maar noch de tekst noch de doelstelling van het Verdrag staan toe het bij deze beperking te houden. Er moet worden aangenomen dat, zoals in de verdragen van Rome, ook het administratief rechtscollege een definitieve uitspraak zal kunnen opschorten, en dat de Raad van State evengoed als het Hof van cassatie verplicht zal zijn een vraag van uitleg aan het Beneluxhof voor te leggen (211).

In de doctrine zijn bepaalde aarzelingen aan de dag getreden, wat artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag betreft, nopens de vraag welke rechterlijke instantie ertoe gehouden was zich tot het Hof van Justitie der Gemeenschappen te wenden (212). In het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van het Benelux-Gerechtshof wordt elke twijfel opgeheven; de abstracte theorie moet zeker de bovenhand krijgen; de bedoeling van de makers van het Verdrag is te dien aanzien duidelijk (213).

(207) *Verdrag*, art. 6, § 2. De vraag behoeft dus niet te worden « opgeworpen ». Voor de makers van het Verdrag zijn de moeilijke uitleggingen van art. 177 van het E.E.G.-Verdrag een nuttige vingervoorwijzing geweest.

(208) Het Hof kan kennis nemen van een verzoek tot uitleg, zelfs indien de beslissing van de nationale rechter waarbij die uitleg wordt gevraagd volgens de bepalingen van het nationale recht nog geen kracht van gewijsde heeft verkregen. *Verdrag*, art. 8.

(209) Het Verdrag van 3 februari 1958 tot instelling van de Benelux Economische Unie stelt een College van Scheidsrechters in, dat bevoegd is tot het beslechten van geschillen die tussen de Hoge Verdragsluitende Partijen zouden kunnen rijzen met betrekking tot de toepassing van het Verdrag en van de overeenkomsten welke betrekking hebben op de doelstelling daarvan. Dit College, wanneer het een gemeenschappelijke regel dient toe te passen, is eveneens gebonden door de uitleg welke het Beneluxhof geeft. Ingevolge artikel 6, § 1, staat het op dezelfde voet als de nationale rechtscolleges tegen de uitspraken waarvan krachtens het nationale recht geen beroep kan worden ingesteld; het College is verplicht ook ambtshalve zijn uitspraak op te schorten wanneer de zaak medebrengt de beantwoording van een vraag van uitleg van een gemeenschappelijke rechtsregel.

(210) Zie *Memorie van toelichting*, algemene beschouwingen, § 5, a, alinea 5, en Hoofdstuk III, alinea 5.

(211) In § 1 van art. 6 is er sprake van « zaken aanhangig... bij een rechtscollege van één der drie landen dat zitting houdt binnen hun grondgebied in Europa... ». In §§ 2 en 3 van hetzelfde artikel van « een nationaal rechtscollege ». Paragraaf 6 luidt: « Het rechtscollege, dat... beslist... ». De memorie van toelichting tenslotte, spreekt in de toelichting op artikel 6, alinea 3, van « de door de nationale rechter gegeven beslissing (waartegen) naar nationaal recht geen rechtsmiddel meer openstaat », wat impliceert dat bedoeld zijn beroepen voor gelijk welk rechtscollege, en niet alleen voor een gerechtelijk rechtscollege. Zie daarentegen in de *Memorie van toelichting*, de commentaar bij artikel 6: in alinea 5 is alleen vermeld « rechterlijke uitspraken ». Deze beperking strookt niet met de tekst van het Verdrag, noch met de doelstelling daarvan.

(212) Zie *supra*, kol. 216 en volg.

(213) Terwijl naar Belgisch recht de beslissingen van alle rechtbanken der rechterlijke orde voor beroep in cassatie vatbaar zijn, wijzen in Nederland verscheidene rechtscolleges uitspraken waartegen zulk rechtsmiddel niet moge-

Het onderscheid tussen de mogelijkheid een vraag tot uitleg aan het Hof te richten en de verplichting dit te doen wanneer de voorwaarden, gesteld in de paragrafen 2 en 4 van artikel 6 van het Verdrag, vervuld zijn, gaat uit hiervan dat het optreden van het Beneluxhof alleen verantwoord is indien tegen de uitspraak krachtens het nationale recht geen beroep kan worden ingesteld, indien er bijgevolg geen ander middel tot uitlegging meer beschikbaar is terwijl deze nochtans « noodzakelijk » is om in het geschil vonnis te kunnen wijzen (214).

De term « beroep » mag niet worden verstaan in de zin welke in het Belgisch gerechtelijk recht de term « rechtsmiddel » heeft (215). Hij heeft hier de betekenis en de draagwijdte die eraan gegeven worden in de artikelen 177, lid 3, van het E.E.G.-Verdrag en 150 van het E.G.A.E.-Verdrag. Dit brengt mede, dat geen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van een beroep in revisie of rekwest civiel. Wel zal een beroep in cassatie als een beroep in de zin van artikel 6, paragraaf 3, moeten worden beschouwd (216). Wanneer dus tegen de beslissing van het nationale rechtscollege beroep in cassatie openstaat, is dit college niet verplicht het Beneluxhof om interpretatie te vragen (217).

Het Verdrag, om in een zekere mate de striktheid van de verplichting tot verwijzing naar het Beneluxhof om interpretatie te versoepelen en de gewone mogelijkheid van verwijzing zelfs in te perken, heeft zich laten leiden door de ervaringen, opgeleverd door de doctrine en de rechtspraak betreffende de prejudiciële procedure tot interpretatie vóór het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen: het nationaal rechtscollege — elk nationaal rechtscollege — legt geen vraag van uitleg aan het Hof voor (218), indien het van oordeel is, dat er redelijkerwijze geen twijfel kan bestaan omtrent de oplossing van de gerezen vraag van uitleg (219); het Verdrag huldigt dus in beginsel de leer van de duidelijke tekst. Het nationaal rechtscollege wendt zich ook niet tot het Hof indien

lijk is. De verplichting het Hof om interpretatie te verzoeken rust op de Hoge Raad, de Tariefcommissie, het College van Beroep voor het Bedrijfsleven, de Centrale Raad van Beroep en het Hoog Militair Gerechtshof. Tegen de beslissingen van deze drie colleges staat geen cassatieberoep open. Zie: *Schultz, La procédure selon l'article 177 C.E.E.*, Rapport néerlandais, Union internationale des Avocats, S.E.W., 1965, pp. 487 & volg. ad. p. 511. De Nederlandse doctrine is eenparig van deze mening. In het Groothertogdom Luxemburg zal de verplichting rusten op de Cour Supérieure de Justice, uitspraak doende als Hof van cassatie, en op het Comité du Contentieux van de Raad van State.

(214) *Memorie van toelichting*, hoofdstuk III, alinea 3.

(215) *Gerechtelijk Wetboek*, art. 21: De gewone rechtsmiddelen zijn verzet en hoger beroep. Bovendien zijn er, naar gelang van het geval, buitengewone rechtsmiddelen: voorziening in cassatie, derden-verzet, verzoek tot herroeping van gewijsde en verhaal op de rechter. — Zie ook *Gerechtelijk Wetboek*, Vierde deel, Boek III, Rechtsmiddelen, art. 1.042 tot 1.147.

(216) Voor het Nederlandse recht is de term « beroep » te verstaan in dezelfde zin als « gewoon rechtsmiddel ».

(217) *Advies van de Raad van State*, *Gedr. St. Kamer*, 1966-1967, 338, nr 1, p. 21.

(218) « Het... rechtscollege zal dit echter niet doen... » - *Verdrag*, art. 6, § 4.

(219) Cfr. H.J.E.G. 5 februari 1963, zaak 26/62 Van Gend en Loos, *Jur. IX*, p. 22; 4 februari 1965, zaak 20/64 Albatros, *Jur. XI*, p. 3 Raadpl. over de zogenaamde leer van de « duidelijke tekst » (« théorie de l'acte clair »), o.m.: Alexander W., *Questions et réponses préjudicielles...* op. cit. p. 8; Chevalier R.M., *Le droit de la Communauté européenne et les juridictions françaises*. R.D.P.S.P., 1962, p. 662; Pépy A., *L'article 177 du Traité de Rome et les juridictions françaises*, R.C.D.I.P. 1963, pp. 475 & volg.; van dezelfde schrijver: *Le rôle des juridictions nationales...* op. cit. C.D.E. 1966, nr 1, inzond. pp. 34 & volg.; Juillard P., *Procédure des questions préjudicielles...* op. cit. inzond. p. 317; Lessguillons H., *Les juges français et l'art. 177*, op. cit. p. 253. Zie *supra* kol. 225 en volg.; Dumon F., *Questions préjudicielles*, in *Droit des Communautés européennes*. *Traité collectif*. Brussel 1969, nrs 989 tot 991.

de vraag wegens haar spoedeisend karakter geen uitstel gedooft⁽²²⁰⁾. Het kan nalaten de vraag aan het Beneluxhof voor te leggen, indien het zich verenigt met een reeds eerder door het Hof in een andere zaak gegeven antwoord⁽²²¹⁾.

De memorie van toelichting geeft een wijze aanbeveling, die duidelijk maakt hoe de instelling en de procedure moeten worden opgevat: «het Beneluxhof (zal) ... niet mogen fungeren als rechtsacademie die leerstellingen opbouwt op grond van veronderstelde feiten»⁽²²²⁾. Hierdoor valt bepaaldelijk de klemtoon erop, dat het nationale rechtscollege in de beslissing tot opschorting, wanneer het zich tot het Benelux-Gerechtshof wendt, niet alleen de rechtsvraag behoort te vermelden, maar tevens de feitelijke punten aan de hand waarvan dit hof de zaak correct zal kunnen beoordelen. In deze tekst uit de memorie van toelichting blijkt dat de Verdragsluitende Partijen niet een louter doctrinale en abstracte interpretatie van de uit te leggen gemeenschappelijke regel op het oog hebben gehad. Ongetwijfeld is het doel de gelijkmaking van het recht der drie landen, maar het stelsel van de Unie is geen gemeenschapsstelsel en de doelstelling welke het Hof van Justitie moet bereiken is mitsdien minder imperatief.

De door het Benelux-Gerechtshof gegeven uitlegging heeft geen waarde van authentieke uitlegging: de partijen en «de nationale rechters die daarna in de zaak uitspraak doen, zijn gebonden aan de uitleg welke voortvloeit uit de door het Beneluxhof gedane uitspraak»⁽²²³⁾. Er wordt dus duidelijk gezegd dat het gezag van de gewijsde zaak betrekkelijk is. Hier ook hebben de makers van het Verdrag de les getrokken uit de onzekerheden die de lakonische tekst van artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag in een zekere mate laat bestaan.

Aan het Hof van cassatie is dus, in het hoger belang van de gelijkmaking van het recht der drie landen, zijn interpretatiebevoegdheid ontnomen. Dit is een grondige wijziging. Ter zake gaat het niet meer om 's Hof's bevoegdheid tot het uitleggen van een internationaal verdrag of van de beschikking van een bij zulk verdrag in het leven geroepen instelling, zoals geschiedt met toepassing van de artikelen 177 van het E.E.G.-Verdrag of 150 van

het E.G.A.E.-Verdrag, maar om zijn bevoegdheid tot het uitleggen van de nationale wet. Deze uitlegging, ten aanzien van «gemeenschappelijke» regels, zal niet meer vast worden gelegd door het zogeheten proceduremechanisme van de tweede cassatie, ingevoerd door artikel 1 van de wet van 7 juli 1865⁽²²⁴⁾.

Voorzeker, aangezien de uitlegging slechts verbindende werking heeft, naar luid van artikel 7, paragraaf 2, van het Verdrag, «in de zaak» waarin zij is gevraagd, behoudt de Belgische wetgever in principe het recht tot wijziging en opheffing van de bepalingen die een regel inhouden welke aangewezen is als gemeen aan de drie Staten, maar er lijkt te moeten worden aangenomen dat de Belgische wetgever naderhand zomin van de gemeen verklaarde bepalingen als van de bepalingen der eenvormige wetten nog eenzijdig een authentieke uitlegging vernag te geven⁽²²⁵⁾⁽²²⁶⁾.

* * *

Het statuut van het Hof vertoont nog een andere opmerkelijke trek: het laat aan het Comité van Ministers, die wensen de gelijkheid bij de toepassing van een rechtsregel te bevorderen, de keuze tussen de rechtspraak, die alleen zal plaatshebben naar aanleiding van een geschil voor een nationaal rechtscollege, en de adviesverlening⁽²²⁷⁾. Deze tweevoudige competentie strookt met het karakter van internationaal gerechtshof van dit Beneluxcollege⁽²²⁸⁾.

Ingeval de Lid-Staten bij verdrag de adviesverlening gekozen hebben, of ingeval een der regeringen het Beneluxhof verzoekt bij wege van advies⁽²²⁹⁾ zijn oordeel te geven over de uitleg van een rechtsregel, aangewezen hetzij bij verdrag ofwel bij een beschikking van het Comité van Ministers, dan wordt een kennisgeving, «waarin het voorwerp van het verzoek summier is omschreven», opgenomen in het Officiële Publicatieblad van elk der drie Staten. Van een dergelijk verzoek, ingediend door een regering, wordt door de griffie van het Hof mededeling gedaan aan beide andere regeringen.

(224) Thans vervangen door art. 1119 van het Gerechtelijk Wetboek, dat in werking is sedert 1 januari 1969, krachtens art. 1, 6°, d, van het koninklijk besluit van 4 november 1968.

(225) Raadpl. advies van de Raad van State, *Gedr. St. Kamer*, 338-1, p. 20.

(226) Artikel 28 van de Grondwet, luidens hetwelk alleen de wetgevende macht een authentieke uitlegging van de wetten kan geven, is niet van toepassing op het verdrag dat door de Staten die het sluiten gemeenschappelijk wordt tot stand gebracht en dat bijgevolg niet vatbaar is voor eenzijdige authentieke uitlegging (*Cass.* 20 mei 1916, *Bull.* en *Pasic.* 1915-1916, I, 375 en de conclusie van dhr. Procureur-generaal Terlinden, *inz.* p. 390; 16 januari 1968, *Arr. cass.* 1968, 670; 12 maart 1968, *R.W.* 1967-68, kol. 2047. Raadpl. verslag van een studiegcommissie van het Institut royal des relations internationales: *Les conséquences d'ordre interne de la participation de la Belgique aux organisations internationales*, Brussel 1964, p. 172; Wigny P., *Droit constitutionnel*, II, 1952, n° 489, p. 657; *Réflexions sur le droit international et la revision de la Constitution*, rede uitgesproken op de plechtige openingszitting van het Hof de 2de september 1968, *Bull. des arrêts de la Cour*, 1968, voetnoot 49, en *J.T.* 1968, p. 485, *inz.* voetnoot 45.

(227) Zie *Memorie van toelichting*, hfdst. I. Raadpl., betr. de adviserende bevoegdheid van het Beneluxhof: *Organisations européennes*, op. cit., pp. 437 & volg.

(228) Cfr. Pakt Volkerenbond, art. 14; *P.H.I.J.*, Statuut van het Hof, art. 65 tot 68. Handvest Verenigde Naties, art. 96; *Int. G.H.*, Statuut van het Hof, art. 65 tot 68. Raadpl. Dubuisson M. *La Cour internationale de Justice*, Parijs 1964, pp. 277 & volg.; Rosenne S., op. cit., ch. XIX, p. 651; ch. XX, p. 698; ch. XXI, p. 730. Verzijl J.H.W., *The Jurisprudence of the World Court*, Vol. II, Leiden, 1966.

(229) Verdrag, art. 10. Wanneer een regering het Hof om een advies verzoekt, doet zij dit rechtstreeks geworden aan het Hof en niet, zoals gehandeld wordt wanneer een regering haar zienswijze in een jurisdictionele procedure wil kenbaar maken, *langs het Parket* (van het Beneluxhof) (*Verdrag*, art. 5, § 4).

(220) In Hoofdstuk III van de Toelichting op de artikelen wordt het «spoedeisend karakter» nader omschreven. Aldus wordt gekenmerkt een zaak die «dermate spoedeisend is dat de nadelen, verbonden aan de vertraging die door de opschorting zou ontstaan, aanzienlijk zwaarder wegen dan de voordelen die de oplossing van het betreffende interpretatiegeschil door een uitspraak van het Hof zou opleveren. Het nationale rechtscollege beschikt op dit punt over ruime beoordelingsbevoegdheid». Dit criterium is natuurlijk zeer vaag. Het is een «veiligheidsventiel» tot het voorkomen van vertragingen die in het bijzonder bij strafprocedures of vóór de rechter in kort geding zeer ernstige nadelen kunnen vormen. In de bepaling immers wordt bedoeld op de in kort geding gegeven beschikking, hetgeen niet wil zeggen dat een dergelijke procedure steeds zal moeten worden gerangschikt onder de zaken waarop het bepaalde in lid 4, 2°, van toepassing is. Het «spoedeisend karakter» moet dus ook worden beoordeeld t.a.v. de strafzaken waarvan de nationale rechtscolleges kennis te nemen hebben en waarin de invrijheidstelling van de verdachte afhankelijk kan zijn van de duur van de procedure.

(221) Het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft beslist dat, zo het voorheen reeds kennis heeft moeten nemen, in een andere zaak, van dezelfde vraag en het over deze vraag uitspraak heeft gedaan, de nationale rechter het die vraag niet andermaal behoeft voor te leggen en dat, zo dit geschiedt, het op die vraag niet meer antwoordt indien het geheel dezelfde is: *H.J.E.G.*, arresten 27 maart 1963, zaken 28 tot 30/62 *Da Costa en Schaake*, *Jur.* IX, p. 61; 2 december 1964, zaak 24/64 *Dingemans*, *Jur.* X, p. 1128; 9 december 1965, *Jur.* XI, p. 1192, Raadpl. Pépy A. *Le rôle de la Cour de Justice des Communautés européennes dans l'application de l'article 177 du Traité de Rome*. C.D.E. 1966, pp. 484 tot 489. Zie *supra* pp. 86 tot 88.

(222) *Memorie van toelichting*, *Gedr. st. Kamer*, eod. loc. *Hfdst. III*, p. 9.

(223) *Verdrag*, art. 7, § 2.

Hier, zoals in de jurisdictionele procedure ⁽²³⁰⁾, wordt erop gelet dat de regeringen en de partijen die de particuliere belangen vertegenwoordigen, verwittigd worden. Maar het Hof verleent zijn advies pas nadat aan de regeringen van beide andere Lid-Staten de gelegenheid is gegeven van alle beschouwingen kennis te nemen ⁽²³¹⁾.

De partijen, ten slotte, « die betrokken mochten zijn bij een rechtsgeding of een arbitrage, waarbij dezelfde vraag aan de orde is, kunnen eveneens hun beschouwingen doen toekomen aan het Hof », hetwelk zelfs « zijn oordeel kan opschorten totdat de rechter voor wie de zaak aanhangig is, uitspraak heeft gedaan » ⁽²³²⁾. Dit is zoals men ziet, in een begrensde vorm, een procedure voor facultatieve interventie van de andere regeringen en de partijen die particuliere belangen vertegenwoordigen. Deze interventieprocedure is dus vollediger dan daar waar het Hof zijn rechtsprekende bevoegdheid uitoefent; in dit geval immers hebben de partijen die particuliere belangen vertegenwoordigen geen recht vóór het Hof op te treden ⁽²³³⁾. In zijn rechtsprekende bevoegdheid worden de zaken bij het Hof aanhangig gemaakt door het nationaal rechtscollege zelf en niet door de partijen in het geding voor dit college ⁽²³⁴⁾; het Hof doet aan de Ministers van Justitie van de drie landen afschrift toekomen van de beslissing waarbij uitleg wordt gevraagd ⁽²³⁵⁾. Ten aanzien van de adviserende bevoegdheid van het Hof daarentegen regelt het Verdrag uitdrukkelijk hoe de partijen die betrokken zijn bij een rechtsgeding voor de nationale rechtscolleges zich tot het Hof kunnen wenden; dit is een afwijking van het beginsel dat het Hof zijn bevoegdheden alleen uitoefent jegens de regeringen ⁽²³⁶⁾.

* * *

In dit beknopt overzicht van de gevolgen van enkele regels van internationaal recht en van de ontwikkeling van het gemeenschapsrecht, wordt gewezen op aspecten waarmee de rechter niet vertrouwd is en zelfs op grondige wijzigingen in de vervulling van zijn ambt. Deze regels kennen thans hun hoogtepunt in een omwenteling, waarvan de laatste en recente gebeurtenis nauwelijks de aandacht schijnt te hebben gaande gemaakt. En toch brengt zij, in de vorm van een internationale overeenkomst waaraan de wetgevende macht haar goedkeuring heeft gehecht, een fundamentele omschakeling in de beginselen naar welke de grondwettelijke opdracht van de rechterlijke macht geregeld is.

Met de bevoegdheid, toegekend aan het Benelux-Gerechtshof door het verdrag van 31 maart 1965, heeft het

⁽²³⁰⁾ In het Verdrag komen de aanduidingen « Staat » of « Lid-Staat » niet voor. Er is alleen sprake van de « landen » van Benelux. Blijkbaar heeft men, in alle overeenkomsten zoals in de akten en de praktijk die tot doel hebben de drie Staten nader tot elkaar te brengen, het gebruik willen vermijden van termen die, op rechtsgebied, de soevereiniteit van de drie landen uitdrukken, terwijl men de voorkeur heeft gegeven aan woorden die de geografische of sociologische realiteiten belichamen.

⁽²³¹⁾ Verdrag, art. 10, § 2.

⁽²³²⁾ Verdrag, art. 10, § 3.

⁽²³³⁾ Zie *supra*, voetnoot 4.

⁽²³⁴⁾ Verdrag, art. 6, §§ 2, 3 en 4. Cfr. art. 177 E.E.G.-Verdrag; zie *supra*, kol. 220-21.

⁽²³⁵⁾ Verdrag, art. 6, § 5.

⁽²³⁶⁾ De reden en de draagwijdte van deze afwijking zijn uiteengezet in de memorie van toelichting bij het Verdrag: « Particulieren die in een proces gewikkeld zijn waarin beslist moet worden omtrent een vraag waarover advies moet worden uitgebracht, hebben het recht hun standpunt kenbaar te maken aan het Hof, dat met zijn advies hun belangen zou kunnen schaden (...). Om van dit recht gebruik te kunnen maken dienen de betrokken particulieren op de hoogte te zijn van het verzoek om advies (Memorie van toelichting, Hfdst. IV, alinea 2, p. 12).

internationaal recht andermaal een stoutmoedige schrede gezet op het gebied dat totnogtoe onder het intern publiek recht viel. Artikel 7, paragraaf 2, van het Verdrag, hetwelk bepaalt dat « de nationale rechters die daarna in de zaak uitspraak doen, zijn gebonden aan de uitleg welke voortvloeit uit de door het Gerechtshof gedane uitspraak », raakt aan het beginsel zelf van de bevoegdheid die het Hof van Cassatie van de Grondwet heeft ontvangen ⁽²³⁷⁾. Immers, het is ermee belast een soevereine uitlegging van de wet te geven, in de zaak die bij de rechter aanhangig is. Deze taak zal, ten aanzien van de wetbepaling die een aan België, Luxemburg en Nederland gemene rechtsregel inhoudt, rusten op het Benelux-Gerechtshof. Overigens zal niet het kennismemende nationale rechtscollege oordelen of de rechtsregel aan de drie landen gemeen is; deze beschikking wordt genomen, hetzij door de regeringen van de drie Lid-Staten die daaromtrent een verdrag kunnen sluiten, hetzij door het Comité van Ministers waarin zij vertegenwoordigd zijn.

In haar aanhoudende ontwikkeling heeft de internationale organisatie een nieuwe etappe afgelegd. Het Verdrag onttrekt, in een zekere mate, op beslissing van de regeringen de justitiabele aan zijn rechter, wiens bevoegdheid het overdraagt aan het internationaal gerecht, en dit in geschillen zowel tussen particulieren als andere partijen, of deze geschillen nu lopen over burgerlijke rechten of over rechten die de grondwetgever « politieke » rechten heeft geheten, of het nationale rechtscollege tot de rechterlijke of de administratieve orde behoort, ja zelfs in strafzaken uitspraak doet.

* * *

Bij het besluiten van deze beschouwingen over de veranderingen in de opdracht van de rechter, komt mij voor de geest het beeld van de h. Eerste Voorzitter Louveaux, die zich hier tal van jaren bij de hervatting van onze werkzaamheden te midden van ons heeft bevonden. « Hij sprak rustig een onberispelijke taal, zegde ik U onlangs, en hij schreef zoals men dat in de vorige eeuw placht te doen ». Ook het recht dat hij heeft gekend en beoefend droeg nog sterk de stempel van een tijd dat het te meer op prijs werd gesteld naarmate de stabiliteit van zijn regels aan de mensen grotere zekerheid scheen te geven. Dit recht heeft hem niet geplaagd voor de problemen die ons thans bezighouden, en, was dit wél geschied, kan men zich afvragen in welke geest hij deze nieuwe richting zou zijn ingeslagen.

Staflhouder Van Leynseele, die ons eveneens in de loop van dit gerechtelijk jaar ontviel en die aan 's Hof's Balie een moeilijk te vullen leegte heeft gelaten, stond tot in zijn laatste levensdagen in de volle beweging van een recht aan de uitbouw waarvan hij onvermoeibaar gearbeid had. Ondernemend van aard en progressistisch in zijn denken, volgde hij op de voet de nieuwere juridische strekkingen waarin hij scherpzinnig en vol vertrouwen de wegen van de vooruitgang zocht te ontwaren.

Voor de Koning vorder ik dat het aan het Hof moge behagen te verklaren dat het zijn werkzaamheden hervat.

⁽²³⁷⁾ Raadpl. Advies van de Raad van State, afdeling wetgeving. *Gedr. st. Kamer. eod. loc. p. 22.*

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE.

2e Kamer. — 28 april 1969.

Voorzitter: M. van Beirs.

Raadsheer-verslaggever: M. Wauters.

Eerste Advocaat-generaal: M. Paul Mahaux.

Sociale Zekerheid. — Ziekte en invaliditeitsverzekering. — Processen-verbaal van de inspecteurs van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering. — Bewijskracht. — Uitgestrektheid.

De processen-verbaal betreffende overtredingen van de wets- of verordeningbepalingen inzake de verzekering voor geneeskundige verzorging of de uitkeringsverzekering, regelmatig opgesteld door de eerstaanwezende geneesheren-inspecteurs, de geneesheren-inspecteurs en de inspecteurs bij de dienst voor administratieve controle van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering, zijn, behoudens tegenbewijs, bewijskrachtig van de materiele vaststellingen door deze agenten in de perken van hun bevoegdheid gedaan; deze bewijskracht strekt zich uit tot de materiële vaststellingen door deze agenten gedaan, die verwijzen naar de wettelijke of reglementaire beschikkingen die de feitelijke kenmerken van de verzekeringsgerechtigden bepalen. (Wet van 9 augustus 1963, gewijzigd door de wet van 24 december 1963, art. 2,21 en 102; Koninklijk Gesluit van 4 november 1963, art. 165).

Procureur des Konings te Kortrijk t./ Bruynooghe Joseph.

Gelet op het bestreden vonnis, op 8 november 1968 in hoger beroep gewezen door de correctionele Rechtbank te Kortrijk;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van artikel 102 van de wet van 9 augustus 1963, zoals zij gewijzigd werd door de wetten van 24 december 1963, 6 juli 1964 en 8 april 1965,

doordat het bestreden vonnis verweerder vrijspreekt wegens de telastlegging van inbreuk op artikel 103, b, van voormelde wet, om de reden dat in de te zijnen laste opgestelde processen-verbaal onvermeld gelaten wordt op grond van welke feitelijke vaststellingen de opsteller besluit tot de toepasselijkheid van de door hem aangehaalde wetteksten op de personen aan wie de voorgeschreven bescheiden door verweerster geweigerd werden, terwijl de hoedanigheid van « rechthebbenden » van die personen uit een aanvullend proces-verbaal blijkt waarin, nevens de naam van ieder betrokken persoon, de categorie vermeld is waartoe hij behoort door verwijzing naar een der onderdelen van artikel 21 van bovengenoemde wet of van artikel 165 van het koninklijk besluit van 4 november 1963, naargelang het geval:

Overwegende dat krachtens artikel 102 van de wet van 9 augustus 1963, zoals het vervangen werd door artikel 36 van de wet van 24 december 1963, de door de bevoegde ambtenaar opgestelde processen-verbaal die overtredingen van de wets- of verordeningbepalingen betreffende de verzekering voor geneeskundige verzorging of de uitkeringsverzekering vaststellen, bewijskrachtig zijn behoudens tegenbewijs;

Overwegende dat het bestreden vonnis er op wijst dat bij het dossier een proces-verbaal van de inspecteur bij de dienst voor administratieve controle gevoegd werd, bevattende in bijlage « de lijst van de rechthebbenden in

de zin van de wet van 9 augustus 1963 », waarin wordt bevestigd, met betrekking tot ieder persoon vermeld in de getuigschriften gevoegd bij het aanvankelijk proces-verbaal, dat deze « rechthebbende » is « in de zin van artikel 2 van de wet van 9 augustus 1963 », « blijkens de naast zijn naam aangebrachte verwijzing naar een der onderdelen van artikel 21 derzelfde wet of van artikel 165 van het koninklijk besluit van 4 november 1963 »;

Overwegende dat het vonnis hieruit ten onrechte besluit dat « weer onvermeld gelaten wordt op grond van welke feitelijke vaststellingen de opsteller besluit tot de toepasselijkheid van de door hem aangehaalde wetteksten op de aangehaalde personen waardoor deze laatsten de kwaliteit van rechthebbende bekennen »;

Overwegende, inderdaad, dat het proces-verbaal, door te verwijzen naar een van de onderdelen van bovengenoemde artikelen, voor ieder geval vaststelt dat de persoon aan wie verweerder de voorgeschreven bescheiden geweigerd heeft de hoedanigheid van rechthebbende bezit en aldus, de feitelijke elementen vermeldt waaruit het die hoedanigheid afleidt, vermits voormelde bepalingen de verschillende categoriën personen opsommen welke, wegens hun feitelijke kenmerken, als rechthebbenden in de zin van de wet dienen te worden beschouwd;

Dat deze feitelijke vaststelling van de hoedanigheid van de rechthebbenden bewijskrachtig is behoudens tegenbewijs;

Dat hieruit volgt dat het vonnis niet, zonder schending van artikel 102 van de wet van 9 augustus 1963 kon beslissen « dat een van de vereiste elementen van de telastlegging, namelijk de hoedanigheid van rechthebbende in hoofde van de personen waaraan de betrokken geneesheer zou geweigerd hebben de voorgeschreven bescheiden uit te reiken, niet met de vereiste zekerheid bewezen is »;

Dat het middel gegrond is;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis;

Beveelt dat melding van dit arrest zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing;

Veroordeelt verweerder in de kosten

Verwijst de zaak naar de correctionele Rechtbank te Brugge, zetelende in hoger beroep.

NOOT. — Weinig recente wetteksten van de sociale wetgeving hebben aanleiding gegeven tot zoveel verhalen, zowel van partijen als van het Parket, en tot zoveel verbrekingen, als de beschikkingen van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, meer bepaald wat de toepassing betreft van artikels 102 en 103 van bedoelde wet.

Achtereenvolgens werd — telkens ten onrechte — de uitsluitende bevoegdheid betwist van het Openbaar Ministerie om de strafvordering bij de politierechtbank aanhangig te maken ⁽¹⁾, de schending van het beroepsgeheim ingeroepen naar aanleiding van het opstellen van processen-verbaal door agenten van de dienst voor administratieve controle van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering ⁽²⁾, de onbevoegdheid opgeworpen van de « inspecteurs » van de dienst voor administratieve controle in tegenstelling met het optreden van de geneesheren-inspecteurs van dezelfde dienst ⁽³⁾, de bevoegdheid bevochten van het beheerscomité van de dienst voor geneeskundige verzorging om, bij verordening, de voorlopige reglementering opgemaakt door het Koninklijk Besluit van 24 december 1963 te wijzigen en aan te vullen

(4), het principie bestreden van het beteugelen, bij herhaalde overtredingen, van elke inbreuk afzonderlijk, niet-tengestaande de wet strafbaar stelt het begaan, niet van een toevallige overtreding, maar van herhaalde overtredingen (5). Ten slotte werd nog vooropgesteld dat, om strafbaar te zijn, de weigering vanwege de beoefenaars van de geneeskunde, enz., aan de rechthebbenden de voorgeschreven bescheiden uit te reiken, noodzakelijkerwijze moest gepaard gaan met een voorafgaand verzoek vanwege deze rechthebbenden: waarop het Hof van Cassatie besliste dat de wet strafbaar stelt op zich zelf, het feit dat beoefenaars van de geneeskunde, meermaals, aan de verzekeringsgerechtigden de voorgeschreven bescheiden niet uitreiken, nadat hun een waarschuwing betekend is door de bevoegde beambten, ongeacht enig verzoek van deze gerechtigden (6).

Thans heeft het Hof van Cassatie bij twee verschillende arresten, een nogmaals nieuwe betwisting beslecht, ditmaal betrekkelijk de interpretatie van de term «rechthebbende» waarvan in de wet sprake (7) en in verband met de uitgestrektheid van de bewijskracht van de processen-verbaal door de inspecteurs van het RIZIV opgesteld.

De twee verhalen waarover het Hof uitspraak deed, werden door de Procureur des Konings bij de Rechtbank van eerste aanleg te Kortrijk ingediend: het eerste verhaal werd door het Hof verworpen; het tweede werd ingewilligd. Uit de confrontatie van beide arresten blijkt duidelijk:

1°) welke de uitgestrektheid is van de bewijskracht van de processen-verbaal van de inspecteurs van het RIZIV;

2°) wie als «rechthebbende» in de zin van de wet van 9 augustus 1963 dient te worden beschouwd.

* * *

1° — *Uitgestrektheid van de bewijskracht van de processen-verbaal van de inspecteurs van het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering.*

A). — Bij vonnis van 23 februari 1868 sprak de correctionele rechtbank te Kortrijk een geneesheer vrij, die meermaals geweigerd had aan de «rechthebbenden», in de vastgestelde vormen, de voorgeschreven bescheiden uit te reiken.

Het vonnis steunde op het feit dat niet ten genoegen van recht was bewezen dat de op de getuigschriften van verstrekte zorgen vermelde personen, «rechthebbenden» waren in de zin van artikel 2-e van de wet. Inderdaad, luidde het vonnis, bleek deze beweerdde hoedanigheid van «rechthebbende» enkel en alléén uit een melding voorkomend in het proces-verbaal van de inspectie van het RIZIV, zonder dat deze melding gesteund was op andere gegevens dat de vaststelling dat deze personen «rechthebbenden op terugbetaling» waren. Waaruit de Rechtbank besloot dat geen enkel element van het dossier haar toeliet te controleren en met passende zekerheid uit te maken of de personen, vermeld op de niet-conforme getuigschriften, rechthebbenden waren in de zin van de wet (8).

Tegen dit vonnis meende de verhalende partij te kunnen inbrengen dat, de door de inspecteurs bij de dienst voor administratieve controle opgestelde processen-verbaal krachtens artikel 102 van de wet van 9 augustus 1963 bewijskrachtig zijnde behoudens tegenbewijs, wanneer die inspecteurs vaststellen dat de beklaagde geneesheer meermalen geweigerd heeft de reglementaire bescheiden uit te reiken aan de rechthebbenden en tot staving hiervan de niet-conforme getuigschriften voegen, daaruit moet besloten worden dat de erop vermelde personen als «rechthebbenden» in de zin van de wet moeten beschouwd worden tot bewijs van het tegendeel.

Dit standpunt werd door het Hof van Cassatie verworpen. Na te hebben vastgesteld dat «noch de processen-

verbaal ten laste van de geneesheer opgesteld, noch de bijgevoegde niet-conforme getuigschriften van verstrekte zorgen, de elementen, omstandigheden of feiten vermelden waaruit de opstellers de hoedanigheid van «rechthebbende», in de zin van artikel 2-e van de wet, van de personen wier naam op de getuigschriften voorkomt, en de overtreding van artikel 103-b van de wet hebben afgeleid», bepaalt het Hof van Cassatie «dat het bewijskrachtig karakter van de processen-verbaal, zoals dit bepaald is in artikel 10, slechts verbonden is aan de feitelijke vaststellingen welke de opstellers regelmatig gedaan hebben en in die akten vermeld hebben, en niet aan de juridische gevolgen welke zij uit hunne vaststelling afleiden». (9)

Dienvolgens kon het bestreden vonnis, bij ontstentenis van het vermelden van dergelijke vaststellingen, zonder schending van artikel 102 van de wet beslissen dat niet ten genoegen van recht bewezen was dat de op de getuigschriften vermelde personen «rechthebbenden» waren in de zin van artikel 2-e van de wet van 9 augustus 1963.

B). — Bij vonnissen van 8 november 1968 sprak dezelfde Rechtbank een reeks geneesheren vrij op grond van een motivering die echter ditmaal niet meer strookte met de wet.

Steunende op het feit dat in de opgestelde processen-verbaal «onvermeld gelaten werd op grond van welke feitelijke vaststellingen de opsteller besloot tot de toepasselijkheid van de wet op de personen aan wie de voorgeschreven bescheiden werden geweigerd», besloot de rechter «dat een van de vereiste elementen van de telastlegging, nl. de hoedanigheid van rechthebbende in hoofde van de personen waaraan de betrokken geneesheer zou geweigerd hebben de voorgeschreven bescheiden uit te reiken, niet met de vereiste zekerheid bewezen was». (10)

In huidige geval echter, vermeldde een proces-verbaal van de inspecteur van de dienst voor administratieve controle, naast de naam van ieder betrokken persoon, de categorie waartoe hij behoorde, namelijk door verwijzing naar een der onderdelen van artikel 165 van het Koninklijk besluit van 4 november 1963, naargelang het geval.

Hieruit volgt dat het proces-verbaal, door te verwijzen naar een van de onderdelen van de wet, voor ieder geval vaststelde dat de persoon aan wie de bescheiden geweigerd werden, de hoedanigheid van «rechthebbende» bezat en zodoende de feitelijke elementen vermeldde waaruit het die hoedanigheid afleidde, vermits voormelde bepalingen juist de verschillende categoriën personen opsommen welke, wegens hun feitelijke kenmerken, als rechthebbenden in de zin van de wet dienen te worden beschouwd.

In dergelijke omstandigheden is deze feitelijke vaststelling van de hoedanigheid van de rechthebbenden bewijskrachtig behoudens tegenbewijs, en was de rechter hierdoor gehouden wat het voorhanden zijn van deze hoedanigheid betreft. Het vonnis werd dan ook vernietigd op grond van schending van artikel 102 van de wet.

2° — *Wie zijn de «rechthebbenden» in de zin van de wet van 9 augustus 1963?*

Luidens artikel 2-e van de wet van 9 augustus 1963 moet als «rechthebbende» worden beschouwd: «ieder persoon die aanspraak heeft op de in de wet bedoelde prestaties».

In het vonnis door de correctionele rechtbank te Kortrijk op 23 februari 1968 gewezen, wordt terecht opgemerkt dat bij het onderzoek door de politie bij de mutualiteiten ingesteld, terzake alléén de vraag was gesteld geworden of de personen wier naam op de voorgelegde bescheiden vermeld stond, «rechthebbenden waren op terugbetaling».

Uit het recht op terugbetaling kon evenwel niet worden afgeleid dat de persoon noodzakelijkerwijze als recht-hebbende in de zin van artikel 2-e van de wet moet be-schouwd worden. Aldus kunnen vrij verzekerden recht hebben op terugbetaling, zonder nochtans onderworpen te zijn aan de wetgeving op de verplichte verzekering te-gen ziekte- en invaliditeit.

Als « rechthebbende » dient te worden beschouwd, niet de rechthebbende op terugbetaling, doch wel iedere per-son die aanspraak heeft op de in de wet bedoelde pres-taties.

Artikel 21 van de wet van 9 augustus 1963 enerzijds, artikel 165 van het organiek Koninklijk besluit van 4 no-vember 1963 anderzijds, zoals gewijzigd door de Konink-lijke besluiten van 23 oktober 1967 en van 29 maart 1968, sommen, naar gelang het geval, de verschillende catego-riën personen op welke, wegens hun feitelijke kenmerken, als « rechthebbenden » in de zin van de wet dienen te wor-den beschouwd.

Deze opsomming laat aldus toe, door eenvoudige verwij-zing naar het geeikt onderdeel van voornoemde bepalin-gen met het oog op elk geval, met zekerheid de hoedanig-heid van « rechthebbende » in de zin van artikel 2-e van de wet van 9 augustus 1963 vast te stellen.

M. de S.

(1) Cass. 10 juni 1968 inz. Langie, R.W. 17 november 1968 met noot. - Cass. 17 februari 1969 inz. Lutte, R.W. 8 juni 1969 met noot.

(2) Cass. 10 juni 1968 en 17 februari 1969, cfr. supra.

(3) Cass. 10 juni 1968 inz. Langie, cfr. supra; Cass. 10 juni 1968 inz. Mattelaer, J.T. 5 oktober 1968, p. 525; Cass. 17 fe-bruari 1969 inz. Lutte; Cass. 28 april 1969 inz. Bruynooghe.

(4) Verordening van 20 december 1966 tot wijziging van het Koninklijk besluit van 24 december 1963 houdende ver-ordening op de geneeskundige verstrekkingen inzake ver-plichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, genomen in uit-voering van artikel 12-4e lid van de wet van 9 augustus 1963 zoals het vervangen werd door artikel 5-1 van de wet van 8 april 1965; artikel 152, par. 1, van de wet van 9 augus-tus 1964 en artikel 10 van het Koninklijk besluit voornoemd. - Cass. 10 juni 1968 met noot.

(5) Afwijking van de bepalingen van artikel 65 van het strafwetboek en artikel 105 bis van voornoemde wetten. - Cass. idem.

(6) Cass. 17 februari 1969 inz. Lutte, R.W. 8 juni 1969 en noot.

(7) «...meermaals weigeren aan de rechthebbenden in de vastgestelde vormen de bescheiden uit te reiken welke zijn voorgeschreven...»: artikel 103, littera b, wet 9 augustus 1963, gewijzigd door artikel 43, wet 8 april 1965.

(8) Corr. Kortrijk 23 februari 1968 inz. Mattelaer H., on-uitgegeven.

(9) Cass. 10 juni 1968 inz. Mattelaer, J.T. 5 oktober 1968, p. 525.

(10) O.m.: Corr. Kortrijk 8 november 1968 inz. Bruyn-ooghe J., onuitgegeven.

HOF VAN CASSATIE

2e Kamer. — 24 maart 1969.

Voorzitter: M. van Beirs.

Raadsheer-verslaggever: M. de Vreese.

Advocaat-generaal: M. Krings.

Radio en Televisie. — Niet-betaling van luistergeld. — Geen verbeurdverklaring van het toestel mogelijk.

Bij niet betaling van de rechten bepaald in de artikelen 2 en 3 van de wet van 26 januari 1960, kan het ontvang-toestel noch het voorwerp van het misdrijf uitmaken noch gediend hebben of bestemd geweest zijn tot het plegen van het misdrijf; het komt evenmin uit het mis-drijf voort.

Daar derhalve de voorwaarden bepaald in art. 42 S.W., dat evenals art. 43 toepasselijk is, niet vervuld zijn, mag er, bij inbreuk op de artikelen 1 en 2 van voormelde wet, geen verbeurdverklaring worden uitgesproken.

Procureur des Konings te Dendermonde t./ Minnebo.

Gelet op het bestreden vonnis, op 10 juni 1968 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Den-dermonde.

Over het middel afgeleid uit de schending van de arti-kelen 16 van de wet van 26 januari 1960 betreffende de taksen op de toestellen voor het ontvangen van radio-omroepuitzendingen, 42 en 43 van het Strafwetboek:

Overwegende dat het bestreden vonnis eiser veroordeelt wegens het niet tijdig betalen van de jaarlijkse radio- en televisietaks en aanneemt dat eiser reeds voordien uit hoofde van dezelfde inbreuk was veroordeeld geweest bij vonnis dat in kracht van gewijsde was gegaan;

Dat het vonnis niettemin de verbeurdverklaring van het toestel, eigendom van eiser, niet beveelt;

Overwegende dat, wat de verbeurdverklaring betreft, artikel 16, lid 2 en 3, van de wet van 26 januari 1960 be-treffende de taksen op de toestellen voor het ontvangen van radio-omroepuitzendingen naar de algemene begin-selen vervat in de artikelen 42 en 43 van het Strafwet-boek verwijst, onder dit voorbehoud echter, dat de ver-beurdverklaring slechts mag uitgesproken worden voor zover de houder van een ontvangtoestel reeds veroordeeld is geweest uit hoofde van een inbreuk op dezelfde wets-bepalingen;

Dat zulks betekent dat de verbeurdverklaring slechts mag uitgesproken worden voor zover, enerzijds, de voor-waarden bepaald in de artikelen 42 en 43 van het Straf-wetboek en, anderzijds, de voorwaarde van herhaling bepaald in artikel 16, lid 3 voormeld, zijn vervuld;

Overwegende dat bij niet betaling van de taksen bepaald in de artikelen 2 en 3 van voormelde wet, het ontvang-toestel noch het voorwerp van het misdrijf kan uitmaken, noch kan gediend hebben of kon bestemd zijn tot het plegen van het misdrijf, en evenmin uit het misdrijf voort-komt;

Dat derhalve de voorwaarden bepaald in artikel 42 van het Strafwetboek niet vervuld zijnde, er, bij inbreuk op de artikelen 1 en 2 van voormelde wet, geen verbeurdver-klaring mag worden uitgesproken;

Overwegende, derhalve, dat de bestreden beslissing al-lesszins wettelijk gerechtvaardigd blijkt, welke ook de waarde weze van de gecritiseerde redenen, zodat het mid-del, bij gemis aan belang, niet ontvankelijk is;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Laat de kosten ten laste van de Staat.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE DENDERMONDE

1e Kamer. — 9 mei 1968.

Voorzitter: M. Rollier.

Rechters: M.M. Mosselman en Matthijs.

Openbaar ministerie: M. De Saeger.

Advocaten: Mrs. Hubené en Deryke.

Huwelijksgoederen. — Beding van overneming van goe-deren van de gemeenschap en van de eerststervende. — Geldig. — Geen bevoordeling. — Geen inkorting. — Uitwerkselen. — Geen sekwester.

Het beding in het huwelijkscontract dat de overlevende echtgenoot het vermogen geeft om op schatting al of een deel van de roerende goederen van de gemeenschap of van de eerststervende over te nemen, is geldig.

Een zodanig beding maakt geen bevoordeling uit, zodat het niet onder toepassing valt van de wetsbepalingen betreffende het wettelijk erfdeel en de inkorting.

Het heeft voor uitwerksel de bedoelde goederen uit de gemeenschap en de nalatenschap uit te sluiten, zodat op de dag van het overlijden van de eerststervende, niets ervan aan zijn erfgenamen wordt overgedragen. Een gevolg hiervan is dat het niet verantwoord is een gerechtelijke bewaarder aan te stellen, wat slechts mogelijk is indien tussen bepaalde personen en geschil bestaat nopens de eigendom of het bezit van de goederen (art. 1961, 2° B.W.).

Vanheule t./ Pien e.a.

Overwegende dat Louis Vanheule in dato van 21 augustus 1966 overleden is, nalatende voor enige erfgenamen zijn vier kinderen, zijnde de aanlegster en de verweersters met familienaam « Vanheule », behoudens de rechten van zijn overlevende echtgenote Elise Pien, omvattende $\frac{1}{4}$ in volle eigendom en $\frac{1}{4}$ in vruchtgebruik van zijn nalatenschap, ingevolge gifte bij huwelijkscontract, verleden voor meester Portmans, notaris te Dendermonde, de 5 september 1927 (art. 1094, tweede lid, B.W.);

Overwegende dat in het artikel 5 van voormelde huw-overeenkomst eveneens uitdrukkelijk bedongen werd dat bij de ontbinding van het huwelijk, met of zonder kinderen, de langstlevende van beide echtgenoten het vermogen zal hebben om volgens tegensprekelijke schatting over te nemen: al of een deel der meubelen, roerende voorwerpen en koopwaren, die aan de gemeenschap of aan de eerststervende zullen toebehoren;

Overwegende dat de vordering strekt:

1. tot de vereffening en deling der gemeenschap van aanwinsten, die bestaan heeft tussen de echtgenoten Vanheule - Pien, alsmede van de nalatenschap van eerstgenoemde;
2. dat vooraf een getrouwe inventaris van de goederen van voormelde gemeenschap en nalatenschap zou worden opgemaakt;
3. dat de onroerende goederen, afhangende van de gemeenschap en nalatenschap openbaar zouden worden verkocht;
4. dat in afwachting van deze bewerkingen een sekwester zou worden benoemd met opdracht de onroerende goederen en het handelsfonds (verzekeringskantoor met portefeuille) te beheren;
5. en voor het geval de overlevende echtgenote Elise Pien gebruik zou willen maken van het vermogen, haar toegekend door art. 5 van het huwcontract, drie deskundigen te horen aanstellen met opdracht de waarde te schatten van de goederen, die zij wil overnemen;

Overwegende dat niemand gehouden is in onverdeeldheid te blijven en de verweerders zich overigens niet verzetten tegen de gevraagde vereffening en deling van de bewuste huwgemeenschap en nalatenschap, noch tegen de voorafgaandelijke openbare verkoop van de drie ervan afhangende onroerende goederen, die uiteraard niet vatbaar zijn voor een behoorlijke verdeling in natura;

Dat het belang van al de partijen dan ook vergt dat deze onroerende goederen ter plaatse hunner ligging openbaar zouden worden verkocht;

Dat deze bewerkingen van verkoop, vereffening en verdeling dienen te geschieden ten overstaan van de bevoegde vrederechter, met inachtneming van de voorschriften van de wet van 12 juni 1816, gezien de minderjarigheid van verweerster Dominique Vanheule;

Overwegende dat verweerster Elise Pien op grond van

het vermogen, har verleend door art. 5 van haar huwcontract, uitdrukkelijk de overname, op schatting, vordert van al de roerende zaken, met inbegrip van de handelszaak, bestaande uit een verzekeringskantoor met portefeuille;

Overwegende dat de andere gerechtigden zich tegen de overname op schatting van voormelde handelszaak niet verzetten, doch vragen dat de rechtbank een college van drie deskundigen zou aanstellen ten einde de waarde van de handelszaak op 21 augustus 1966, datum van het overlijden van hun vader, te schatten, dat verweerster Elise Pien hiermede akkoord gaat;

Overwegende dat de gerechtigden Margaretha en Anna Vanheule zich echter verzetten tegen de overname op schatting van de overige roerende goederen; dat zij voorhouden dat, vermits zij, als reservataire erfgenamen, recht hebben op hun voorbehouden deel in de nalatenschap van hun vader in natura, deze overname niet kan worden toegepast vermits de waarde der goederen, voorwerp van de overname, het beschikbaar deel overtreft;

Overwegende dat niet betwist wordt dat al de roerende goederen, waarvan Elise Pien de overname op schatting vordert, door de huwgemeenschap verworven werden;

Overwegende dat Margaretha en Anna Vanheule uit het oog verliezen dat het in art. 5 van het huwcontract vermelde beding een huwelijksovereenkomst uitmaakt tussen vennoten, waarbij de aanstaande echtgenoten bij voorbaat de verdeling hebben geregeld van hun gemeenschap en bij afwijking van de regel der verdeling in natura, de bedoelde roerende goederen aan de langstlevende hunner hebben toebedeeld om ze in de te verdelen boedel te vervangen door hun waarde zodat, ten gevolge van de aanwijzende werking der verdeling, de begunstigde echtgenoot geacht wordt ervan eigenaar te zijn geworden vanaf de dag hunner verwerving door de gemeenschap; dat de optie of de wilsopenbaring van de begunstigde, waaraan de toebedeling ondergeschikt is, slechts tot doel heeft in haren hoofde een recht te vestigen dat reeds vóór het overlijden van haar echtgenoot was ontstaan; dat de erfgenamen van de eerstoverledene der echtgenoten door deze huwelijksovereenkomst zijn gebonden, die, geen bevoordeling uitmakend, niet onder toepassing valt van de wetsbepalingen betreffende het wettelijk erfdeel en de inkorting der schenkingen;

Dat anderzijds voormeld beding voor uitwerksel heeft de bedoelde goederen uit de gemeenschap en de nalatenschap van de eerstoverledene te sluiten, zodat, op de dag van dezes overlijden, niets ervan aan zijn erfgenamen wordt overgedragen; dat bewuste goederen derhalve worden geacht nooit tot de gemeenschap en nalatenschap van de eerstoverledene te hebben behoord, vermits de langstlevende van de echtgenoten aan het haar toegekend recht niet heeft verzaakt en daarentegen haar wil en voor-nemen heeft geopenbaard om het toebedeeld recht uit te oefenen (Ber. Gent 10-7-1946 - Pas. 1946, 11, 65 en volg.);

Overwegende dat de rechtsgeldigheid van hogergemeld huwelijksbeding van overname op schatting trouwens dient afgeleid uit de artikelen 1515 tot en met 1525 B.W., waarbij de wet het beding van vooruitneming en het beding, waarbij aan de echtgenoten een ongelijk deel in de gemeenschap wordt toegekend, uitdrukkelijk toelaat; dat, vermits een beding van vooruitneming ten kosteloze titel toegelaten is, a fortiori een beding van vooruitneming ten bezwarende titel, voorzover het betrekking heeft op goederen, die tot de gemeenschap behoren, als rechtsgeldig dient aanvaard (Ber. Gent 11-7-1883 - Pas. 1883, 11, nr. 362; zie ook studie van Pierre Van Ommeslaghe onder: Verbr. 10-11-55, in Rev. crit. jur. belg 1957, pag. 37 en volg.; De Page uitg. 1952 - Compl. IV, pag. 403 en 404, wijzigend commentaar op Deel X, nr. 1230; Kluyskens, uitg. 1945 - Het huwelijkscontract nr. 12, 5°, pag. 25 en nr. 326, pag. 448);

Overwegende dat het in deze omstandigheden noodzakelijk voorkomt een college van drie deskundigen aan te stellen met opdracht de meubelen, roerende voorwerpen en de handelszaak, die Elise Pien vermag over te nemen, volgens hun waarde op datum van het overlijden van Louis Vanheule, te ramen;

Overwegende dat vermits, zoals hoger aangehaald, voormelde goederen, ingevolge het door verweerster Elise Pien uitgeoefende optierecht, dienen geacht nooit tot de gemeenschap of nalatenschap van de decujus te hebben behoord, het niet verantwoord voorkomt een gerechtelijk bewaarder over dezelfde goederen aan te stellen; dat immers een sekwester enkel kan bevolen worden indien er tussen bepaalde personen een geschil bestaat nopens de eigendom of het bezit der goederen (art. 1961, 2°, B.W.); dat er evenmin aanleiding toe bestaat het sekwester te bevelen van de onroerende goederen, bestaande uit de ouderlijke woning en twee bouwgronden, waarvan bij huidige vonnis de openbare verkoop wordt bevolen.

BOEKBESPREKING

Vereniging voor de Vergelijkende Studie van het Recht van België en Nederland. — Jaarboek 1967-68, XI. — Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1969, 440 p.

Dit 11e jaarboek van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, bevat de preadviesen die werden uitgebracht voor de 17e en de 18e algemene vergadering in 1967 en 1968.

In 1967 had de algemene vergadering plaats te Gent en toen waren de volgende onderwerpen aan de dagorde gesteld: De toetsing van de wet aan de grondwet waarover Prof. Frederic Dumon en Prof. Mr. H.J.M. Jeukens preadviezen schreven; de zedenmisdriven inzake aantasting van de seksuele integriteit, met preadviezen van de heer rechter J. Delva en van Prof. Mr. J.M. Van Bemmel en uiteindelijk, precontractuele verhoudingen naar Belgisch en Nederlands recht waarover 2 preadviezen werden uitgebracht door Mr. G. Schrans en Prof. Mr. H. Brion.

In 1968 had de algemene vergadering plaats te Amsterdam. Toen waren de onderwerpen de volgende: De Vrijheid van vereniging, met preadviezen van Dr. G. de Broeck en Prof. Mr. J.M. Polak; de indeling van strafbare feiten naar Belgisch recht, waarover preadviseerden Mr. Josef Nuytink en Mr. W. Duk en eindelijk, de zaakwaarneming naar Belgisch recht met preadviezen van Prof. J. Limpens en C. Paulus van Belgische zijde en Mr. H.E. Ras van Nederlandse zijde.

Buiten de preadviezen bevat het jaarboek korte verslagen over de algemene vergaderingen en deze van de verschillende secties met de resoluties die aldaar werden aanvaard.

Een waardevol gedeelte van het jaarboek is de vermelding van de voornaamste juridische boeken, die in België en in Nederland verschenen in 1967 en 1968, ingedeeld volgens de verschillende rechtstakken. Niets is meer van aard om de wederzijdse kennis van de rechtsliteratuur in de beide landen te bevorderen.

Dit XIe jaarboek neemt thans plaats in de prestigieuze reeks die reeds in de vorige jaren werd uitgegeven.

Arbeidscontract, bediendencontract en arbeidsgrechten. — C.E.D. Samsom, Brussel, losbladig.

Dit werk vormt een praktische verzameling van alle wettelijke bepalingen betreffende het arbeidscontract, het bediendencontract en de arbeidsgrechten. Naast de tek-

sten vindt men er commentaar met allerlei verwijzingen naar rechtsleer, rechtspraak, administratieve onderrichtingen, enz.

Het is een gemakkelijke gids voor de toepassing van een belangrijk stuk sociale wetgeving.

BALIELEVEN

Conferentie van de Jonge Balie te Dendermonde.

Samenstelling van het bestuur gerechtelijk jaar 1969-1970.

Voorzitter: Mr. Roger Guns, Dirk Martensstraat 22, Aalst.

Sekretaris: Mr. Wilfried Beck, Parklaan 66, Sint-Niklaas-Waas.

Penningmeester: Mr. Guy Van Hulse, Baron Dhanisstraat 10, Sint-Niklaas-Waas.

Leden: Mr. Maurice Mortier, Ankerstraat 36/1, Sint-Niklaas-Waas; Mr. Willy Ruyssinck, Sint-Martinusplaats 3, Aalst; Mr. André Moreels, Dirk Martensstraat 45, Aalst; Mr. Herman Heyvaert, Grote Markt 15, Dendermonde; Mr. Alex Wiemeersch, Ankerstraat 36/1, Sint-Niklaas-Waas; Mr. Rose-Marie Mertens, Kerkstraat 10, Dendermonde.

CURIOSA

Bewijsmiddel in het oude recht.

Uit een bijdrage over het oude strafrecht in België lichten wij het hieronderstaande staaltje van bewijsmiddel:

Bewijsmiddel bij het langste strootje.

«De heer Prudhomeau presbijter vorderde van de vrouw Brune de teruggave eener gouden pistool, die hij haer te wisselen had gegeven, om daarmede veertien stuivers, die hij bij haar had verteerd, te betalen. Deze vrouw loochende wel niet het stuk geld te hebben ontvangen, maar hield staande hetzelfde te hebben terug gegeven.

«Waarop (brengt de uitspraak mede), en na dat door beide partijen respectievelijk verscheidene eeden waren afgelegd, ziende, dat het bewijs der aangehaalde feiten onmogelijk was, wij hebben geordonneerd, dat op staanden voet het lot daarover zou beslissen. Diensvolgens hebben wij ons van officie-wege voorzien van twee strootjes of stokjes, en aan elke van partijen bevolen een derzelve te trekken. En om te kunnen weten, aan wie van beide de voorkeur toekwam, hebben wij een stuk geld opgeworpen, en door een' onzer gerechts-dienaren voor den eischer daarvan den eenen of den anderen kant doen raden: welke vervolgens het hoofd geraden hebbende, en het kruis integendeel zich hebbende vertoond, hebben wij de gedaagde het eerst laten trekken één der voormelde twee strootjes, die wij met den voorsten vinger en de duim zoodanig toegesloten hielden, dat er niets dan de bovenste deelen van uitstaken, met aanzegging aan partijen, dat wie van hen het langste te beurt viel, het proces zou gewonnen hebben. Dan gemerkt dat de vrouw Brune het langste getroffen heeft, hebben wij de beoordeeling dezer duistere zaak aan de Goddelijke voorzienigheid overlatende, de gedaagde, opzigtelijk de gereclameerde pistool, gesteld buiten proces en kosten.

»Aldus gedaan door ons Petrus Saturnus Houlijer, raadshere des Konings, president regter-ordinaris, civil en crimineel assesseur voor Z. M. bij het koninklijk geregte te Melle (in Frankrijk), den 24 September 1644.» (Vertaald uit het fransch.)